

SZABÓ DEZSŐ MŰVEI

SZABÓ DEZSŐ

ÖLJ!
ÉS EGYÉB ELBESZÉLÉSEK

GENIUS KIADÁS

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2017
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5572-40-1 (online)
MEK-16628

TARTALOM
ELŐSZÓ
ÖLJ!
KÉT ÁRVA
KÁLVINISTA LEGENDA
A SZENVEDÉS
KÉKSZAKÁLL LEGIGAZIBB TÖRTÉNETE
TÖRVÉNY
NÉMA JÁNOS TÖRTÉNETE
HÁROM MESE, EGY EMBER
FUTÓ MÁRTON EREJE
ÉJSZAKA ERDÉLYBEN
A TARISZNYA
KELL A KERESZT

ELŐSZÓ

Egy idő óta nagyon egyedül vagyok és most már azt is tudom, hogy ennek mindvégig így kell lennie. Azért szeretem előszóval súlyosbítani munkáimat, mert amíg az előszó tart, addig úgy érzem, hogy felém hajló emberekkel beszélgetek. Mert egészen bizonyos: ez az elrendeltetett egyedülvalóság nálam nem a splendid isolation, nem a tour d'ivoire póza: *nem művészi póz.* Mint művész abszolút szociális lény vagyok s művészetem a legszélesebb értelemben szociális művészet. Ez az állítás éppen úgy talál a Napló és elbeszélések legegységibb megnyilatkozásaira, mint regényeimre. Mert az én legbensőbb, mindennapi líráim az egész emberiség, vagy az egész fajom. Szinte azt mondhatnám, hogy már érzékszerveim lírájában - ahol különben az egész lelkem, az egész életem történik - az egész emberiséget, vagy egész fajomat élem. Az élet legegységibb benyomásait: a napsütésben, a kenyér szagában, a levegő tapintásában milliókat ölelek magammá s az egyetemes emberi zokogást zokogom, az egyetemes örömet kacagom bennük.

Hogyan keletkeztek ezek a nagyon belőlem való elbeszélések? Ezelőtt két évvel mint egy megdöfött bölény rohantam az embercsaltnak, hogy csapást vágjak a tiszta levegőre, a végtelen horizontra, az ég mocsoktalan kékjéhez. Halálosan tudtam gyűlölni, mert halálosan szerettem, könyörtelen tudtam lenni, mert végtelen szálnalmak zokogtak bennem. A csatát elvesztettem, megverték, megfutottam.

Nem az ellenség vert meg: hanem azok, akikért harcoltam. Nem az ellenségtől futottam meg: hanem azoktól, akik prófétájuknak bögték. És mert a tett, a harc lehetetlenné lett számomra, hát elbeszélésekben ütöm, ölelem, csókolom és sírom nyomorult, szennyes, tragikus testvéremet: az embert.

Ez az ölekezés nem a kerítő napok keresztényi vitus-tánca nálam. Engem nem lehet csak kereszténnyé nyirbálni. Korlátlanul és ezer zuhatagban a végtelen ember vagyok: vagyok pogány és keresztény, tagadó és hívő; vagyok forradalom és hagyomány, szilaj úr és gyújtott-szívű proletár. Minden emberi jaj az én dialektusom, minden kacagás az én életem lobogása. Kicsiny nekem minden izmus, minden elv, minden tétel, kirúgom mindeniknek az oldalát.

De az embert, azt sajnálom, azzal vérzőn és sírva egy vagyok minden izmusban, minden elvben, minden tételben. Most bűnügyi krónikává züllött a történelem: szemét és örütség lett az emberek élete. De bűneikben, kicsinységeikben, vad majomfintorjaikban oly elrendelten szomorúak s minden egyesnek a bűne az egész univerzum bűne. És én, íme, hangos lázadásban sötétbe kergetett testvérem mellé állok, akit könyörtelen akarat arra ítél, hogy legyen Kain és Judás, Pilátus s a tagadó Péter. Éjszaka az erdőn áthaladva még a rossz testvérek is kezet fognak és egymáshoz símulnak. Én a bűn vak kietlenségében érzem legmélyebben testvéremnek az embert. Nagy szálnalom zokszói ezek az elbeszélések s az elhagyott ember síró felszisszenései: Mert kell a csók, mert törvény az ölekezés, mert testvéremnek született az ember.

Gellérthegy, 1921 december hava.

Szabó Dezső.

ÖLJ!

A háború első három évében Ungvárt voltam tanár. Azóta hitvány napok jártak nálam. Elvették szálnalmam ölelését, örök gyermekségem hősi mozdulatait s a jobb holnap hitét. Mint kapzsi szüretelő, kitapostak szivemből minden testvéri vágyakozást. De azért még most is friss könnyeim vannak az ungvári napok számára. Mert ott ismertem meg minden emberi szenvedést, ott láttam meg a tragikus ember minden útját.

Oh, mit szenvedtem ezalatt a három esztendő alatt! És minél jobban öklöztek a fekete napok, minél jobban karmolták össze azt az arcom, melyet édesanyám szeretett a lelkem mélyére, annál mélyebbről hittem, hogy kellett születnem, hogy nem lehetek vaktában elszórt mag. Az éhségtől süketen nem hallottam tanítványaim feleletét, hideg márciusi éjszakákon künn háltam a Vadasban, hogy otthon a szállásomon könnyörtelen hitelezőim ne mocskolják meg sajtó királyságomat. És mégis: megszántott életemből a szeretetnek és szálnalomnak olyan ösfakadású forrása buzgott, hogy tudtam: ebből még millióknak kell inni.

És a szenvedések jók voltak az elhagyott emberhez: családommá öleltek minden anyától született elitétet. Minden belémhajló arcbán megtaláltam egy rokonfájdalmat, melyen át az ő élete az enyém lehetett. És így, csodálatos szent átlényegüléssel, napról-napra sokasodtam: egyszer csak az egész emberiség voltam. Minden emberi jaj az én jajgatásom volt, minden emberi könnynek bennem volt fakadása.

Hónapokig két oldalról reszkettették az ágyúk a város falait. Világtalanul, tűzifa nélkül, sárkenyérrel, éhesen vacogott a halállal szomszédos város. És a nyomorúság vad hallucinációjában, mint új vízió táncolt át a halálra menők s a háború élősdijeinek irtózatos tivornyája. Fiukat kereső bomlott anyák, félmeztelen ledér nők, kolerás hullák, éhségtől tágult szemű gyermekek közt robogott tovább a világtörténelem véres karneválja. És mindez valahogy bennem történt. Sajátságos eltéréssel úgy éreztem, hogy az egész földindulás csak része az én szenvedéseimnek s ha egyszer elhullanék egy végső elzuhanással: megszakadna minden jajgatás s holttá dermedne minden tragédia.

A nyomorúság különös társasággal hozott össze. Egy özvegyasszony, aki harmadik férjét lovagolta át a halál nyerge alá, hogy tömeges erőinek munkát adjon s hogy özvegysége falán mégis férfiarok melegedjenek át: lakásán ebédkosztot adott. Az ebéd állott egy tányér levessé bántalmazott H₂O-ból, aztán titokzatos növények kalamajkjából, melyet főzeléknek nevezett. Csütörtök és vasárnap délben ehhez még bizonyos kerek, barna puhaságok járultak, melyeket - hogy legyen vérvád a szelid kalászkok ellen is - Györgyné tészta címen keserített élénk.

Györgyné lakása konyhából és két szobából állott. Mi a nagyobbik szobában étkeztünk, a kisebbik a hálószoba volt, honnan nagy özvegyi titokzatosságok kandikáltak át. Az asztalunkkal szemben a falon a Zrinyi kirohanása volt. Mindig sajnáltam szegény Zrinyit, hogy pompás díszmagyarjában, száz-száz arannyal a zsebeiben éppen a mi főzelékünkkel szemben kell kirohannia. Györgyné mindig szerelmes volt valamelyik kosztosába. Az ilyenek aztán titkos csirkecombok és almásbélesek jártak ki. De azok, akik kibírták az ellenséges levest, az orvul támadó főzeléket s az elutasító tésztát: ezeket a csirkecombokat és bélesek nem bírták ki. Az ilyen rendesen egy hét alatt megszökött a világ valamelyik másik szomorúsága felé.

A harmadik évben már csak öten kosztotunk nála. A többi Györgyné mind kiszerette a háztól. Az öt közül is hárman tanárok voltunk: Jircsek Mátyás, Séra Gerő és én. Jircsek Mátyás minden gazdasági zivatar dacára Barack-arcú, viruló, kövérkés aglegény volt. Soha embert nem láttam annyi élvezettel enni. Minden falatnak külön gyügyögött, énekelt, füttyül-

getett. A kedvesebb falatoknak becéző neveket is adott: - Na, Petike most bemegy a Matyi bácsi szájába. - Vagy: Pistuka zsíros, Pistukát lenyeli Matyi bácsi, hámm! - Étkezés után ott helyben rögtön gondosan megmosta kezeit, kitisztogatta körmeit, kigargarizálta a száját. Ezzel aztán el is volt intézve az egész élete.

Séra Gerő az iskolában francia borsót hányt a kis magyar falakra. De azért a francia nyelv őt magát sem érdekelte. Tizenhét évi tanársága alatt el is hullatta tudománya nagy részét. Az a három-négyszáz szó, mely benne maradt, különös dialektussá verődött össze, melyet már tudományos túlzás nélkül külön nyelvnek lehetett megállapítani. Séra Gerő tépelődő, elégedetlen ember volt. Egy gyermekkori osztálytársa papi pályára ment és püspök lett, egy másik pedig a katonai pályán tábornokságig vitte. Ez a két sikerült élet a szegény tanár tragédiája lett. Az élet minden kis szúrására elsírta, hogy ő egy könnyelmű félrelépés áldozata. Ha papnak ment volna, most püspök lenne, ha katonának, tábornok. Ez a siránkozása mindennap belevegyült a Györgyné minden fogásába s még keserűbbé tette az anyagcsere keserűségeit. Ez a képzelgés annyira életévé lett, hogy - dacos lázadozásban a végzet ellen - némelyik napon püspöki pózzal járt, az ebéd előtt keresztet vetett s úgy nyújtotta kezét nekünk, mintha pástorgyűrűjét adná csókra. Más napokon meg vezénylő tábornoki mozdulatai voltak, összecsapta bokáit, mikor Györgynét üdvözölte, úgy lépett, mintha egy oldalán lógó kardba botladozna. Ebéd közben szótlánul, gögösen ült s egész frontra való marciálisság áradt ki felduzzadt arcából.

Negyedik társunk Bobula Péter, a segédmérnök volt. Róla csak annyit tudok, hogy sárgacukrot szopogatott és mindenre derült nagyot kacagott. És a kacagás volt az ő életformája. Én mindig meglehetősen elképedéssel néztem, hogy a Györgyné gyomorriasztásai ilyen boldog kacagásba hasonulnak át ezen az emberen keresztül.

Az ötödik és legigénytelenebb kosztos Keresztes András vármegyei irnok volt. Régi nemesi családból való volt Petrócról, egyetemre is járt, majdnem elvégezte és akkor nagy szerencsétlenség történt vele. Hirtelen felindulásában megölte gyermekkori barátját, kivel az egyetemen is együtt járt. Tíz évi börtönre ítélték, de már öt év múlva kegyelmet kapott. A gyilkosság oly nyilvánvalóan ment volt minden piszkos indítóoktól, hogy a kettétört pályájú fiatalembert mindenki sajnálta. Egyszer aztán betették a vármegyéhez irnoknak és ő már ott szolgált húsz éve. Szelid, szőkearcú, okos, engedelmesszemű, kissé félénk ember volt. Soha senki sem bántotta, senki sem dugta ujját a régi sebbe. De azért rajta mindig látszott, hogy mint a gyermek vagy a beteg, ki előtt elhallgatnak valamit, nem azt hallja, amit beszélnek előtte, hanem azt, amiről nem akar senki előtte szólni. Ő maga különben derült, beszédes ember volt. De mindig lényegtelen dolgokról beszélt, melyekről érezte az ember, hogy őt magát sem érdekli, amilyenekről az beszél, aki valami egyébről nem akar beszélni. Derültsége pedig a jól nevelt ember elfogadott társadalmi kötelezettsége volt.

A háború második évében az ősz csodálatos sugarakkal simogatta a felrázott várost. A város uccáin a déli német hadsereg ítéletes népvándorlása vonult át. A roppant társzekerek szétzúzták az uccák aszfaltját, éjjel-nappal dohogott a föld az elvonuló csodák alatt. Irtózatosságot csaták híre terjengett s ráadásul egy éjjel a Bercsényi uccában borzalmas gyilkosság történt. Egy egész családot kiirtottak és kiraboltak, valószínűleg szökött katonák. Aznapon ebédnél csak hárman voltunk. Bobulának plébános napja volt. Ez azt jelentette, hogy nagybátyja, ki Radváncon plébános volt, minden hónapban ezen a napján vendégül látta ebédre. Talán ebből az egy ebédből futott derültségre az egész hónapban. Jircseket pedig a Beerman Jakab apja, gazdag zsidó divatárus boldogította magához ebédre. Minket hármunkat sohasem hívott meg senki, Györgyné volt a mi egyetlen táplálkozási perspektívánk.

Séra Gerő ezen a napon a szokottnál is keserűbb volt. Síró hangon, tanári részletességgel mondta el kifogásait a világ ellen:

- Nem elég, hogy az emberek hivatalból gyilkolják egymást, hanem ráadásul még itt kell ennem a Györgyné kosztját. Huszonnyolc órát kell adnom hetenként, háromszáztizenhét gyakorlatot javítok és ebből a kosztból kell erőt merítenem! Ha papnak mentem volna, most püspöki rezidenciában lalnám, ezüst tálakról ennék, tokaji bort innék s az utolsó kutyám is vonítva futna el a Györgyné főztétől. De én hittem a frázisoknak, én rajongtam a tudományért s most a tudomány így fizet. Csoda aztán, ha olyan dolgok történnek, mint éjjel a Bercsényi uccában? Nem az a csoda, hogy egyes emberek gyilkolnak és rabolnak, hanem az, hogy nem rabol és gyilkol mindenki. Ha nem volnék koszos tanár, ha nem volna bennem ez a gyalázatos filozoferti féltékenység, én is inkább mennék gyilkolni és rabolni, mintsem a Györgyné kosztját egyem. Hiszen ha katonának mentem volna, most tábornok volnék s hivatalosan táviratban kürtölném világgá gyilkosságaim eredményeit: tízezer halott, ötezer sebesült. De nekem irodalom kellett, nekem kultúra kellett, a nyavalya essék bele a kultúrájába!

Keresztes derült volt, mint mindig, de ezen a derültségen át ma halványan áttetszett valami különös izgatottság. Aznap három repülőgép szállt fel Ungvár fölé és ő folyton ezekre igyekezett átvinni a társalgást. Szemei ma sajtáságosan kékek voltak. Gyerekes újjongással mondta:

- Aztán a középső kivált közülök és ment, ment Uzsok felé. A másik kettő kanyargott lassan, méltóságosan a Cikere fölött. Higyjétek meg, fiuk, csak ez az élet. Repülni, repülni, kívül és felül lenni mindenben! Ha az én irnoki asztalom repülőgéppé alakulna át!...

Ebéd után mindig Keresztessel együtt távoztam. Mindketten a Dajboc uccában laktunk, én a főispáni hajdúnál, ő a szomszédomban egy adóhivatali irnoknál. Mikor kezet nyújtottam, hogy elválljunk, megragadta a kezemet s mélyről jövő, gyermekes könyörgéssel mondta:

- Ne menjünk most be a hüvös szobába. Olyan szépen süt a nap, gyere, tegyünk egy nagy sétát. Ki tudja ugyanis, meddig tart ez a csodálatos napsütés.

Olyan forró esdeklés volt a szavában, hogy szenvedésem megérezte benne a testvér után ölelkező elhagyott embert. Azokban a napokban bennem is nehéz zokogások jártak s úgy kellett, hogy legyen valaki közelemben, aki jó és szenved. Igent mondtam. A Keresztes arcára gyermekes, buzgó öröm derült. Nekikerültünk a Kálvária uccának s mentünk felfelé a napos oldalra.

Ballagva értünk fel a Ciberére. Alulról tompán felmorgott az emberölés végtelen processziója. A levegő mocsoktalan kék vászna meg-megrezdült a távoli ágyúlövések ütéseitől. De itt fenn nap, csend s az egyetemes halál derültsége volt. Előttünk a messzi síkságon s az Ung völgyében olyan élesen látszott minden az őszi levegőben, mintha minden dolog csak önmagává akarná mintázni a dolgokból előálló embert. Aranyban és biborban hallgatott az erdő s az ősz némán pihent fölötte, mint egy röptében leszálló páva.

Leültünk a szőlők felett az erdő szélén egy elfektetett fatörzsre, szembe a síkság roppant derűjével. Hallgattunk. Lelkünk ajtaja megnyílt s megnyugtatóan, mint szelid ápolónő, vigasztalón, mint a jó sírás, jött belénk az őszi nap.

Egyszer csak Keresztes felém fordult:

- Te tudod, hogy én is gyilkoltam?

- Tudom.

- De a részleteket nem ismered?

- Nem, - feleltem elhárító röviden.

- Látod, Dezső, neked úgy szeretném elmondani. Nagyon egyszerű dolog, de mégis van valami különös benne, legalább nekem. A különös az, hogy évekig irtózatossá lelkifurdalásaim voltak, most pedig már nagyon régóta egészen nyugodt vagyok. Pedig mindennap eszembe jut. Ha nem untatna nagyon, elmondanám.

Félénk kéréssel nézett rám, mint az éhes gyermek a kenyeret vágó kézre. Én pedig éreztem, hogy ennek az embernek most beszélnie kell, hogy ez az elérkezett meggyónó perc. Mert a gyónás nem emberi találmány, amint nem emberi találmány az, hogy a belénk döfött késre kiszökik a vér. A gyónás a megterhelt magános ember kétségbeesett vágya, hogy testvéri váll támassza terhét, a gyónás az örök gyermek tiszta felfakadása a beárnyékolt emberben. Mindenkinek megjön a gyónó perce, és jaj, ha nincs meghallgató szív számára.

- Nagyon érdekel az eseted, - mondtam neki és a magam fájdalmát cirógattam meg azzal, hogy jóságot éreztem iránta.

- Látod, soha senkinek sem meséltem el, még az említését is kerültem. De veled mindig szerettem volna beszélni róla. Ma pedig egész nap különös izgatottságot éreztem. Talán ez a háborús zűrzavar, talán az a másik gyilkosság, az az irtózatossá, kavart fel. Mert látod, én még az ilyen gyilkosokat is sajnálom. Nem képzeled, milyen mentő körülmény az mindenre, hogy embernek születtünk.

- Azt tudod, hogy a családjunk régi nemes familia Petrócon. Én egyedüli gyermek voltam. Szüleim még gyermekségem első évében meghaltak. Apámat átlőtt mellel találták a temetőben, mikor fél éves voltam, anyám nemsokára utánapuztult. A háznál csak egy jóságos öreg nagynéném volt, ő viselte gondomat. Szomszédunkban a Borbáth-kúria állott. Borbáth Zoltán velem egykorú volt. Ő is egyetlen gyermek volt és korán árva. Idegen gyám nevelte fel és nem sokat törődött vele. Ő szilaj, erős akaratu, parancsoló természet volt, én szelíd, lányos, kissé félénk, akinek jólesett az engedelmeskedés, a mások akarata után járás. Így sohasem veszekedtünk és nagyon szerettük egymást. Együtt kóboroltunk az erdőket, együtt olvastuk a meséket, együtt próbáltunk új meséket élni. Sohasem felejttem el azokat a perceket, mikor esténként valamelyik hegy tetején, az erdő szélén bámultuk a nap lebukását s az elhomályosuló természet titokzatosságai belénk jöttek. Ugy borzadtunk, de ez olyan jól esett. Ilyenkor egymáshoz simulva terveket építettünk tengeri útról, pusztaszigetről, melynek Zoltán volt a királya és én a miniszterelnöke. Ungvárra is együtt jöttünk a gimnáziumba, Zoltán mindig az első tanuló volt, én a második. Pesten közös lakásunk volt, ugyanazokat a tanárokat hallgattunk, multságaink, tanulmányaink, problémáink közösek voltak. Már negyedévesek voltunk és elhatároztuk, hogy az utolsó szigorlat után beköszönljük egész Európát. Be az éjszakákba, elbeszélgettünk uti terveinkről. Husvétire vakációra lejöttünk Petrócra, hogy a nagy távollét előtt megegyszer magunkba szívjuk a szülőfalut. Nagynéném már rég meghalt s egy öreg gazdasszony vitte a háztartást. Az estét rendesen nálam töltöttük, vitatkoztunk, tervezgettünk vagy visszaidéztük a gyermekkor temetett árnyait. A vita elég gyakori volt köztünk, mert már nekem is voltak véleményeim. De mindig csak az ész s a másként látó szemek nyugodt vitája volt, mely sohasem veszélyeztette a két szív összefogását.

Nagyszombat estéjén a szokottnál is tovább volt nálam Zoltán. A reneszánsz volt a vita tárgya, melyet én úgy gyűlöltem. Ugy találtam, hogy az Egyház nagy egységében emberré szelidített állatot a reneszánsz visszaszabadította ősrágadozó állatiasságához s hogy minden bajunknak a reneszánszban van a forrása. Zoltán lelkesedett a reneszánszért s annak zsúfolt-életű, százarcú embereiért. Keményen, csatáztunk, s amikor észrevettük magunk, már éjfél után két óra volt. Másnap, husvét elsején korán reggel misét hallgattunk. Nagyon szép idő volt s Zoltán a templomból kijövet sétálni hívott. Én minden ünnepen ki szoktam menni a temetőbe a szüleim sírjához, kértem Zoltánt, hogy kísérjen el oda. Ő szívesen beleegyezett.

Te voltál Petrócon, ismered a hegyoldali kis temetőt. Ott van hatalmas családi sírunk, kopott, aranyozott ráccsal bekerítve. Ott fekszenek sorban a Keresztesek, egymás mellé és egymás fölé rendezve: ükapám, dédapám, nagyapám, apám és anyáim. Leültünk a kis padra a sír mellé. A tavasz már kicsókolt egy-két virágot a földből s a bogarak már futkostak a rögök mozdukt életében. Ott ültünk némán egymás mellett s néztük a temető mohó tavaszát.

Helyesebben csak Zoltán nézte. Én, amint ott ültem, egyre fokozódó különös feszültséget éreztem. Mind a tegnapi vita szavai jöttek vissza belém, szinte tapintottam a Zoltán tegnapi hangja hajlásait. Hidegséget, gőgöt és megvetést találtam bennük. És akkor elém jött minde-nik eset, amikor igaztalan vagy zsarnoki volt velem szemben. Elöttem volt mindenik arca, melyből hidegséget vagy megvetést olvashattam. És egyszerre csak úgy éreztem, hogy ez a másik élet, mely mellettem volt s melyet én egész életem szeretetével öleltem magamhoz, voltaképen mindig megcsalt: sohasem szeretett, csak játék vagy eszköz voltam a kezében. Hang jött belőlem, ingerült hang, nem az én akaratomból, nem az én hangom:

- Tudod, Zoltán, hogy én el sem tudom képzelni, hogy intelligens ember őszintén rajongjon a reneszánszért.

Zoltán felkacagott:

- Hát téged még mindig a reneszánsz bánt? Milyen csodálatos tavasz van!

Kacagása friss volt mint a fűzek barkás ága s tele a fiatalság édes mézével. De én megvető lekicsinylést éreztem benne. Forró lett az egész testem, remegés futott át rajtam. A düh megszorította torkom és könny égett a szememben. Visszafojtott hangon mondtam:

- Te azt hiszed, hogy csak neked van jogod véleményyt formálni. Pedig talán más is láthat helyesen, helyesebben mint te.

Rám nézett. Szép nagy melegbarna szemeiben futó csodálkozás volt. Azután gyermekes tréfálkozással mondta:

- Ma azértsem vitatkozunk. Szegény Krisztus nem azért támadt fel, hogy a mi véleményünket hallgassa a reneszánszról. Szedjük majd csokrot a Kretovich Sáríkána.

Arcán derült volt a fiatal erő s szemei visszaragyogtak a bejövő tavasznak. Éreztem, hogy egy soha nem ismert zivatar dübörög fel bennem. Hát megvet, hát semmibe sem vesz, hát rongy vagyok neki! Belefogódtam imáimba, nagynéném elhalványult jóságos arcába, hogy el ne sodorjon ez a végzetes számum. Rekedten mondtam:

- Te mindig megvetettél engem. Én mint testvért szerettelek s te semmibe sem vettél. Ez csalás.

Az utolsó szót már ordítottam. Ugy éreztem külön az ordításom izommozgását, mintha egy idegen torkán tapogattam volna s olyan nem enyém volt ez a hang. Zoltán most már komoly meglepetéssel nézett rám s csitító jósággal mondta:

- Ne bolondozz, öreg. Tudod, hogy veled sohasem fogok összeveszni. Minek izgatod magad?

Vad, fekete kavargás csapott át rajtam. Ugy éreztem tovasodródni magam, mint megittasodó ember a mondásához szükséges szavakat. Azelőtt való napon két cselédünk csinosította ünnepi díszbe az öreg sírt. A szerszámokat ott felejtették s egy súlyos kapa a lábaimnál volt. Felkaptam és óriási lendítéssel vágtam a Zoltán halántékának. Egyetlen éles jaj tört ki a száján s meghasított fejjel bukott le a sír mellé.

És akkor én már nem én voltam, szelid, imákban nőtt, szeretetre termett önmagam. A harangok széles zúgással hirdették a feltámadás örömét s a tavasz zengte a folytatás diadalát. És életem egyetlen testvére, fiatal éveim mindennapi rajongása, a ragyogóan fiatal élet ott feküdt dermedő ajkakkal lábaimnál és én öltem meg őt.

Elítéltek. Börtönben ültem. Kegyelmet kaptam. És nem értettem semmit. Én nem az én akaratommal, nem az én dühömmel tettem azt, bennem csak szeretet és jóság volt. Csak a kéz volt az enyém. És mégis engem üldöztek irtózatos látomások azért a másik akaratért, azért az idegen gyűlöletért. És mégis az én életem volt összezúzva.

Egy percem sem volt szenvedés nélkül, egy percre sem tudtam kitörölni szemeimből azt a vérbeborult fiatal arcot. Egy darabig a fővárosban botorkáltam. De ott úgy vacogott a lelkem fájdalmam magánosságában, hogy idejöttem Ungvárra. Itt mindenki ismert, mindenki száználommal volt hozzám. Kiméletesek és figyelmesek voltak hozzám az emberek. De én láttam torkukon letüremelni a visszanyelt kérdést: - hogyan lehetél gyilkossá, te jó tanulónak született szelíd ember? - Nem bírtam ki ezt a folytonos lábujjhegyen járást a bűnöm körül és visszamentem Petrócra, az ősi házba. Ott naphosszat a szobámban egy vén díványon hevertem. Csak esténként mentem ki s kóboroltam be a közeli erdőket. De mindig hallottam egy lépést mögöttem, de mindig láttam egy arcot magam előtt.

Egy este az erdő szélén ültem, a temető fölötti hegyen. Nagy csendesség volt és fájdalmamnak éreztem az egész esteledő világot. Egyszerre csak valaki köhögött a hátam mögött. Megdöbbenve ugrottam fel. Az öreg Zombori bácsi volt, aki már hatvan éve volt a határ csősze. Alázatosan köszönt:

- Csókolom kezét, nagyságos urfi.

Alig tudtam ennyit dadogni:

- Jó estét, Mihály bácsi, hát megismert?

- Én ne ismerném az úrfit! Mikor még az apját is pelenkás korától ismertem.

Egy percre hallgattunk. És mert ez az egyszerű ember nagyon öreg volt és apámat emlegette, ellenállhatatlan vágyat éreztem, hogy odazokogjam eléje a bűnömet:

- Hallotta az esetem, Mihály bácsi? - kérdeztem félénken.

- Hogyne hallottam volna, hallotta azt mindenki. Megesik efféle az ember fiával.

- De a legjobb barátomat öltem meg, aki úgy szeretett, mintha testvére lettem volna. És teljesen ok nélkül, mikor a legjobb volt hozzám. Oh miért büntet olyan irtózatosan az Isten!

Az öreg rám nézett, erősen, szúrósan. Szárazon mondta:

- Nem volt az büntetés, hanem visszafizetés. Igazságtevés volt s ezt én mondom. Tudja az Isten, hogy mit csinál.

Elképedve néztem az öreg tarlott arcára és egyszerre egy nagy kinyilatkoztatás eljövételét éreztem. Az öreg leült s én mint egy ki nem mondott parancsra melléje ültem. Az öreg alaposan körülnézett, azután kérdezte:

- Emlékszik a nagyságos urfi az édesapja halálára!

- Hogyan emlékezném, hiszen még egyesztendő sem voltam. De tudom, hogy öngyilkos lett a családi sírunkon.

Az öreg különösen nézett rám:

- Tud a nagyságos úrfi hallgatni? Mert én mondanék valamit a nagyságos úrfinak, ami elvenné a nyugtalanságát. Már annyit sajnáltam, amint láttam, mennyit kószálja egyedül ezeket az erdőket, mint akinek nem jó helyre csúszott a szíve. De nagy megkötés van arra, amit mondani akarok s csak úgy beszélhetek, hogyha a nagyságos úrfi megesküszik, hogy nem adja tovább.

Megesküdtem. Az öreg nyugodtan mesélt:

- Nem volt ám öngyilkos a nagyságos úrfi apja. Jobb keresztény volt annál, aztán nem is volt semmi oka rá, hogy eleméssze magát. Fiatal volt, vagyonos is volt, szép, jó felesége is volt, meg a nagyságos úrfi is atájt született.

Én egyszer így estefelé a temetőben hevertem egy bokor mellett, közel a nagyságos úrfiék sírjához. Nagyon megfáradtam azon a napon, meg a hűlés is elfogta a farcsíkomat. Há egyszerre csak erős beszédet hallok s látom, hogy a nagyságos úrfi apja jön a Borbáth nagyságos úrral, a Zoltán úrfi apjával. Én nem nagyon csodálkoztam, mert mindig együtt jártak, ők is olyan jó barátok voltak, mint a nagyságos úrfiék. De most látszott rajtuk, hogy indulatban vannak egymás ellen, mert nagyon kiáltoztak és hadonásztak a kezükkel, különösen a nagyságos úrfi apja. De a szavukat nem értettem, mert valami idegen nyelven osztályoskodtak. Mikor a sírhoz értek és átjöttek a rácson, a Borbáth nagyságos úr se szó se beszéd, csak kiránt egy pisztolyt a hátsó nadrágzsebéből és mellbe lövi a nagyságos úrfi apját. Én majd holtá lettem a réműlettől s meg nem tudtam volna mozdulni, ha rámgyúl a bokor. Pedig a borzasztója csak azután jött. Amint a Borbáth nagyságos úr ott áll a pisztollyal a kezében s csak bámul és bámul, a nagyságos úrfi apja lassan-lassan felül, a melléből úgy folyt a vér, hogy az valami: nagy, irtózatos szemekkel ránéz a Borbáth nagyságos úrra és az egyik kezét felemeli. Csak nézte, nézte iszonyú haragosan a Borbáth nagyságos urat, látszott, hogy a halálában is szeretné visszalőni. Egyszer aztán megint hátraesett és nem mozdult többet.

Én akkor úgy megijedtem, hogy kiáltottam egy nagyot, hogy: gyilkos! A Borbáth nagyságos úr erre kiejtette a pisztolyt a kezéből s olyan lett, hogy egy gyermek is megverhette volna. Én akkor nekibuzdultam, odamentem hozzá és korholni kezdtem, hogy hogy tehetett ilyent. Ő akkor elkezdett sírni. Csak sírt, csak sírt, a feleségét meg a kisfiát emlegette, hogy azok most gyalázzal fognak elpusztulni őmiatta, pedig ő nem rossz szándékból tette a dolgot, csak hirtelen haragjában vesztette el a fejét. Én nagyon megsajnáltam szegény nyavalyás nagyságos urat, meg aztán a felesége nagyon fáj, jó úriasszony volt, hát megígértem, hogy nem szólok senkinek. És azóta, Isten látja lelkemet, most mondtam el először élő léleknek a dolgot.

Amint az öreg csósz beszélt, a sűrűsödő estében magam előtt láttam apám hulláját, amint vérző mellével felemelkedik és irtózatosan nyitott szemeiben olvastam az elpusztíthatatlan parancsot: öld vissza, öld vissza! Ezt a vágyat a halál sem tudta elpusztítani. A föld nedvei megrohasztották a testet, a férgek megrághatták a meghígult húst s a szétmálló csontokat. De ez az akarat érintetlenül maradt meg ott az apámból összehullott rögben. És mikor én ott ültem gyilkosa fiával, ez az akarat átjött belém a megtartó rögéből, hogy a visszafizetés rettenetes törvénye beteljesüljön. És én ott, egyetlen látásban értettem meg az anyától szült ember örök tragédiáját. Mióta világ a világ, éhes és ölekezni vágyó emberek gyilkolják egymást. És minden rög lábunk alatt egy emberből rothadt össze, ki már nem tudta visszaölni a bosszúját. Így minden rögéből egy meg nem hallható bosszúvágy igézete száll ki: ölj! ölj! ölj! A földnek, mely kenyerünk és végzetünk, minden porszeme egy ős visszafizetés gyilkos akarata. És a kalász, melyet eszünk, a víz, melyet iszunk, az irtózatos földanya minden nedve, növénye, sava rettenetes parancsolással szakad életünkbe: ölj! ölj! ölj! Azóta nem furdal a

lelkiismeret, nincsenek látomásaim, nyugodt vagyok. Mert tudom, hogy nem én öltem, hogy az egyetemes vak cinemintye mozdulata voltam.

Keresztes kimerülten hallgatott el. Az erdőből hűvös szél fúj és borzongtak a levelek. Lenn a síkságon az átvonuló német katonák bőgték a felsátrasodó estébe: Glória, glória! És én láttam, hogy milyen kietlen végzet embernek születni. Átöleltem szegény testvéremet és már azt sem tudtam, hogy én követtem-e el vagy ő a közös muszáj könyörtelen parancsát.

KÉT ÁRVA

A Bécs felé induló vonat még csak két óra múlva fog indulni s a müncheni pályaudvar nagy kupolája már zsúfolva van emberekkel. Tarka, száznyelvű és ezeröltözötű tömeg, melyben messzi tűzhelyek szíve dobog össze s távoli tragédiák könnyöklük egymást. Nagy része volt katona vagy fogoly, klaunjai a halál szétzüllött karneváljának, kik, halálos kaccenjammerrel a szívükben, rohannak az otthoni ágy melege, az otthoni kenyér jósága, az otthoni ölekezés kárpótlása felé. S hogy, mint pásztor halálán az étlen ebek: az örült óriás bukásával parancs és muszáj megdőglöttek, a nagy zúrben mehetett mindenki arra, amerre tetszett. A katonák faképnél hagyták a halál bodegáját, a foglyok szétlézengtek a táborokból. Még az örültek is kijöttek szomorú házaikból s a gyilkosok is továbbállhattak börtöneikből. A józanok ötévi egyetemese örültsége után hadd legyen szabad mindenki, minden bűn, betegség és perverzitás: örültebbé már nem tehetik a világot.

Egy csoport közvetlen annak a sánpárnak a fejénél áll, mely ki van jelölve az induló vonat számára. Tudják, hogy még csak két óra múlva indulhatnak, de azért már ott állnak s nézik mereven a két messziségbe nyúló vas vonalat. És szemeikben végtelen távolság van és szívükben sápadt kérdések néznek egymással szemben, mint sötét szobában megijesztett leánytestvérek. Mások sorban fekszenek a fal mellett, buta álomba hajítva, eltompulva az élet minden íze iránt. Egy csomó bécsi katona összeállva, édeskés, szomorkás nótát énekel, amilyennel első csókjukat garnirozták körül valamely csónaklábú, kenderhajú Grätchennél. Olyan együtt vannak ebben a nótában s bajuszuk vége boldogan izeg-mozog, mint egy házassodó egér farka. Közben rumot isznak s úgy törlik a szájukat, mintha lelküket cirógatnák. Vagy tíz orosz fogoly a földön ül s egymás húsába dülve, olyan egyforma tátott szemmel, egyforma halvány mosollyal bámulnak a levegőbe. Mit látnak és mit mosolyognak? Egy szemüveges, túlszöke porosz doktorandus, nekítámasztva magát a falnak és alighogy kiesett kezéből a szurony, a kézigránát s más evangéliumi kegyszer, rászopja magát egy könyvre, melyet francia tudós írt francia irodalmi kérdéstről és egész kiszomjazott kis tudós lelkével nyeli a drága betűket. A tömegben egy pár olasz ágál, ide-oda mozognak, hadonásznak s olyan hangosan beszélnek, hogy lármájuk néha elfedi a tömeg tompább zszibongását. A levegő sűrű, nehéz és írtózatosszagok fetrengnek benne.

Az egyik kijáró melletti padon egy magyar legény ül. A batyuja mellette van, ő egy cigarettavéget szopogat. A cigaretta nem ég s ez így van jól, mert akkor már rég nem volna és vele az utolsó öröm is kiszakadna az inséges világból. A legény fiatal. Nagy, világoló szemein, duzzadt arcán, hamiskás ajkain még az ötévi kínszenvedés után is látszik, hogy dalra, csókra, jó kacagásokra született. Végignézegeti az előtte elszibongó embereket: nem akad-e legalább egy, kivel el lehetne komázni egy kicsit. Mert szó nélkül olyan egyedül van az ember, mert kacagás nélkül olyan nehezek az élet nehézségei. Három osztrák katona matat el előtte, az egyiknek olyan országabeli képe van, hogy megrántja a köpenyét s öt év alatt szerzett összes nyelvi készségével kedélyesen odaszól neki:

- Honnan komm, Svager?

Különösen a svager szó igézetében bízik. De az osztrák elrántja köpenyegét s mond valamit durván és németül. Azután mind a három idegen katona felkacag s szájukkal csúfosan utánozzák a legényt. Az elszégyelli magát, kiköpi szájából a cigarettát, tapos rá egy nagy keserveset. Idegen, idegen mindenki ezen a világon!

A csarnok legbelső zúgában megtömött hátizsákján ül egy tatár katona. Nyársegyenesen, mereven ül, egypontra ragasztott szemekkel, mintha sátor előtt ülne nagy pusztaság tágasságában. Arca sötétbarna, fényes barna szemei végtelenül szomorúak. Hosszú, keskeny

koponyája kendővel van bekötve. Úgy jött el a kórházból, hova fején mély vágással került. Semmilyen zajra sem mozdítja a fejét, semmilyen látványba nem rebbenti meg a szemeit. Talán nem is hall és nem is lát semmit. A két kitagadott a terem két legtávolabbi pontján van. Köztük hemzseg, zszibong az európai bábel és ők nem látják egymást.

A magyar már únja ezt a sok léleknélküli zajt, ezt a sok nem olvasható arcot. - Borcsa most enni ad a disznónak, - mondja magában s gyöngé melegség serked nyomán a lelkében. Azután ráhajtja fejét a batyujára, behúnyja szemeit s próbálja elhitetni magával, hogy alszik.

Egyszerre künn az uccán vad kiabálások s futó emberek dobbanásai hallszanak. A közeli Károly-kapunál egy álmos bajor katona kézen vezette a gazdája lovát hazafelé. A ló valamitől megriadt, kitepte magát a puha kezekből s vad iramodással rohant a pályaudvar felé. Már patái csattogását is lehetett hallani, már látni is lehetett, amint a csarnok roppant ablakai előtt fölemelt fővel, tágult orrlíkkal, lobogó sörénnyel vágatott el.

Az osztrák katonákból tovább mászott ki - nyúlósan és kanyargósan - a nóta, mint egy kiürgézett galandféreg. Az olaszok haragos röhögéssel egy elromlott automata-mérlegen próbálták megmérni magukat. Az oroszok tovább bámultak és mosolyogtak. A doktorandus el nem vette volna szeme éhes száját a könyv édes csecseitől a világ minden kincséért. Mindenki tett, vett, aludt, énekelt, mozgott, mint azelőtt. Senki sem figyelt oda ki, senkinek sem volt semmije a rohanó állat. A magyar felugrott, termete teljes magasságra egyenesedett, lábaiban viharos mozdulat volt s lobogó szemekkel nézte a felséges állatot. A ló egy pillanat alatt eltűnt, mint riadt álom jelenése. Ebben a percben a legény hirtelen megfordította fejét s a tömegén át, az egymásba mozgó idegen figurák csalítja mélyén egy alakot látott. Egy alakot, mely még felszökő mozdulatban volt az eltűnt ló után, melynek szemeiben az ő szemeinek lángja, félig nyílt ajakán az ő el nem kiáltott kiáltása volt. A test értette a megmozdult testet, a szem a szemet, a száj a száját. A tatár egy pár lépést tett feléje, de a legény már fölkapta batyuját s odarohant hozzá. Mint éhes száj a kenyérhez, mohón sietett egyik kéz a másikhoz:

- Szervusz testvér! - mondta boldog kacagással magyarul a magyar.

- Testvér, testvér! - motyogta tatáru a tatár.

Leültek a batyukra, szorosán egymás mellé. A magyar gyermekes buzgással kurkászott elő holmijából egy darab kenyeret, a tatár pedig valami éktelen kolbász-szerűséget lóbált társa elé. Minden falatnál új unszolással kínálták egymást. Közben záporos bőséggel beszéltek, mint akiknek hosszas hallgatásban duzzadt meg a lelke. A magyar beszélt Balatondörgicséről, az édesanyjáról, a két lovukról, a tehenükről, Borcsáról s az öregebbik disznóról, aki az Istennek sem akar répát enni. Az édesanya, a ló, s az otthon szelíd állatai voltak a tatár beszédében is. A tatár tatáru beszélt, a magyar magyarul. De kenyéren át, húson át, szivből csordult szavakon át a két ember értette egymást. Mert ott a kannibál Európa embererdejében az ős család tűzhelye sugárzott szívükből. A tűzhely, melytől széttévedtünk s azóta vagyunk világ rossza, Európa árvája.

KÁLVINISTA LEGENDA

A fák dideregve futottak el a vonat mellett. Futottak a fagyos rögök, a törtkórójú tarlott mezők, a sápadt halmok. Mintha a halál csordája volnának s hátul hosszú, fekete ostorral kergetné őket egy akolba a könyörtelen pásztor.

Hárman ültek a harmadosztályú kocsiban. Egy sárospataki borvigéc, aki Nagyváradon ült fel s azóta vastag bőrszivarát szopogatja. Egy örmény, aki a fűtetlen kocsiban hol a kezeit, hol a lábait rázza s azt hiszi, hogy a rázott hideg, meg ráadásul a fáradsága kevesebb baj, mint a heverő fázás. De talán így teszünk mindnyájan, talán az élet rohanó vagónjában is azért rángunk, vitustáncolunk hitet, tagadást, politikát, festményt, drámát, filozófiát, háborút és békét, hogy az állomásig ellopjuk magunk az örök semmi hidege elől. Az örmény különben disznókereskedő volt, minden ujján aranygyűrű, nyakán piszkos, zsíros kendő. Azonkívül nagy pocakja volt s ha egy percre pihent atómjai mozgósításában, ezt ismételte magában: - Édes Mária, segíts meg, édes jó Jézusom, ne hagyj el.

A harmadik Köblös Áron tiszteletes úr volt. Egyenesen, mozdulatlanul ült a piszkos fapadon, mely még mutatta a bomlott emberiség rángásait. Hatalmas természetével ülve is úgy látszott, mintha állana. Tisztes ősz haján kis fekete házisapka volt. Nyugodt, fájdalmas, szép férfi arcát ősz szakáll kerítette. Köblös Áron tiszteletes úr pap volt, igazán pap, mindig és első látásra is pap. A palástot bárhol a vállára látta az ember, ha nem is volt rajta, a feketekötésű bibliát kezeibe, az örök vígasztalás ígét nyugodt, szánó ajkaira. Ült, ült Köblös Áron tiszteletes úr és a fájdalmába nézett.

Köblös Áron tiszteletes úr egy megbújt kis háromszéki falunak volt a papja. Huszonhároméves gyerekember volt, mikor megházasodott s tizennégy évig élt az asszonnyal tiszta, boldog házasságot, mely mindenkibe, aki belélegzelte a csendes parókia levegőjét, a tisztaság és egyszerű boldogság vágyakozását vitte. Akkor az asszony meghalt. Hirtelen, orvul vitte el valami különös betegség. Nagy árnyék borult a tiszteletes úrra és életének csak három sugara maradt: két fia és kötelessége. Nagyon atyja volt e két fiúnak a tiszteletes úr, de a szívéből mégis maradt annyi, hogy beborítsa vele az egész falut, mikor fújtak a nyomorúságok és havaztak a kétségek. Az egyik fia, Mózes, papi pályára ment, már végezte a teológiát és segédpap volt a lécfalvi öreg tiszteletes mellett. Ő volt a harminckettedik pap a Köblös-családban. Másik fia, Domokos, orvosnak ment, hogy a két főrészből álló ember másik felének legyen gyámola bátyja mellett. Ő is éppen utolsó szigorlata előtt állott. Akkor a keresztény Franciaország s a nagyon keresztény Anglia így szóltak a pogány japánokhoz, a Konfucius vallását követő kínaiakhoz, a dugóhúzó imádó gurkákhöz, a budhista és brámanista indusokhoz, a nadrággombhoz zsolozsmázó négerkekhez, a tehén vizeletét imádó ázsiai fajokhoz: - A keresztények istene azt akarja, hogy minél több németet és magyart pusztítsunk el. Gyertek, segítsetek és nektek adjuk dugóhúzóikat, nadrággombjaikat és teheneiknek a vizeletét. - A legkeresztényebb Németország pedig azt izente a mohamedán törököknek, a keleti bolgároknak, a római katolikus, görög egyesült, görög nem egyesült, református, lutheránus és unitárius magyaroknak, hogy Anglia és Franciaország téved, mert a keresztények istene azt akarja, hogy minél több franciát és angolt könnyítsünk meg az élet terhétől. Jöjjenek hát segíteni, ő elveszi azoknak bányáit, gyárait, terményeit, bútorait, segítőársainak pedig melegen fog gratulálni. Erre aztán a megváltott keresztények egymásnak mentek: lötték, szúrták, gázmérgezték, pörkölték, idegsokkozták egymást és a sok százezer szép fiatal magyar legény közt a tiszteletes úr két fia is idegen rögök közé romlott idegen kenyér termőföldévé.

Oh, milyen csapás volt ez a két egymásután beütő hír a tiszteletes úrra. De a jegenyének termett férfit nem ingott meg a fekete balta csapásaira, a lelkek árbócának termett lélek nem

roppant meg Isten súlyosabbik keze alatt. Minél mélyebben szántott belé a fájdalom, annál fakadóbb bőséggel jött belőle a jószág. A tiszteletes úr nagy szenvedése jó kenyér és mindennapi vigasztalás volt a falu nyomorultjainak.

Azután a nagy szenvedések után jött az egyetlen nagy szenvedés. A falut, ahol a tiszteletes úr ősei háromszáz éven át szántották a lelkeket, a háromszéki síkot, ahol vértestvérei ezer éven át szántották a rögöt, Erdélyt, az árva faj egyetlen lélekszerinti otthonát elöntötte az idegen. Hogy zokogott, könyörgött, hogy erősített most az Ige a Köblös tiszteletes úr szájában! Minden fájdalomnak volt húrja a szívében s a falu erős volt a tiszteletes úr szívével és belekapaszkodott Isten igazságába a tiszteletes úr szavaival.

Egyszer aztán az oláhok azt mondták a tiszteletes úrnak, hogy a parókián, mely háromszáz évig volt őseinek otthona, hogy a faluban, ahol a lelkek a Köblös nemzedék lelkétől voltak emberi lelkek, hogy a falusi temetőben, melynek minden második röge egy Köblösből hamvadt össze: nincs joga lennie, hogy takarodjék Erdélyből. A falu sírt és Köblös tiszteletes úr vette ősei bibliáját, zsoltároskönyvét, egy pár kedves emlékét és legszükségesebb cókmo-kját s felült a vonatra.

A vonat ment s a tiszteletes úr fájdalmában mind ott keringett, szaladt a háromszéki falu. Néha bejött az ablakokon és odatartotta a tiszteletes úr elé fejfáit, templomtornyát, ismerős jegenyéit, hogy azok gyöngéden érintették a lelke lombjait. Néha eltávolodott, a horizont mélyén kerengett. Ilyenkor mintha sikoltás szakadt volna fel a távolból: ne hagyj el! ne hagyj el!

Köblös tiszteletes úr nézte, nézte a fájdalmát és két kezére fogta a Jézus szomorú arcát. - Oh, legyen jó a te legnagyobb szenvedésed az én szenvedésemhez! Oh légy eröm a megpróbáltatás fekete napjaiban! - sóhajtott Köblös tiszteletes úr.

Katedrai nagy ünnepélyesség öntötte el. Termete még egyenesebb lett, még inkább állott ülő helyzetében. Jöhetnek e világnak gonoszságai, felzúdulhatnak ellene a sötét vizek habjai: ő áll és magasra tartja kezében a Bibliát. Nagyzúgású orgonasípok zendültek fel a tiszteletes úr lelkében.

És mert a jó Isten játékörmöket ad az ember gyermekének a legnagyobb szenvedésben is, lelke távoli búvóhelyein halkán jólesett fájdalmának méltósága. Látta, amint Budapestre érkezik és ott az ország szívében testvérek ezrei fogják körülbámulni kiötlő mártiromságát s ölelkező szívek serege fog táborot járni körötte. Nagy, szélesszárnyú szavak repültek fel a tiszteletes úr fájdalmából, mint őszi darvak az oszló éjszakából: - Kedves testvéreim az Úrban, én többé nem vagyok én. Élek, többé nem én, hanem él bennem a megrabolt, megsebzett Erdély, hogy az Úr igénytelen szolgájának szájával kiáltsa felétek: könyörüljetek rajtam, szabadítsatok fel!

Végre nagy lassan becammogott a vonat a Keleti pályaudvarra. Kedvetlenül, húzódva tette ezt a vén vasbőlény, látszott: hogy ismeri Budapestet. Az utazó nép kicsurgott a szürke csarnokba s nagy szomorúság folyta be a tiszteletes úr szívét. Mindenki rohant a maga sírja felé s a lökdösődő, köpdöső, lefetyelő embervirrvárban nem volt szív a tiszteletes úr tárt szíve számára, nem remegett meg senki az ő tragédiája mellett.

Kis batyujával felkapaszkodott egy villamosra és átúszott rajta a reggeli Rákóczi úton, mely a legirtózatosabban Budapest s a legríkatóbban nagyváros. A Ferenciek terén leszállt s régi felrándulásai szokása szerint a Központi kávéházba ment reggelizni. Már kilenc óra volt s a kávéház tele volt emberekkel. És mikor a tiszteletes úr egyenesen, palástot tartó ünnepélyességgel belépett a kávéházba, egy fej sem fordult feléje, egy szem sem fényesedett meg, egy szív sem mondta: itt a pásztor. A tiszteletes úr percekig nézdelt, hogy hova üljön le. Végre

leült egyik szegletbe, szembe az Egyetem ucca reggeli rohanásával. Erdélyi hangossággal szólt oda az egyik pincérhez:

- Hozzon, barátom, egy csésze forró kávé. De jó legyen, erdélyi menekült református pap vagyok.

A pincér mekegett egy *krem*-mé sűrűsített kéremet és tovább loholt, mintha az üdvössége farkát fogná. A tiszteletes úr szétnézett: nem gyúlnak-é szemek feléje kijelentése nyomán? A mellette lévő asztalnál két idegen nemzetiségű valutakupec vitatkozott. Egy nagy asztal körül írók ültek s valami modern irodalmi téma ótvarosodott ki rájuk. Egy másik asztalnál egy ujságíró tűnődött, hogy ma, mégegyszer, utoljára, kitől kérjen kölcsön. Mellette egy borotvált zsidó és egy szakállas oláh cirkalmazták ki egy általuk indítandó keresztény-magyar nemzeti lap üzleti előnyeit. Mögöttük egy szlovák drámaíró írt turáni indulót, melynek rímei úgy összezörögtek, mint azoknak a fazekaknak a cserepei, melyekben ősei drótja tartotta össze a lelket. És senkinek sem volt senkije a tiszteletes úr, senki sem látta meg benne a mártír papot, a fölfeszített Erdélyt.

Nagy keserűt nyelt a tiszteletes úr. Didergett a szíve, amint a forró kávé itta. És látta Jézust az Olajfák hegyén, az alvó tanítványok behúnyt szíve mellett, az embertelen természet hideg elhagyatottságában. - Óh adj erőt, Uram, a te feltámadott haragodban! - könyörgött magában a tiszteletes úr.

Pedig ez még csak egy cseppecske volt a keserű pohárból: a súlyos, telt kehely ezután következett. Nagyon kevés pénzzel jött fel a tiszteletes úr: otthon a falu nyomorúsága előtt nem volt szíve gyűjteni. Bekopogtatott mindenüvé: minisztériumokba, bankokba, iskolákhoz, könyvtárakba, hogy adjanak valami alkalmazást. Ő még erős és dolgozni akar. Nincsenek igényei, csak a mindennapi falatot akarja becsületes munkával megkeresni. De a sokéves nyomorúság, a sok jajgató seb kiszüretelt az emberekből minden szánalmat. Zárt szívekre és eltaszító arcokra talált mindenütt a tiszteletes úr. Mikor a fájdalom láthatatlan palástjával a vállán, széles, zengő szavakkal adta elő a nagy tragédiát, melynek ő is egy szélbekapott pelyhe, únott mosolygással szakították félbe: - Tudjuk, tudjuk, tiszteletes úr, ilyent hallunk naponta ezerszer. Mert mindenki Pestre tolul mártírnak, nincs senkinek türelme otthon egy keveset nélkülözni.

A tiszteletes úrban nőtt, nőtt egy nagy zokogás. Mikor aztán már annyira megdagasztotta, hogy félt, hogy az első rossz szó szúrására ki fog fakadni belőle az emberek előtt, nem ment többé senkihez. - Az Úr kezeiben vagyok, teljesedjék az ő szent akarata, - mondta magában. És a régi szent szavak nyugodttá simították megbarázdált lelkét.

Egy szerencséje mégis volt. Egy ismerős székely cselédleány, aki Budán a Dezső-uccában egy villában szolgált, bepártfogolta a tiszteletes urat a házmesternél. A pincelakások mellett volt egy zug, melyről mindeddig nem tudták eldönteni, hogy pince-e, vagy szoba s ezért üresen állott. A világosság felülről jött belé egy tenyérnyi ablakon, padlója levert föld volt. Ide tett be a házmesterné egy irgalmatlan ágyat, egy megvedlett fenyőfa szekrényt, egy síró asztalt s egy paralitikus széket. Az asztalon egy fájósnakú petróleumlámpa is volt, mert ebbe a szögletbe nem jutott el a villany. A falba ütöttek vagy hat szeget függő ruhatárnak. Köblös tiszteletes úr még talált egy sóhajtást magában, mikor először belépett új otthonába. - Az Úr mindenütt velem van, - mondta. És úgy érezte ezt az új szomorúságot, mintha a mögötte álló Isten szelíd érintéssel mondaná: - Ne félj, fiam, én is itt vagyok.

A pinceszobáért havi kétszáz koronát kellett fizetnie. Kiszámította, hogyha mindennap a legszükségesebb táplálékot veszi magához és nem dohányzik többé, pénze még két hónapra fogja futni. Az öreg bibliát s a zsoltáros könyvet kitette az asztalra, palástját és papi süvegét

felakasztotta az egyik szegre. És mindjárt nem volt olyan rideg e szoba, mert az Úr lelke ott lebegett az anyag szomorúságai fölött:

Minden reggel hat órakor felkelt. Imádkozott és halkán elénekelt egy-két zsoltárt. Ez volt a reggelije. Azután elsétált a szomszéd Gellérthegyre vagy a Sashegy nyugati lejtőire. És ilyenkor mindig Erdély volt körülötte, Erdélyt zokogták lelkén az árnyékok, Erdélyt rajzolta elébe a kékfalú távolság. Sétált egészen kilenc-tíz óráig. Akkor hazament és jószágos szép teksztusokhoz prédikációkat írt. Olyan végtelenül jólesett ez, olyan nélkülözhetetlen volt ez neki: minden megbántott papi méltóságát, megcsúfolt emberi szenvedéseit kárpótolták a szép szélesszárnyú istenes mondatok. Pont délben elment a közeli Bleicher vendéglőbe, ott meg-evett egy tányér levest, egy főzeléket feltét nélkül és két kenyeret. Délután megint sétált és megint írt. Este otthon vacsorált: vett egyszerre egy kiló szalonnát s azt fogyasztotta vékony szeletenként. Azután bibliát olvasott, imádkozott, zsoltárokat dudolgatott és eltette magát másnapra. A villa úri lakosai mosolyogva nézték a tiszteletes urat. - Milyen kopott, - mondta az egyik. - Milyen különc, hogy pap léte re pincében lakik, - mondta a másik. - Azt mondják, hogy vegetáriánus, - mondta a harmadik. Ezekután a mondatok után aztán megszokták a tiszteletes urat, mint akit végleg elintézték.

Így telt el hónap és akkor a tiszteletes úr költségvetésébe egy váratlan mennykő csapott. A kezdő tél összeráncolta homlokát, új nyomorúság-folyót zúdított a pesti nyomorúság tengerebe. A tiszteletes úr meghült. Berekedt hangszálai alig tudták követni a zsoltár rezdülleteit. Muszáj volt egy pár szál fát, egy pár kiló szenet venni. Aztán egy kis meleg tea is kellett a köhögésére.

Egy este, mikor egy pakk gyufát vett a tiszteletes úr a kereszttéri szatócsnál: utolsó két koronáját adta ki.

Aztán jöttek a szomorú szemlék a cókók eladhatóságai fölött. S mert a tiszteletes úr szégyelte odavinni a jobbik nadrágját, a tűrhetőbb cipőjét az ócskáshoz, a házmesternek kellett a bevétel egy részét adnia. Most már csak délben evett a tiszteletes úr. Este megtoldta énekét két-három zsoltárral. Ez volt a vacsorája. De már keveset sétált.

Minél nagyobb volt a nyomorúsága, annál képtelenebb lett arra, hogy az emberek elé vigye tragédiáját, hogy még egyszer kitérje kezeit a könyörtelen szívek felé. - Az ég madarai, a mezők liliomai sem kéregetnek, majd el leszek én is valahogy, - nyugtatta meg magát.

Lassanként az öltözetét is mindjobban kiverte a nyomorúság, mint penész a szegények falait. Most már csak szürkületkor sétált ki. Félt, hogy nyomorúsága, mint a Memnon-szobor, jajgatni fog a nap sugaraira. Most már kevesebbet írt, de több bibliát olvasott. Néha éjjel arra ébredt fel, hogy zokogó ismétlésben jön ki a száján: - Én Istenem! Én édes Istenem!

Csak azok a megismétlődő irtózatok ne lettek volna, hogy mit adjon el kedves holmijai közül. Mikor tudta úgylis, hogy lassanként mindent el kell adnia. El az édesapja öreg ezüst óráját, el nagyobbik fia kedvenc öltözetét, a kisebbik fia orvosi könyveit, mindent, ami egy darab multtal lett szíve egy-egy darabjává. Néha két-három napig nem evett, míg el tudott szakadni egy ilyen tárgytól. De mert Isten olyan furcsának teremtette képe mását, hogy annak folyton állatokat és növényeket kell magába gyúrnia, hogy tovább is Isten képmása lehessen, hát el kellett adnia mindent.

Egyszer aztán a tiszteletes úr összes vagyona három tárgyból állott. A bibliából, a zsoltáros könyvből és fakult jegygyűrűjéből, melynek párját hú társa levitte magával az erdélyi rögök alá.

Már két napig nem evett a tiszteletes úr. Ült, ült a biblia előtt, úgy fogta az öreg jószágot, mint elkapott hajós az evezőt. Vagy az ágyán feküdt és hosszú, néma hívásban hívta Istent. Attól

nem félt, hogy a bibliát vagy a zsoltárt eladja. Hogyan is volna lehetséges, hogy egy református pap eladja az Úr könyvét s a tisztító énekek szent gyűjteményét! Hiszen megnyílna a derült ég és villámot küldene rája, megrepedne a föld és mélyére nyelné, megrendülnének a világ négy sarkai és elzúznák. De a gyűrű, a gyűrű! Oh, ha az éhség odatöri mozsárjában, hogy azt is eladja!

A negyedik nap estéjén már nagyon erőtlén volt a tiszteletes úr. Úgy ruhásan feküdt az ágyon. A toroka égett, a feje zúgott. Látta, amint otthon a felesége friss kenyeret szel holt gyermekeinek. Bement orrába a kenyér meleg szaga s ez úgy megcsavarta a szívét, hogy átsordult belőle egy könny a szemeibe. Aztán elszunnyadt. Álmában felesége fehéren, jóságosan könyörgött: - Add ide, Áron, a gyűrűmet, add ide!

Riadtan ült fel a tiszteletes úr. Sötétség volt a szobában és sötétség volt szívében. Felesége hangja még ott csengett könnyesen fülében, mintha meleg vonaglását még ott tapintaná a fekete levegőben. - Atyám, atyám, miért hagytál el engemet! - zokogta a tiszteletes úr.

És akkor egy nagy elhatározás vitt erőt a tiszteletes úr tagjaiba. Begombolta hosszú, kopott atilláját, felöltőjét már rég meg kellett ennie. Feltette papi süvegét. Soha ilyen egyenes nem volt a tiszteletes úr. A tiszta szenvedés királyi ékes palástot adott rája. Kilépett az éjszakába.

Már úgy tizenegy felé járhatott az idő. Üresek voltak a budai uccák. A lámpák vacogtak a hideg éjszakában. Az alagút előtt egy sétáló rendőr kopogott. Köblös tiszteletes úr a Lánc-hídnak tartott.

Elért a Dunához, ahol hideg fénnel verték a lámpák az éjszaka fekete hátát. Felment a hídra. Egészen a közepéig ment, hol a híd oldala kis terraszba kanyarodik ki. Ott megállott s felnézett az égre.

Az ég derült volt és csillagos és nézte magát a víz széles árjában. Derülten, száanalom nélkül gyönyörködött magában, mert nem volt benne semmi emberi, ami megértse az emberi szenvedést. Köblös tiszteletes úr lehúzta ujjáról a gyűrűt.

És akkor felzokogott a könyörtelen csillagok felé: - Én édes Istenem, te látod, hogy mindent elkövettem, hogy erős legyek. De véges emberi lény vagyok és gyenge a test. Érzem, hogy ha még egy napig éhezném, eladnám holt feleségem ereklyéjét, mely örökre egymásnak jegyzett el bennünket. Eladnám azért, hogy egyem, eladnám a test, a gyomor öröméért. Én meghallottam a te szavadat, a te tanácsodat, Istenem. Ime, rád bízom a gyűrűt, ledobom a vizek mélységei alá, hogy szentségtelen kéz soha meg ne szennyezze. Édes jó feleségem, ügye jól teszek így?

Megcsókolta a gyűrűt és az már hullott az omló vizek felé. Röptében megcsillant rajta egy villanysugár, aztán gyöngye zaj volt a habokon, mint haldokló gyermek csuklása, mint fojtott zokogás szisszenése.

Nyugodt léptekkel, nyílegyenesen ment haza. Mikor szomorú odujába ért, belülről bezárta az ajtót. Akkor felvette bőszárnyú papi palástját, feltette papi süvegét is. Az asztalt az ágy mellé taszította, hogy a nyitott biblia és a zsoltáros könyv halálíg őrt álljanak az Úr szolgája mellett. Palástosan, papi süveggel feküdt fel az ágyra. - Legyen meg a te akaratod! - mondta szelíden.

Két napig nem látták künn a tiszteletes urat. De e két napon mindegyre halk zsoltár reszketett fel a földalatti lakásból. - Milyen furcsa ember, - mondták a lakók.

És íme a harmadik éjszaka nagy csoda történt. A villa lakói mélyen aludtak. A méltóságos Pungurné éppen azt álmodta, hogy a férje fején az ő minden egyes hűtlenségére egy-egy szarv nőtt ki s a férje egy őserdővel a fején indult az üldözésére. A Schwarz nagyságos úr, a háziúr, aki aznap este egy fél hízott libát magába gyűrűt, álmában libazsírral kente be a Gellérthegyet

és lenyelte. A házmesternek álmában húsz keze volt, eggyel nyitott kaput és mind a húszba kapott egy koronát. És mindenik alvó álommal foldozta élete lyukas valóságát, mikor egyszerre csak csoda történt. Az éjszakát hatalmas ének szárnyai verték. Falon át, sötéten át, álmon át zúgott az ének:

- Tebenned bízunk eleitől fogva...

Mintha roppant orgona zúgása lett volna. Mintha minden emberi lélek egybeölelkezett volna, hogy felzúgja urához az elhagyatott ember örök hívását. Mindenki felriadt: a hang hívott, mint sürgető parancsolás. Az ébredő lakók magukra kapták a kezük ügyébe levő ruhát és siettek a hang után. Futottak a méltóságos urak és méltóságos asszonyok, a nagyságosok, a tekintetesek, a cselédek, a házmesterek. Még a szent Mosó Lidi is futott, pedig az csak egy szegény félkegyelmű padlósúroló asszony volt. De mikor a pincelakás elé értek, már mély csend volt. Próbálták benyitni a tiszteletes úr ajtaját, de be volt zárva belülről. A házmester irgalmatlan nagy behemót ember volt, neki a vállát az ajtónak s már nyitva volt a szoba. És íme a lámpa égett az asztalon az Úr nyitott könyve mellett. És papi süveggel a fején, palástosan, mellén összefont karokkal feküdt ágyán a tiszteletes úr. Az emberek lábujjhegyre álltak s úgy vették körül a holtat. Csak hallgatnak: nézik, nézik az alvó tiszteletes urat. És íme a halott előtt, a Biblia előtt, a mérhetetlen emberi nyomorúság előtt a sokfélekép harapó, sokfélekép csókoló embereknek mind egyforma szíve és egyformán látó szeme lett. És amint nézték, nézték tikkadt szemmel a holt papot, megsoványkodott testén lassanként öt seb nyílt fel, ősz haja körül gyenge világosság serkedt, arcára felmerült az az arc, mely minden emberi szenvedés arca.

És akkor a lakók mindnyájan, a méltóságosok, a nagyságosok, a tekintetesek, a cselédek, férfiak és nők, gyermekek és felnőttek, még az egy lábú Mosó Lidi is, zokogva borultak térdre és dicsőséges nagy testvéri imában ölelkeztek emberré a végtelen emberi szenvedés előtt.

A SZENVEDÉS

Abban az időben vívtam kétségbeesett döntő harcomat az apáimmal, akik mint új tragédia akartak feltámadni az életemben. Szelíd, szorgalmas fiu voltam mindig, egy kicsit ijedt, egy kicsit gyámoltalan, de olyan, akinek határozott katekizmus van az életére. Katekizmus, melynek Isten, az örök rend s a megváltás a tanítása. A városban, ahol a tanfelügyelőségnél tollnok voltam, úgy ismertek, mint rendes életű, megbízható embert, akihez bármelyik irodatiszt, adóhivatalnok vagy iparos hozzáadta volna a leányát.

És ime egyszerre, mikor már túl voltam az első fiatalság forgószelein, irtózatosszerű támadtak fel bennem. Eleinte dermedt rémülettel néztem, hogy vajjon én vagyok-e az az idegen, aki imáim, könyveim, mindennapi rendes jó gondolataim közül kikel s elkezd járni az apám, a nagyapám, a dédapám kárhozott táncát, kiket mind végzetes szenvedélyek kergettek a gyehennába.

De mikor láttam, hogy én égek a tűzében, én rángom bomlott akaratát, az én szegény, tiszta, szorgalmas és ernyedetlen lelkem zokogja tetteit, elhatároztam, hogy halálos döntő küzdelemre állok ki vele. Vagy elpusztulok, vagy megváltom életem, de az apám irtózatosszerű életét nem fogom robotolni, de nem leszek a pokol megindított gépe. Beadtam a kérvényem, hogy helyezzenek ki a tanfelügyelőségtől tanítónak valamelyik népiskolához.

És mert főnököm szeretett és jutalmazni kívánt, egy szép kis mezővárosban ajánlottak fel tanítói állást, ahol szép mellékjövedelem is lehetett volna. Mert igen jól hegedültem, eddigi állásomon is volt vagy két tanítványom, kiknek én adtam az első zenei oktatást. De én féltem a várostól, tudtam, hogy az nem kedvező harctér számomra.

Megköszöntem szépen s mert a hegyek között egy kis eldugott faluban az egyetlen tanító meghalt és már egy éve nem akart helyébe más akadni, ezt az állást kértem magamnak. A tanfelügyelő mosolygott, a vállamra ütött és olyan hangon, mintha azt mondaná, maga nagy bolond, azt mondta: Maga nagy idealista.

Az állást megkaptam, összepakkoltam kevés, de rendes ruhaneműm, könyveim s egyetlen barátomat: a hegedűmet. Vonaton, szekeren és gyalog megérkeztem a kis faluba.

A tanítói lakás, új otthonom, a falu szélén volt. Régi, nyomorult házacská volt, de udvara fűvel és nagy fákkal volt tele s a felette kuporgó hegy odáig nyújtotta erdős lábát. Kétheti krumpliszüreti vakáció volt, ráértem bőven berendezkedni s a kosztkeresés kálváriáját járni. Végre minden rendben volt, kaptam ebédkosztot egy magános, öreg parasztasszonynál havi húsz forintért, ami akkor egészen emeletes ár volt. A reggelit és vacsorát magam is össze tudtam állítani.

Óh, mit szenvedtem az első napokban! Ha a házam előtt a patak átjárásánál, vagy a hegyoldalon megvillant egy gyermekleány meztelen térde, irtózatosszerű vágyak keltek fel bennem s mint romlott utcagyermek, gyalázatos képeket firkáltak fel lelkem falára. Néha úgy tele voltak a szemem undoksággal, hogy szerettem volna kiszúrni őket. Néha pedig rám jött a roham, hogy elmenjek a kocsmába, hozzak egy csomó pálinkát és igyam, igyam addig, amíg mint disznó fogok heverni a pocsolyában, hogy belsőmhöz méltó külsőm legyen, hogy ne hazudjam. És ami szenvedésem leginkább növelte, az volt, hogy végtelen szánalommal éreztem, hogy e mellett az undokságok mellett ott van bennem érintetlenül, tisztán rendes, jó lelkem, az én akaratom lelke s hogy az csak látni és sírni tud.

Egész napokat a tornácomon töltöttem, farkasszemem néztem az irtózatosszerű ellenséggel. Azért úgy a lelkem könnyökével, láttam a külső világot is: az udvar gyepét, hervadó fát, a lehulló

leveleket s az őszi napot, mely hozzám jött a tornácba, meg-megcirógatott, mint egy bánatos testvér. Gépiesen imádkoztam, verseket mondtam magamban, hegedültem, hogy kitornásszam a rosszat magamból. Néha egy percre sikerült elzsibbasztani magam és szétolvadni egyéntelen elmúlássá az ősz parttalan halálában. De egy hang, egy elmenő képe visszahozott minden ördögöt s újból kezdődött a könnyörtelen harc.

A szomszédomnak volt egy kis beteg malaca. Apró, gonosz ellenségek összeroncsoltak a tüdejét s rettenetesen szenvedett. Eloldalgott erős, boldog társai közül, átbújt a kerítés lécei közt s udvarom egyik szögletébe húzódott, melyet reggeltől estig sütött a nap. Ott feküdt, de nem oldalra, hanem begörbítve a lábait, a hasára, orrát fájdalmasan elnyujtotta és behúnyta a szemeit. Aludt, aludt, de azért nagyon szenvedett. Alvó kis teste meg-megrángott, két oldala úgy járt ki és be, mintha fújtató lett volna, látszott, hogy nagy kínnal veszi a lélegzetet. Néha pedig felriadt, felgyötrődött első lábaira, elváltozott arccal s réveteg szemmel nézett maga elé. Aztán, mintha kasza villant volna meg előtte, ismét ijedten csukta be szemét, s visszafeküdt helyére.

Eleinte csak éppen hogy tudtam, hogy ott van. Mert mindennap reggel, délután pontosan átjött s ott töltötte az egész napot. De csakhamar azt vettem észre, hogyha nincs ott még, várom, hogy szenvedésem magánosságában jól esik ez a másik élő szenvedés. El-elnéztem rángó kis testét s egy-egy percre annyira csak szájalommal sodródtam, hogy nem láttam a magam ítéletét. Néha, ha felült, csitító szavakat mondtam feléje. És észrevettem, hogy napról-napra jobban figyel a szavaimra s a hegedülésemre is. Egészen bizonyos, hogy nem csalódom, hogy ilyenkor a teste nyugodtabb lett. Megtörtént, hogy hallgatagon ültem s egyszerre csak azt vettem észre, hogy szenvedő szemei végtelen sóvárgással néznek rám. Ilyenkor akár beszéltem hozzá, akár hegedülni kezdtem, valami bágyadt meleg csillogott fel szemeibe, szép lassan visszafeküdt, elaludt. De látszott, hogy alvásában is tudja, hogy mellette vagyok a szenvedésében.

Egy reggel valami dolgom volt a faluban s csak tizenegy óra felé mentem haza. Utközben valami olyant láttam, amit el sem tudnék mondani, de ami megint felgyujtotta bennem az egész poklot. Irtóztos szenvedések közt vánszorogtam tornácomra a megszokott helyre. Egész meggyötört életem egyetlen sötét zokogás volt: hát végképpen el vagyok ítélve, hát nincs megváltás számomra! Amint ott küzködöm, magammal, egyszerre mint egy új fájdalmat egész különös sajjgással érzem, hogy egyedül vagyok. És erre egész gépiesen abba a szögletbe pillantottam, ahol a kis beteg szokott feküdni.

Ott feküdt a kis malac rendes helyén, a szokott helyzetben. De teste teljesen mozdulatlan volt. Nagy hideg megdöbbenés feszült bennem s megnagyobbodott szemmel figyeltem. Szeme körül egy légy szemtelenkedett és fülei meg sem mozdultak, oldalai is dermedt nyugodtak voltak. Odarohantam. Szemei nyitva voltak, szája félig csukva, teste megmerevedve. Meghalt. És amint néztem ezt a kis testet, melynek dermedtségében még ott volt a kiállott szenvedés, felém fordított arca olyan emberileg szánakozó volt. Szemei mintha gyermekül kékek lettek volna, vonásai mintha átszépültek volna egy régi gyermek arcává, akit én valaha nagyon sokat láttam. És amint ráhajoltam, előmló zokogással jött ki belőlem a mondat:

- Milyen boldog vagy, szegény testvérem!

KÉKSZAKÁLL LEGIGAZIBB TÖRTÉNETE

I.

A csónak futott a fényes vízen. Az evező mindegyre érte a hold teljesre nyílt kelyhét s az megringott a vizek csendes kertjében. A csendes kertben, ahol nagyszemű csillagok nyíltak. Boldog volt a tó.

Boldog volt a tó: mert égben, virágban, erdőben feléje hajolt a tavasz. És boldog volt a tavasz, a fiatal magvető, kit tárt karokkal várt simuló arája, az éjszaka.

- Milyen szép az éjszaka! - szólt Mária.

- Szeretlek, - mondta Kékszakáll.

- Hogy hallgat az erdő. Jóságosak a fák és őrt állnak az árnyékok. Olyan jó a világ! - mondta Mária.

- Szeretlek! - felelte Kékszakáll.

Mária szólt:

- Csókolja a csónakot a víz, csókolja a partokat a tó. Csókolja a tavat az ég, csókolja az erdőt a tavasz és csókol minket a világ. Úgy szeret a világ minket.

- Szeretlek! - ismételte Kékszakáll.

Mária a csónak orrán ült. Fehér alakja úgy hajolt a szelid habok felé, mintha szőke gyermekfejet simogatna, mintha öreg koldus kezébe adna jó alamizsnát.

- Hogy szeretnék valakinek adni valamit, aminek nagyon örvendene, - szólt Mária s jószágá dobogott benne a világ.

- Csókolj meg! - könyörgött Kékszakáll.

Mint fehér orgona mozduló habja, mint vizi zuhatag suhanó fürtje, omlott rá Kékszakállra a leány. Hosszú, hosszú volt a csók ajkukon és végtelen volt a szívükben. A fák összeborzongtak és mondták: - Milyen jó ez a csók! - Milyen jó ez a csók! - mondták a füvek. A kezes habok s az ég fényes kalászhai súgták: - Milyen jó ez a csók! - Az egész tavaszi világ csókolt a csókjukban.

Mária visszaült a csónak orrára. Meghajolt s kezével megsímogatta a szelíd vizet. A kis habok egymás sarkát taposták, hogy odatartsák hátukat a fehérfürtű kéznek. - Milyen jó a Mária keze! - kacagták egymásnak a kis habok.

Kékszakáll a csónak közepén állott s ledobta kezeiből az evezőt. Ott állott a tavaszban, a holdban, mint egy fiatal isten, aki szép és nem múlik. Szép volt Kékszakáll és szépsége olyan volt, mint fényes vizek mozduló árja, mely mindig jön, jön, mindig új és mindig ugyanaz. Termete fiatal erők sudár éneke volt, mozdulat volt ez a termet és riadó kürt. Hatalmas fejét dús, szőke fürtök koronázták, mint a világosság hideg lángocskái a távoli ormokat. Merész orra és biggyedt, dacos ajka férfierő és kihívás volt. De nagy, kék szemei fakadó forrásai voltak a fiatal jósnak. Hatalmas melle hallgató erők zsúfolt orgonája volt. Keze forró csók tapadása és csontokat zúzó buzogány.

Kékszakáll már harmincöt éves volt, de még nem látta az időt. Neki mindennap ma volt és mindig mai volt a fiatalsága. Az évek, mint korholt kutyák, messze sunnyogtak el tőle s vakkani sem mertek feléje. Csak csók volt az élete Kékszakállnak. Amint az eső esik, a villám villámlik: Kékszakáll csókolt.

A víz a parthoz vitte az engedelmes csónakot. Kékszakáll és Mária kiszálltak a partra. A partra, ahol énekeltek a virágok és hallgatott az erdő.

Az erdei ösvényen mentek hazafelé. A hold apró bárányai szerteszaladgáltak az erdő sötét hűnyásában. A bokrok és lombok telt marokkal téptek fényes gyapjuktól. Odatartották a ragyogó tincseket Kékszakáll és Mária elé: - Erre menjetek! - mondták nekik.

Átmentek az erdőn s hosszú haját áthúzta lelkükön a szőke éjszaka. Nem szóltak szót, de válluk, kezük, testük összeért. Végtelen volt bennük az erdő, az éjszaka, a világ.

Az erdő szélén zörrent valami. Csúf, aszott, púpos öreg állott az út szélén. A hold sírt szennyes ősz haján. Kóro karjait kinyújtotta:

- Százesztendős és éhes vagyok. Adjatok valamit, ami megenyhit! - szólt és szavai őszi avar zörgése voltak.

Mária összerázkódott:

- Milyen öreg és milyen csúf! Félek tőle - mondta.

Kékszakáll nagy szájalommal nézett az öregre. Levette íjját, mérgezett nyilat tett rá és mondta:

- Enyhülj meg, szegény ember, aki öreg vagy és csúf.

Visított a húr s a nyíl átment az öreg szívében. Lehullott a földre s már rög volt a rögök közt és nem volt benne emberi szenvedés. Mária szólt:

- Milyen jó vagy! - és csók volt szava második fele.

Az erdőn túl, a domb tetején, a hold fényében ragyogott a Kékszakáll kastélya. Fáklyák lobogtak a tornácon s virágos asztal várta őket. Csodás szép gyermeklányok és fiúk szolgálták a vacsorát. És ettek kenyeret, hogy a föld szelid kalásza csókká legyenek. És ettek húst, hogy Isten teremtett állatai végtelen emberi vággyá legyenek. És ittak bort, hogy végtelen szerelem legyen a boldog bogycok nedve. Kékszakáll felállott, odatartotta poharát a habzó holdnak:

- Ég, föld, erdő s te szőkefürtű éjszaka, legyetek fiatalok az én fiatalságomban. Messze tereket töltetek ti be, de a végtelenségtek én vagyok! Mókás játéka a világ az anyag apró szolgálainak. Most összeállnak, majd szétfutnak s hancúrozásuk születés és halál. De a király én vagyok, mert örök vágy és végtelen szerelem vagyok.

Kiitta poharát és magához ölelte a lányt. Örvénylett csókjuk, mint mély vizek összefutása és ők végtelen hullással hullottak bele. Mikor visszaocsudtak az éjszaka szemeihez, Kékszakáll a lány ölébe fektette fejét. A fáklyák feléjük rázták fürtjeiket és Kékszakáll szólt:

- Simogasd a fejem, Mária. Mikor ujjaid szétmennek hajamban, szelid meleg jön belőlük, mely felébreszti gyermeksírásomat, mely el nem ért mesékért fakadott fel bennem. És olyan jó vagyok, mintha meghalt édesanyám jött volna vissza, hogy megöleljen.

Mária föléje hajolt. Ujjai szétszaladtak a szőke fürtök közt, mint növendéklányok a virágágyban. És lélek és végtelen jólesés volt mindenik ujjában. Egyszerre csak szólt:

- Mi csillog úgy a fürtjeid közt?

Kékszakáll felült:

- Menj, hozz egy tükröt, - mondta az egyik szolgának.

Ezüstkeretű tükröt hozott a szolgál. Tiszta volt és mély, mint a pihenő tó.

Kékszakáll belenézett a tükörbe. Úgy kapott fejéhez, mint kicsorduló sebhez. Kitépte a hajszálat, Mária elébe tartotta és erősen ránézett:

- Mi ez? - kérdezte.

- Ni, ősz hajsza! - kiáltotta a lány. Egy percre hallgatott, azután hozzátette:

- Annak a szegény öreg koldusnak minden hajszála ilyen ősz volt.

Kékszakállnak megállott a szive. Mint vedret mély kútba, mélyesztette szemeit a lány szemeibe. És látta, látta, hogy azoknak a nézésében most olyan öreg, mint amilyen az az öreg koldus volt.

- Menj aludni, Mária! - szólt rekedten.

II.

Mária bement. A küszöbön megállott és hosszú nézéssel nézett vissza az elborult Kékszakállra. De nem szólt semmit. Mert Mária nő volt és tudta, hogy a közeledő vihar előtt sem szabad kérdezni, csak félni és imádkozni kell.

Mikor Kékszakáll egyedül maradt, rákiáltott a szolgákra:

- Takarodjatok!

Az erdők felébredt állatai üvöltöttek hangjában s a szolgák rémülten szaladtak szét. A fáklyák mint őrjöngő lányok rázták vörös hajukat, a bontott asztal szomorú volt, mint a meddő ágy. Kékszakáll szembenézett az éjszakával.

Nézte az éjszakát és nem mozdult és nem volt gondolata. De valami homályos érzés volt benne, hogy egy roppant fal van a háta mögött s ha hátranéz: lezuhan rá s összeomlik az egész világ. Előtte a sikságon kibontott szőke hajával járt a fiatal éjszaka és mosolygott. Az erdő kéjesen sóhajtott, mint a megfoganó szűz. Végtelen fiatalság volt a világ.

Lassan, lassan, félve, mintha a világ gyöngé üvegoszlopait kimélné, megint kinyújtotta kezét a tükör után. Aztán mohó elszánással nézett belé. Nézte ragyogó haját, diadalmas homlokát, csóktól hemzsegő ajkát. Lelke elnyúlt térségein gőgösen riadt fel a győzelmi kürt:

- Fiatal vagyok! fiatal vagyok!

Halkan, visszafogott lélekzettel ment be az ágyasházba. Ott feküdt fehér ágyán Mária és már aludt. A hold fényes habjai oly szelíden mosták mellét, hogy fel ne ébresszék fehérebb hugaikat. Haja szétfolyt a párnán, folyása aranypatak volt a hold ezüst vizében. A lány félig nyitott szemekkel aludt.

Kékszakáll nézte az alvó lányt és egy nagy zokogás mondta benne, hogy a szépség, a fiatal csók az egyetlen valóság a rohanó látszatok záporában. Aztán lopva odament a lány fejéhez és belenézett az alvó félig nyílt szemeibe.

A szíve ugrott egyet, mint a bántott oroszlán. Felegyenesedett és két öklével kalapácsolta halántékát. Véres ordítás dörömbözött belsejében, mint egy vak gladiátor, de az ajka dermedt-néma volt. Ott a lány szemeiben már öregén látta magát, öregén, mint azt az emberi igazsármot, akit elkötött az élet taligájától.

Aztán nézte a csodálatos lányt. Nézte ridegen, gyűlölettel. Csak lelke mélyebb völgyeiben járt bontott fekete hajjal egy nagy zokogás. - Hát ebben a csodálatos gyermekben, kit ő az egész világgal szeretett, ő már öreg! - És akkor egyszerre irtózatos mosolygás verte ki ajkait. Oh, ha megfojtja öreg képét az alvóban, hátha örökre megsemmisíti öregségét és fiatal marad örökre!

Lefektette fejét az ágy szélére és most már néma zokogás volt egész élete. Már végtelen szájalommal nézte a lányt, mint egy továtűnő szép álmot, mint egy viharba kapott gyöngévirágot. A lány aludt, mosolygott. Hajáról a hold rápatakzott fehér nyakára. Kékszakáll megcsókolta az alvó homlokát. Akkor rettentőre torzult arca, erős kezeivel megszorította a lány nyakát. Nem kellett több erő mint lenge gyertya eloltásához, mint selyemfüggöny eltolásához.

Kékszakáll felölelte a kioltott leánykát. Ősei hatalmas lovagtermébe vitte. Ott álltak a komoly ősök a falakon, élő szemekkel és hajdani arccal. Óvatosan, lágyan öreg kerevetre fektette a holtat. Vén vasalt ládából titkos balzsamot vett elő és bekente vele az elaludt lányt, hogy megmaradjon örökre szépnek és fiatalnak, hogy a halál kutyái fel ne marják zsenge arcát. Aztán leborult a halott mellé, csókolta viharos záporban. És sírt, sírt, mint a megkorbácsolt tenger.

De mikor a reggel jött s vörös fáklyáját meglóbbálta az ablakok alatt, már nyugodt volt és erős, mint aki nehéz csatában győzött. Mégegyszer megcsókolta a holtat, aztán kiment. A terem roppant kapuját súlyos zárral zárta el. És amikor a kulcsot fordította, lelke diadalmaskodva szólt életéhez:

- Fiatal vagyok! fiatal vagyok!

III.

Három napig csók nélkül volt Kékszakáll s fakult vak kép volt a világ. Harmadnapon lovára ült, hogy vigye, amerre jónak látja. A ló ismerte gazdáját. Az erdőben egy nagy fa mellett találkozott Ildikóval.

Ildikó a szomszéd kastély urának a lánya volt. Már régóta szerette Kékszakállt, de Kékszakállnak nem voltak szemei számára. Most meglátta a leányt.

Most meglátta a leányt, aki szép volt és tizenhat éves. Ugy nézte Kékszakáll a lányt, hogy a lova is megtorpant alatta. Nézte a lányt és a saját végzetét látta meg benne. Hogy neki mindig fiatalnak kell lennie, neki mindig csókolnia kell, mert máskülönben halálnak halálával hal meg.

Leszállott a lóról. Odament a lányhoz:

- Leszel-e feleségem? - kérdezte.

Ildikó remegett és úgy hallgatott, hogy az nagyon jó felelet volt Kékszakállnak. Hazamentek a lány apjához. Az apa mondta magában:

- A lányt mindig akkor kell férjhezadni, amikor veszik. - Hogy eleget tegyen az illendőségnek, egy nagy lapos apai könnyet törölt ki szeméből és megáldotta a fiatal párt.

Három napig tartott a lakodalmi dáridó. Mikor a negyedik reggel győzelmes szép éjszaka után felébredt Kékszakáll, Ildikó még édes fáradsággal aludt mellette. De amint ott feküdt félig nyitott szemekkel, csókba lankadt ajkakkal, így alva is olyan feléje való ölelkezés volt. - Boldog vagyok, mert fiatal vagyok, - mondta Kékszakáll.

Aztán új gyönyörűséggel nézte az alvót, hogy újból fedezze fel minden megbújt szépségét. Kezébe fogta ömlő fekete haját, mely mintha a fiatal éjszaka zsenge szárnya lett volna, olyan édes tapintású volt. Nézte ajkai kedves ernyedését, melynek íze ott lelke mélyén. Nézte testét, szálló himnuszát az örök szépségnek. Egyszerre csak mondta: - Megnézem a szemeit is.

Lehajolt, hogy belenézzen a lány félig nyitott szemeibe. De akkor egyszerre mintha jéggé vált volna a szíve, még a lélegzete is befagyott. - Jaj, hátha ezekben a szemekben is öreg vagyok! Felugrott, felöltözött, lóra ült és nyargalt, míg a ló ki nem dült alatta.

Haragos bús szerelem volt most a Kékszakáll szerelme. Mert most már félt a lány szemeitől. Minden ravaszságot kigondolt, hogy nagyon fiatal legyen az Ildikó szemeiben. Nagy dáridókat rendezett s táncolt világos virradtig. Kiment vele május zsenge füveire, ott játszott, szaladgált, hengergőzött, mint egy pajkos fiúcska. Minden belső zokogásáért volt egy nagyon hangos, túlpajkos kacagása. Minden belső rettegéséért volt egy csintalan, gondtalan dala. A lány hullott Kékszakáll felé, felszívódott életében, szétoszlott benne, benne lélegzett és dobogott. És Kékszakáll mégis rettegett, mégsem hitt, mégis gyanakodott.

Egyszer az erdőben kószáltak. Elértek a nagy folyó zuhatagához. Roppant meredek szikláról ugrott le a víz és úgy zokogott, mintha lelkek zuhataga lett volna. Ott állott Kékszakáll a hulló vizek fölött. Nézte a lányt és nézte a rohanó vizet. És úgy érezte, hogy ő is csak eliramló habja ennek a könyörtelen tovarohanásnak és elmarad a part, a fiatalság, a csók. Felordított tehetetlen dühében. Ildikó rémülten nézett rá. Kékszakáll kacagott: - Meg akartalak ijeszteni, hogy elbújt oroszlánok vannak a közelben.

Aznap este Kékszakáll alig várta, hogy Ildikó elaludjék. Szelid mesékkel és hosszú csókokkal ringatta álomba. Végre Ildikó szemei homályosak lettek, karjai elnyúltak. - Szeretlek, - súgta és már aludt. Kékszakáll odament a tükörhöz.

Azóta az eset óta nem mert tükörbe nézni. Most lassan, döbbenve, mint aki gyilkosok házába nyit, belenézett a tükörbe. Szegény Kékszakáll hátratántorodott, mintha szétfreccsent volna a szíve. Megint egy ősz szál volt a hajában.

Nagy fergeteg tombolt Kékszakállban. Kitépte az ősz szálát, elégette. Szerette volna kitépni, elégetni a kastélyt, az erdőt, a világot, hogy utána ne csókolhasson senki, senki se lehessen fiatal. Hogy a zivatar tovaryargalt benne, nagy fekete sírás széles hullámai jöttek. Odament az ágyhoz, betemette fejét a vánkosokba. A fiatal alvó test melege átment zokogó testébe. Úgy kapaszkodott a lányba, mint elragadt csónak hajósa a part virágaiba. Oh, hogy nem lehet meglőni, megdöfni, megharapni a bestia időt!

Visszaparancsolta könnyeit s szelíd csókokkal felébresztette Ildikót. A lány fölébredt s ráfonta magát a sötét férfira. Kékszakáll szólt:

- Nézz meg Ildikó, nem látsz-e valami különöset rajtam!

A lány szemei végigjártak a férfi arcán mint hálás báránykák az árnyékos mezőn. Szemeiből folytonos fakadással jött a szeretet. - Szép vagy, szeretlek, - mondotta Ildikó.

Kékszakáll felugrott, felgyújtotta a terem minden lángját. Aztán megint letérdelt az ágy mellé.

- Nézd meg Ildikó, mondta komolyan, nézd meg jól a fejemet, a hajamat, a szemem vidékeit és az arcom. Nem látsz-e valami különöset bennük?

Ildikó csókokkal felelt, de ez a csók keserű volt a Kékszakáll szívében. Összetette kezeit és úgy könyörgött:

- Édes Ildikó, légy jó, mondd meg, nem látsz-e valami különöset. Ne félj semmitől, nem fog fájni, akármit mondasz, még jobban foglak szeretni, ha őszinte vagy.

A lány csodálkozva felelt:

- Mi különöset látok rajtad? Azt, hogy minden szemnyitásra újból és még szebb vagy s én még jobban szeretlek.

Kékszakáll átölelte s csókolta a lányt, mint gyilkos a keresztjét a vesztőhelyen. De magában mondta: - Már hazudik a bestia, pedig egész bizonyos, hogy öreg vagyok a szemeiben.

A lány megint elaludt. És akkor Kékszakáll elkezdett zokogni, mint az erdei zuhatag, hogy megint ölnie kell, ölnie azt, akit halálosan szeret. Zokogott, zokogott és megfojtotta Ildikót.

Ezt a holttestet is ősei zárt termébe vitte. Szépen lefektette a másik mellé, bebalzsamozta. Ott feküdtek most már ketten, mosolyogva, fiatalon. Kékszakáll rájuk zárta a sötét kaput. - Most már megint fiatal vagyok! - mondta és úgy nézett a felkelő napra, mint egy győztes hadvezér.

IV.

Mikor a kastély lépcsőin lefelé haladt, elébe jött a szőke Lolli és kérdezte: - Parancsolod-e, uram, a reggelit?

A fiatal hang úgy szállt életébe, mint tavaszi fecske a kínzókamrába. Kékszakáll ránézett a leányra. Lolli tizennégyéves volt és végtelen sóvárgással nézte urát. - Ez hálából mindig fiatalnak fog látni, - mondta magában Kékszakáll és szólt:

- Legyél a szeretőm, kis Lolli.

Most már dühös és toporzékoló volt a Kékszakáll szerelme. Úgy csókolta, ölelte a leányt, mint csónakot a felrázott tenger, mint gyöngé virágot a fergeteg. - Nem, nem, ennek a leánynak nem szabad meghalnia, ennek élnie kell, ezekben a szemekben mindig fiatalnak kell lennem! - Szegény fehér omlatag kis lány irtózatossá csatatér volt, melyen Kékszakáll minden percben rettentő birkózással birkózott a fertelmes idővel.

De egy este mégis a tükörbe nézett. Az infámis ősz szál megint ott volt. Berúgott a tükörbe, hátha megöli az elmúlást. Hát akkor a széttört tükör minden egyes szilánkjára mutatott egy ősz szál s így bennük együtt egészen ősz volt Kékszakáll. Másnap reggel Lolli is ott feküdt a zárt teremben alvó testvérei mellett.

Kékszakáll elment a paphoz:

- Pap, én neked most meggyónok. Te penitenciát szabsz rám és feloldasz. Én annak a penitenciának minden betűjét betartom. De ha az Isten mégsem könyörül rajtam, én kikorbácsolom azt a te Istenedet a templomaiból, téged pedig felakasztalak. Értetted?

A pap meghallgatta a gyónást és szólt:

- Örökös imában, mindig templomban töltsd életed és fiatal maradsz az örökkévalóság fiatal-ságával.

Kékszakáll járta a templomokat. Eleinte nagy, forró jólesés volt ez, mert a ritkán hallott ima és ének hasonlított a jó hosszú csókhoz. Azután járta a templomot, mert penitenciája volt.

Már három hétig zsolozsmázott, imádkozott, verte a mellét. Egy reggel, mikor letérdelt a gyóntatószékben, hát a szék fényes, fekete fájában csillog valami. Nézi, nézi: hát az ő haja látszik és benne az ősz szál.

Felordított s kihúzta szakállánál fogva a papot a gyóntatószékből. Szegény öreget lófarkára köttette és felgyújtotta a templomot. - Nesze, ősz hajszál, Isten, így fizettél az imáimért! - kiáltotta s becsapta lelke ajtaját az örök üdvösség előtt.

És Kékszakáll most már nyergelt lovon ment a kárhozatba. Irtózatosságnak és gyönyörűségnek ölelkezések közt töltötte életét. Most már egy lány csak egy napig tartott nála, mert aznap este már félt a holnapi szemeitől. Mindennap csókolt, zokogott és ölt.

Szörnyű hírek kóvályogtak a Kékszakáll kastélya körül. A nép szétszéledt a falvakból és szolgálói szertefutottak. De a lányok, minél szebbek voltak, annál inkább jöttek erre. Mert a lányt úgy húzza a szerelem, ha ölés és tragédia van benne. És mind több leány aludt az eltitkolt teremben.

Egyszer, mikor a szép Hajnalkát vitte az ölébe, Hajnalkát, aki tizenöt éves volt és tudta, hogy meghal, ha szeret, látja Kékszakáll, hogy megtelt az óriási terem. Ott aludtak végtelen sorban, mosolyogva, mellükön összetett kezekkel volt szeretői. Kékszakáll megállott a terem közepén és gögösen domborodott lelkébe: - ime, megöltem az időt, fiatal vagyok. A teremben csend volt és hideg.

A teremben csend volt és hideg és olyan különös volt a holtak mosolygása. Olyan különös volt a holtak nyitott szeme, amint mozdulatlan, dermedt nézéssel néztek. - Jaj, még sohasem néztem meg a holtak szeméit, - fázott át a gondolat Kékszakállon.

Odament először Máriához. Lehajolt a nyitott szemekhez, mint gyilkos a tóhoz. Felüvöltött és ökleit a levegőbe rázta. Ősz hajjal, ráncosan, öregén volt ott az örökkévaló szemekben, mint az az estéli koldus a tavasz szélén. Sorra futotta a holt lányokat, mint éhes kutya a zárt ajtókat. És minden halott szemében ott csillogott ősz hajszála és a halált már nem lehet megölni!

Állott Kékszakáll a teremben, a halottak hideg hallgatásában. Olyan szépek voltak a holtak, olyan mosolygók és könnyörtelenek. Kékszakáll látta, hogy mindenik alvó leány egy-egy habja az életének, mindenik habocskával az ő élete, az ő fiatalsága iramlott tova és magát ölte meg, mikor őket ölte. Irtózatosságnak szemében megmozdultak a holtak. Mint fényes habok mozdultak egymásra az örök álomba dermedtek. A terem falai eltűntek. Meztelen, szép fiatal leánytestek, végtelen zuhataga lett a világ. Csak omoltak, omoltak és elsodortak mindent. Az idő közvetlen rohanását látta s minden hulláma egy holt szerető volt. Itéletes zajjal zúgott füleibe az egyetemes múlás. Az ő áradat elborította mindent, erdőt, falut, templomot. Kékszakállban örült düh és gígászi dac álltak fel. A bódult rohanásban, a feléje torló fiatal hullák örvénylésében, mint halhatatlan kihívást, mint kétségbeesett kapaszkodást kiáltotta:

- Fiatal vagyok! Fiatal vagyok!

TÖRVÉNY

I.

Még száguldó sötét vonatok zokogtak fülébe s rohant szemeiben az átfutott Európa. Még óriási városok üvöltöttek benne és millió arc hemzsegett lelke falain. De ahogy a Hadnagy-utcán felfelé ment s a kis tabáni házak behullottak, mint egy mesélő koldus egyszerű mély szavai, a mélyedés-mélyén alvó gyermek felébredt s kérő sírása elmosta a felrázott képeket: Nem játszani a borzalmas élet nagy játékait, - pihenni, pihenni végtelenül! Akaratlanul, cél nélkül, kitért szemmel nézni az élet mese vad rángásait.

A háború után valahogy rögtön ki tudott jutni Spanyolországba. Ott kergetett gyorsasággal rohanta be e valótlan ország ragyogó csodáit. Olyan mélyen magyar volt, hogy okvetlenül spanyol is volt egy kicsit. És most, hogy visszaérkezett Budapestre, hogy hiába tette a zúgó világ roppant flastromát égő sebeire, elhatározta, hogy elbujik csend-utcai lakásában, beleveti magát a könyvekbe, vagy mint egy megsebzett faun, elkószál a budai hegyek s a csendes tabáni házak közt, de nem megy az emberek közé, de kerüli a nőt, mert nincs már veszteni való illúziója és minden szenvedését elszenvedte már.

Negyvenéves volt, de atléta izmain még a győzők erős fiatalsága ragyogott. Nagy kék szemeiben még termő tavaszok mélysége ígért s göndör szőke haján még diadalmas nevetés volt a nap. Felszökő teste az erő hatalmas rapszodiája volt, de fájdalmas szája némán mondta az egész életet, minden undorodást és levetkőztetett álmot.

Szobrász volt és alig fogantatott ember igazibb művészeknek, mint ő. Roppant élete éhes kitágulással élte magába a teremtett világ minden rezzenését s élete csodálatos változással utána csinálta a mozduló világ minden arcát. Végtelen tenger volt, ahol az élet minden vágyának mély áramai voltak. Nagyszerű víziókba jött össze benne a világ, de keveset dolgozott s valami különös titkos daccal utálta a saját művészetét. Néha egy-egy földrengéses percében életbe lökött egy-egy darab márványt s a formát kapott anyag, mint egy hatalmas orgona zúgta az ő zsúfolt erőit. A magyar művészet legkiválóbb jelenségének tartották s hívei eltikkadva néztek jövője felé. De benne mindegyre összecsukódtak a felmozdult szárnyak s úgy hordta született királyságát, mint egy halálosan megúnt terhet.

Mint egy kíváncsi, szilaj gyermek, az élethegeđű minden hangját kitapogatta már és ezer harapásban ismerte a kétarcú nőt. Mert csak két arca van a nőnek és minden apró grimaszai közt vagy az egyikre, vagy a másikra találsz. De utolsó szerelme olyan mélyen felkarmolta életét, hogy az első sajnás perceiben világgá futott tőle. Most, hazaérkezve, elhatározta, hogy elbujik az élettől, hogy megtanul félni és óvatos lenni, mint azok, akik úgy mennek el a halálig, hogy sohasem mernek élni.

Haza érkezett. A Csend-utcában egy villa harmadik emeletén volt a műterme. Különös érzéssel nyitotta ki az ajtót. Mintha ott benn várna valaki, saját régi önmaga és az, aki megkarmolt szívvel futotta Európát, egy belőle kiszállt idegen, vagy álmodott ismerős volna. A hatalmas teremben hervadt csokrok s a bezárt dolgok emlékeztető illata volt. A bútorok, a félig kezdett szobrok s alakatlan darabok hallgatták. De ebben a csendben kijött a dolgok lelke s mint hangtalanul hízelgő kutyák, dörzsölődtek a hazatérő gazda lelkéhez.

Feltárta az óriási ablakot. Szemben a kis tabáni temető, tovább a budai hegyek és jobbra a rohanó Pest. Mint beteg szemnek az erős fény, sajnált neki ez a kiáltó élet. Befelé fordult, ahol a dolgok álomlegyezőt suhogtattak feléje. Végigdült a díványon s alakatlan mély álomba hullott.

II.

Harmadik nap már úgy únta magát, hogy délután öt óra felé átment öreg barátjához a szomszéd Szirtes-utcába. Itt lakott Király tanár úr, ki a világ legjobb embere s legtanárabb tanára volt. Egész bizonyos, hogy Király tanár úr már az ős sejt első csókjában tanárnak szándékolatott, mint ahogy a cserebogár cserebogárnak indult a szerves anyag első szerelmes akaratában. Király tanár úrnak a teremtés minden megnyilatkozására szigorúan határozott véleménye volt s ezek a vélemények lelke skatulyáiban egy kivételt nem ismerő rendszert adtak össze. Külön „noteszt” vezetett a mindennapi életről és esténként, az újságok elolvasása után, a politikai és társadalmi közélet szereplőit külön kalkulussal rendezte be a lelki ismeretébe. Tisza István után összesen kétszázötvenhét jelest írt, Károlyi Mihály után egy sokszorosan aláhúzott roppant négyes volt, utána zárjelben megjegyezve: hitvány hazaáruló. Mikor az Elsodort falu megjelent, mohón esett neki. De amint pár lap után odaért, hogy a regény egyik hőse, Bőjthe János, evés után ujjaival megbabrálja a fogait, éktelen dühvel földhöz csapta a könyvet, rátaposott és felméltatlankodott: Egy magyar nemes ujjaival babrálja a fogait! Rögtön beírta a szerző nevét a „notesz”-be, melléje egy éktelen négyest kanyarított, megjegyezve: ízléstelen, udvariatlan disznó. És utána pár nap múlva egy pótnégyes jött a következő zárjeles megbotránkozással: Kun Bélától huszonhatezer koronát kapott, konjunkturalovag! Különbén Király tanár úr a naprendszer legszelídebb embere volt, a házmester kutyáját is önzte s az egyetemi tanárokat a tudomány felkent papjainak nevezte.

Felesége egyszerű, világoseszű asszony és nagyon anya volt. Ő volt a ház akaratosa s a Király tanár úr mitológiájában az asszony eggyel magasabb szférában trónolt még a főigazgató úrnál is. Pedig soha ember még mohóbban nem adta meg a császárnak azt, ami a császáré, mint Király tanár úr.

Ilonka volt az egyetlen gyermek s még a Király tanár úr betűszopó félénk gyermekszemeiben is valami gög féle csillogott fel, ha ránézett. A tizenkilenc éves lány úgy nőtt fel az ítéletes városban, mint egy Csipkerózsa erdőben. Gyermek maradt s egy tiszta álméletet élt, ahova nem üvöltött be az irtózatoss élet.

Dénest nagy örömmel fogadták. A tanár úr kitárt karral ment elébe:

- Szervusz, te világcsavargó! Már azt hittük, hogy örökre megszöktél tőlünk. Mondd csak, mennyi az évi átlagos csapadékmennyiség Spanyolhonban?

Így mondta: Spanyolhonban. Általában szerette a Jósika-szagú szavakat. Az ő tanítványai még néha hevenylobot kaptak s egyik negyedosztályos kedvencét torokdagért operálták. Gyűlölte a modern, irodalmi nyelvet s Ady Endrét a magyar nyelv Herosztrateszének nevezte. Általában igen sikerült metaforái voltak s a morális erő nem hiányzott belőlük.

Dénes nagyot nevetett:

- Azt tudom, hogy egyszer úgy megáztam, hogy a mellényzsebeim is tele voltak vízzel. De méréseket nem eszközöltem.

- Hát mondja csak, édes Dénes, ott is olyan istentelen drágaság van? - kérdezte Királyné.

De Király tanár úr túlharsogta:

- Te, tudod, hogy azóta nagy dolog történt Magyarországon? A Horváth professzor felfedezte, hogy szó sincs róla, hogy Kálmán király megtiltotta volna a boszorkányok üldözését. Az egész nagy felvilágosodás humbug. A latin striga szó félreértéséből keletkezett az egész legenda. Majd később részletesen megmagyarázom.

Végre Ilonka is szóhoz jutott:

- Most is olyan szomorú, mint mikor elment? - kérdezte és meleg szemei úgy mentek feléje, mint egy vigasztaló testvér.

Dénes akart legénykedéssel felelt:

- Én szomorú? Miért lennék én szomorú? Nagyon kis mozgolódás ahhoz a világ, hogy nekem szomorúságot okozzon.

Nagy, friss élethullám csapott át rajta ezek között az egyszerű emberek között. A jó szavak és egyszerű gondolatok mélyén érezte a tiszta családot, mely felé idéző éjszakákon annyiszor tárt kétségbeesett karokat. Szilaj jókedve támadt, színes szavak s édes jó gyermekkacagások szöktek ki belőle s nagyszerű képekben vetítette elő utazása részleteit. Mindenki vidám volt az ő jókedvével.

Vacsorára is ott fogták. Király tanár úréknál igen jókor volt a vacsora, mert még filozopter korában olvasta, hogy ez így egészséges. Vacsora után kiültek az erkélyre. Királyné befőtteket bontott fel. Feketekávézást nem tűrt a háznál: - Azzal csak rontsák ideges bolondok a kávéházban magukat, - szokta mondani.

Az erkélyről látszott az egész Tabán, a Duna és az idegen város. A Hadnagy-utca füves hegyoldalain, a szétbontott házak elgurult kövei közt gyermekek játszottak, vagy a környék pihenő lakói vitték be tüdejükbe az augusztusi este széles frissességét. Itt-ott egy fiatalember bújt össze egy fiatal leánnyal s kitoldták szerelmüket a végtelen horizonttal. Kövek és buckák tetején egy-egy elámult kecske állott: nézték ezt a furcsa munkás világot. A Csóka-kocsma kis udvarán egy hasfájós harmonikából keserves nóta mászott fel a levegő lenge lajtorjáján. A mélyedésekben már táncoltak az este kékruhás kislányai.

Dénes hallgatag lett. Király tanár úrba belefolyt a szép világ s roppant tanársággá duzzadt tőle, mint egy boldog napraforgó. És hulltak a szirmok róla:

- Lássátok, mindig mondtam, hogy nem kell kétségbeesni. Eltelt a háború, eltelt a Károlyi-korszak, elmúltak Kún Bélák és csak megvagyonk. Milyen szép este van. Az igazgató úr mondta, hogy nagyszerű termés van, különösen krumpli lesz sok. Ha az ember elgondolja, hogy ezelőtt száz évvel még erőszakra sem akartak krumplit termelni az emberek. Tizenhatodik Lajos francia király külön bált adott a krumpli tiszteletére s mindenki kebelén krumplivirág volt, hogy propagandát csináljanak neki. Szegény Mária Antónia !

Olyan szelíd volt az este és olyan jó volt ennek a családnak a melege, hogy Dénes azon vette észre magát, hogy megesett a szíve Mária Antónián. - Énekeljen valamit, Ilonka, - könyörgötte.

Ilonka friss, tiszta hangja felszállt és mélyebb lett az este. A művész kedvenc dalát énekelte:

- Ne menj rózsám a tarlóra.

Olyan fiatal volt a hang és annyi szív volt az este mélyén, hogy Király tanár úrba minden katedrán keresztül visszacsirázott a régi tavasz:

- Emlékszel, feleség, mikor a Gellérthegyen először csókoltuk meg egymást?

Királyné fél tréfásan, fél szégyenkezve méltatlankodott:

- Gyuri, Gyuri, talán esőt érez a köszvényed?

Dénes nagyon boldogan ment haza és kacagni hallotta a jövő napokat. Este, mikor Ilonka jóéjszakát kívánt és szobájába ment, Királyné mély elgondolkodásból szólt fel Király tanár úrhoz:

- Te, Gyuri, ez a Dénes nem is lenne rossz parti az Ilonkának. Csak művész ne volna.

- De kikötöm, hogy az első gyermek neve Péter legyen. Mert hiába, Pázmány még máig is a legnagyobb prózaíró. Ő nem írt elsodort fityfrancot és nem babrálta ujjáival a fogait, de tudott magyarul, - mondta Király tanár úr.

III.

A hét minden napján ott volt Királyéknál. Hallgatta a tanár úr tudományos felbugyborékolásait és ártatlan politikai véleményeit. Mert az ő ártatlanság szüzibb virágokat még nem hajtott, mint a Király tanár úr politikai véleményei. Király mama tanácsokat adott neki, hogy hogyan kell élnie egy rendes férfinak és hogy a házasság Isten első parancsai közé tartozik. Ilonka zongorázott, énekelt neki, vagy künn az erkélyen malmoztak, teljes háborús kedvvel játszva az egyszerű játékot, mint két tiszta gyermek. Ilonka - most először életében - kinyílt e gazdag, különös élet felé és boldog volt az első kinyilatkoztatás mély boldogságával.

Dénes minden cél nélkül járt a házhoz. Jól esett neki ez a tiszta család, mint egy nagy pihenés, mint friss reggelek szüzi levegője. A házasságról rég lemondott, mióta elvesztette minden hitét a nőben. Mintegy élete szükséges penitenciájának tartotta, hogy egyedülvalóságban járja le életét. Pedig minden elpusztíthatatlan jóságával s végtelen szeretetszükségével a családra született és ez a vágy volt az egyetlen, nagy, eldugott zokogása életének.

Már vagy tíz napja lopogatta magába ezt a nyugodt családi boldogságot, mikor a Király tanár úr két napra Vácra utaztak. Ott volt a tanár úrnak egy náthás, köhögős, reumás, asztmás rozoga nagynénje, akinek egy szép kis háza és nagy gyümölcsöskertje volt. Ez a ház és ez a gyümölcsöskert Ilonkára nézett s a Király-család minden augusztusban eljött Ilona napjára az öreg nénihez, leszeretni a leendő dominium évi kamatait. A tanár úr különben tényleg szerette az öreg süket nénit, aki bámulatos türelemmel nem hallotta a história és filológia kised örömeit. A tanár úr sehol sem beszélhette olyan jól ki magát, mint a váci gyümölcsösben.

Elutazásuk napján estefelé Dénesben felásított az unalom: mit csináljak, hova menjek? Mint-ha a megszokott, jó, meleg kávé marad el, úgy hiányzott neki ez a család. Délután félhatig még csak megvolt. A jó Orbán Balázs Székelyföldjét lapozgatta és amint a mulhatatlan képek elébe merültek, minden gyermeksírása felébredt s jajgató hívással hajolt a meggyötört édesanya felé. Régi, erdélyi családból való volt, ott bomlott ki ifjúsága, onnan gyült lélek belé, képzelete, vulkánikus erői mind Erdély földjéből fakadtak. Erdély fájdalmas mellén lett azzá, ami volt s az irtózatosságot óta húrnak érezte magát, melyet letéptek a hegedű testéről. Érezte, hogy ezentúl minden sírása árva lesz és nem fog rájuk semmi rezonálni a világban. És ez a tudat ránehezedett művészete minden akaratára. Egyszer aztán letette a könyvet, egész élete zúgott, mint koporsó az omló föld alatt. Felmerült napok, tört sírások, fehér falvak és fázó temetők száguldtak át rajta kaotikus egymásbaomlásban. Megvert élete emberi hang, meleg emberi szemek, feléje hajló női jóság után sírt.

Lement és lassú ténfergésben méregette a Csend-utcát. Aztán bement a kis temetőbe. Olyan otthonos ez a temető és olyan elnéző az élőkhöz. A sírok zöldek és virágosak, némelyik olyan vidám, mint egy névnapi csokor. Ahogy a nap meghajlik, kis tabáni bakfisok jönnek ide s fényesre fésült kamasz gavallérekkel elbujt suttogásban próbálnak játszani azon az óriási hárfán, ami nélkül előre megfontolt gonosztett volna a világ. A temető körül a kerítés jó részét télen a fázó nyomorultak elsinkófálták s a temető szürke köntöse didergő gyermekarcokon lett felfakadó mosolygássá. És ez így olyan szép: a környező házak, az utca és a temető olyan együtt vannak. A környék szegény lakói csak kilépnek szűk bér-odvaikból s már benne

vannak a temető széles ölelésében, már a sírok zöld haját simogatják s jóságos fák hajolják be izzadt arcukat. Itt-ott a sírok közt budai képű jó bácsik alsóst játszanak és apró dombok közt beszél az élet: reszt - kontra - terc - ultimó. És mintha közöttük láthatatlanul ott ülne a kaszás házigazda és figyelne vendége kártyáit. Közel hozzájuk, körben ülve, fontos nénik beszélnek meg a roppant világ parányi dolgait. Némelyik család idehozza a vacsoráját is. A fiatalok pedig találkoznak, titkolóznak, csókolóznak és a jóságos sírok mellett mint gyönges rózsák fakadnak a jövőbe. És a halottak olyan jók: ők nem botránkoznak és nem irigykednek. Ők tudják, hogy nehéz strapa ember lenni, élni az életben, ahol minden sötétség, örvény és ki nem olvasott talány. Ők tudják, hogy a temető nem lehet eléggé elnéző azok iránt, akik még az élet keresztjén kiáltják a végtelenbe: szomjas vagyok!

Dénes szétbarangolt a temető szűk ösvényein. És a temető megismerte a nyugtalan testvért, hűvös kezét a homlokára tette. A hulló augusztusi nap sugára pedig átjött a lombon, megfogta lelkét s végtelen mezőkre teregette ki, mint könnyű vásznat. Végtelen elnyújtózás lett élete végtelen pihenésbe. Tudta nélkül megállott s nagy nyitott szemekkel ölelte be a temetőt. Női kacagás riasztotta magához. Valaki kérdezte:

- Csak nem lakást néz magának? Még korán lenne.

Egy éltesebb nő s egy körülbelül tizennyolc éves lány állt előtte. Az idősebb nő tartása kissé hangsúlyozottan merev és előkelő volt. A homlok ráparancsolt szigorúsághoz szokott, de az ajak gúnyos volt s a szemeken még nagy villanások mentek át. A lány csodálatos szép gyermek volt. Szemei kékek és tiszták voltak, mint a Mária-köpönyege és ebből a kék tóból, a dús szőke hajból, a tiszta arcból úgy jött a fiatalság, mint a világosság a napból. És a nagyon gyermekajkából mintha csak most szállott volna ki a reggeli ima.

Dénes egy percig némán nyitotta rájuk szemeit, aztán eltikkadva szólt:

- Hogy megnőtt a Panka és milyen szép lett!

Az idősebb nő felnevetett:

- Maga most is a régi. A bóktól még a köszönést is elfelejti. Engem pedig meg sem lát.

- De hogy kerülnek ide? - csodálkozott Dénes.

Már fél éve, hogy itt lakunk az Alkotás-utca szélén. Persze, a nagy emberek effélet nem vesznek észre, elfelejtik régi barátjukat. Pedig eleget voltunk régebben együtt, volna emlékezni valónk.

Megint nevetett, különös nevetéssel. A lány nagy, olvasó szemmel nézte anyját. Dénes nagy megmozdulást érzett magában. Tréfásan mondta:

- Hogy hallgat, Panka! Talán meg sem ismer.

A lány szemei futó villanással tágultak a férfira. Azután mondta:

- Hogyne ismerném, Dénes... - Itt megállott. Anyja újból felnevetett.

- Lássá, a bácsit nem merte kimondani. De ne pankázzon annyit, vegyen észre engem is. Hogy van, hogy él, beszéljen valamit magáról. Öt éve, hogy nem láttuk. Tudja mit, most erőszakkal elcipeljük hozzánk, különben nem nézne felénk.

Hazafelé indultak. Gönczyné egy híres egyetemi tanár özvegye volt, férje a háború első évében halt meg. Dénes valaha felgyúlt a szép és nagyon intelligens asszony iránt, de a nő nem tudta megcsalni férje legjobb barátját, egy német őrnagyot. Dénes vereséget szenvedett s a sértett fejedelem dühével hagyta ott őket. Azután csak a férj temetésénél látták futólag egymást. Most, ahogy e nagyszerű lány mellett mint anyát látta a hajdani szép asszonyt,

majdnem szégyenkező csodálkozással kérdezte magától: hogyan tudta szeretni ezt az idősebb nőt, ő, aki most is olyan hatalmas étellel fiatal.

Közel éjfélre elbeszélgettek. Otthon Panka magához bátorodott s teljes szivárványosságában bomlott ki. Dénes elkáprázva látta, hogy ez a pompás gyermek örökölte apja biztos ítéletét és anyja csillogó szellemességét. Fiatal élete mohó odahajlással keresett meg minden szépet s ebben az alig tizenkilenc éves lányban élő élet volt a modern művészet és irodalom minden nagy alkotása. És olyan gyermek és tiszta volt minden csodálkozásában, minden hullámában. Dénes megsokasodott étellel zuhogta körül ezt az ajándékba teremtett csodálatos lányt.

Nagy szerelem lett a dologból. A lány, kinek arca is folytonos változás volt, a szépség új és új megvillanása, folyton új formába élő életével magával ragadta ezt a viharos lelket, akinek első életfeltétele az örök változás volt. A lányt pedig vonzotta ez a hatalmas élet, mint egy mély erdő, ahol sok a titok és a megdöbbenés. Gönczyné engedékeny és megértő volt. Különben is, Dénes országosan ismert nevét bármelyik anya szívesen adta volna a lányának. Engedte, hogy együtt kószálják be a Gellérthegyet, a Sashegy vidékét s Buda rejtett mély szépségeit. Mikor pedig otthon voltak, olyan nem látszó, olyan nem levő tudott lenni, hogy nem zavarta őket. De azért úgy tett, mintha nem venné észre Dénes növekedő szenvedélyét.

Dénes teljesen megváltozott. Mintha első fiatal napjai jöttek volna vissza és lerázták volna róla az ellenséges éveket. Újból dolgozott és valami mély, vallásos elámulással látta meg újból az élet egész szépségét, minden ígéretét. Lassan, lassan újra hit gyűlt belé önmaga s a jövő iránt. Amint mind jobban és jobban hatolt bele ebbe a csillogó és változó fiatal életbe, mind mélyebben érezte, hogy eddigi szerelmei, tapasztalatai tévedések és beteg képzelgések voltak. És hogy jön a nagy, egészséges, termő élet. Hogy hívja az örök rend, az örök folytatás, a szent család.

Egész napokat Pankával töltött. Király tanár úrékhoz mind ritkábban ment s mind szórakozottabb volt. Néha, mikor látta, hogy Ilonka arcán nő az árnyék és szemei szomorúan olvasnak az ő vonásaiban, igyekezett nagyon jó és kedves lenni, de ez még jobban fájt a lánynak. A Királyné anyaszemei észrevették ezt a panasztalan szomorúságot, megértették az arc finom meghervadását. És a jó asszonynak kezdett igen intenzív különvéleménye lenni Dénesről. Ilonka soha nem szólt semmit, ha szülei Dénesről beszéltek. És ebben a nagy hallgatásban még a Király tanár úr rövidlátó filozopter lelke is rátapogatott a fiatal élet nagy csalódására. Egyszer aztán, mikor egy kollégájától képeslevelezőlapot kapott, melyen Rodin híres Baiserje volt, kitört belőle a bosszúálló zivatar: - Hát itt van, hát ez nekik művészet! Ez az ők Rodinjuk, ez a perverz disznó. És ezt a keresztény kurzusban tűri a rendőrség és az ügyész! Michelangelo volt az utolsó szobrász. Azóta nincs szobrász, csak csirkefogó. Mert csirkefogó mind, mind, kivétel nélkül. Ezt én mondom, aki kétszer olvastam át az egész Pasteinert.

IV.

A tél még mélyebbé, még belsőbbé tette viszonyukat. A jó felhős délutánok mint mesemondó öreg nénikék jöttek és térdükre vették ezt a két mesehallgatásra született gyermeket. Amíg künn a végtelen szürkeségben a szelek nénye zsörtölődött, ők benn olvastak, vagy Dénes mesélt, vagy pedig elhancúroztak a szobákban. De ha lehavazott az este, a kacagás lehullott ajkukról, a szók elültek bennük, mint álmos madarak. De ez a hallgatás olyan jó volt, mint egy hosszú csók, de könyökük és térdeik összeértek s ez mélyeséges beszéd volt. A kályha lángja rácsókolta a nap ős szerelmét a Panka hajára s amint félig megvilágított arccal, nagy tárgult szemekkel nézett a tűzre, Dénes magához szorította ezt a csodálatos fejet, csókolta, csókolta zokogáshoz hasonló égő csókokkal, mintha az örök múlás rohanásából akarná kiragadni

ezt az örökbe gondolt szépséget. Mikor pedig friss hó esett, felmentek a Gellérthegyre s nagy offenzívákat rendeztek egymás ellen. Egyszer Dénesnek a lakásán valami statisztikai lapot kellett kitöltenie. Mikor a „hány éves” rovathoz ért, egy percre megállt és felgyúlt az arca. Harag csapott fel benne, hogy tőle azt kívánják, hogy leírja azt a képtelenséget, hogy ő negyven éves.

A lány teljesen e roppant élet sodrába került s ezer visszاسugárzásban adta vissza az ő ezer arcát. De néha, mintha valami rejtett fájdalom fakadt volna fel ajkai körül, néha pedig mély rettegés kémlelt ki szemei mélyéről. Néha pedig különös, nem az ő kacagásával kacagott, görcsösen, az elfúlásig és nem tudta megmondani, miért. Egy-egy különös férfiarc láttára szemei sajtósággal rebbenéssel tágultak meg, egy kis fényes lap jelent meg bennük, szája szélén kis hegyes nevetés szökött ki. Pillanatnyi átvillanások voltak ezek, miket csak Dénes hallucinálásig éles szemei vettek észre. És egy-egy ilyen tekintet, vagy nevetés beléje tört, mint egy rossz szálla. Otthon éjjel a letepert kétségek felébredtek s szörnyű képeket rajzoltak a szemeibe. Ilyenkor rettenetes harag rázta, szerette volna önmagát mellen ragadni, a földre tiporni, mellére térdelni s belefojtani minden zivatart. Hát minden nyugalma, hite vulkánokra épített város s ösbetegsége a gyanakvás és féltékenység egyetlen felmozdulásával lerázza a boldog napokat? Hát amiért viharos életében hisztérikától hisztérikához botlott s beteg nőknél marcangolta véresre lelkét, most saját szennyes multjával kell bepiszkolnia ezt az egyetlen tiszta életet? Ilyenkor másnap jó volt minden kétségbeesett tisztulási vágyával s minden kétsége még jobban hozzákötötte ehhez a leányhoz.

Még nem kérte meg Panka kezét, de mind a hárman tudták, hogy nincs messze a házasság. Ő június elejére tervezte az esküvőt. Olyan jól esett neki a vőlegénykedés nagy fiatalsága, hogy meg akart nyerni még egy meghalhatatlan tavaszt. Egy márciusvégi pompás tavaszi napon reggeltől estig együtt kószáltak Pankával s a kislány már este kilenckor álmos volt a tavasz édes bágyadásával. Dénes elbúcsúzott, de amint künn volt a csodálkozó csillagok alatt, érezte, hogy még nem tud hazamenni a tavaszból. A közeli Krizsánovics-kocsmából fiatal ének hallatszott ki és ő bement. A sötétben három fiatal munkás ivott s nótákban és széles mozdulatokban intézték el a bennük ágaskodó tavaszt. Dénes leült a belső szobában, bort kért, de nem igen ivott. Kinézett az ablakon, ahol az éjszakán át feléje sápadtak a tabáni temető kis fejfái. Kinyitotta az ablakot, hogy jöjjön be az egész tavasz.

Körülbelül egy félóra mulva két fiatalember jött a Csend-utcán le. Megálltak egy percre a kocsmá előtt. Elbúcsúztak egymástól, az egyik az Alkotás-utca felé tartott, a másik a Ménesi-utcának ment. Az utóbbi egypár lépés után megfordult s fiatal vidámsággal kiáltott a másik után:

- Aztán holnap én leszek soron!

- Jó is lesz, segíts, mert én már alig győzöm, - felelte kacagva a másik.

Dénes egyszerre valami megmagyarázhatatlan éles fájdalmat érzett s önmagából, belülről hallotta vissza ezt a két mondatot. Gyors egymásutánban poharazta ki borát s új féllitert kért. Szemeiben beteg tűz gyúlt fel s meg-megsímogatta homlokát. - Őrült vagyok, őrült vagyok, - mondta magában. Azután nagy elhatározás kelt fel benne: - Holnap megkérem a Panka kezét s két hét alatt megtartjuk az esküvőt. Akkor vége lesz minden beteges képzelgésnek.

Negyedóra mulva fizetett. Hazafelé vette útját, de egypár perc mulva megállt. Mintha valahonnan messziről, a tavasz mélyéről egy mérhetetlen zokogás közeledett volna feléje: az ő életének nagy sírása.

Most már gyors, hangtalan lépéssel ment a Pankáék háza felé. A ház előtt egy kis kertecske volt egypár örökzöld bokorral s egy paddal. A nagy fekete rácsos kerítés mellett megállott, mintha megütötték volna.

A padon Panka s az előbb látott fiatalember voltak céda, förtelmes összekapaszkodásban. Még csak azzal sem törődtek, hogy valaki megláthatja őket. Dénes egy percre azt hitte, hogy az ő felbolygatott valóságából került ki ez a kép a külső valóságba. De hangok is hallatszottak:

- Laci, édes Lacika, - lihegte a Panka hangja.

Dénes elrohant s ment, nem tudta, merre. Egyszerre, mintha egy összeomlott város felett járna, sápadt földomladékok sejtődtek át szemein. A kőbánya felett volt. Ledobta magát s befúrta égő fejét a földbe. - Istenem, Istenem! - dideregték ajkai.

Tompa zsibbadásban feküdt, mintha aludt volna. Egyszerre összerázkódott a hűvös éjszakától. Felült, nézte a sápadt üregeket, a megtépett föld szeszélyes várait és a Kelenföld felé mélyülő síkságot. És a behintett ég, a hallgató síkság, az egész mérhetetlen éjszaka zokogás lett benne.

Hát nincs megváltása életének, hát minden szeretete, minden jósága, minden vágya, hogy beálljon az egyetemes rend szelíd csillagává, irtózatos büntetéssel jár! Micsoda gonosz fekete ököl taszítja vissza a boldogság, az egészséges termő élet küszöbéről? Hát neki nem szabad hinnie? És saját tragédiáján keresztül látott minden férfit: látta a férfit, amint herkulesi époszban vív csatát természettel, emberekkel, önmagával, ezer titkos hatalommal s minden ökölcsapása s győzelme között egy vágy sír lelkében, az ős nosztalgia a női mell után, az anyamellből beléje rontott gyöngédség. És minden tragédia és kereszt közt ott a legizzóbb, legborzalmasabb kereszt: a nő s ha minden Kálvárián túlhágott, ha minden csatát megnyert, ott kell meghalnia minden jóságával, teremtő hitével. Könyörtelen, irtózatos élet!

Éles fütty szúrt az éjszakába. Egy lomha vonat csoszogott Kelenföld felé. Két nagy vörös szemével mintha a kárhozat kutyája loholt volna a jajgatók otthonába.

Felugrott. Egy gondolat villant meg benne, mint egy diadalmasan visszaütő kard. Dacos melle kidomborodott, mintha valakit párbajra hívná az éjszakából. - Lesz megváltás, lesz élet, - mondta magában.

V.

De azért reggel annyi fájdalom volt arcán, szája körül, olyan lázas volt szeme megsápadt kéksége, hogy nem mert a Panka olvasó szemei elé menni. De egyedül sem mert lenni s dél felé beállított Királyékhöz. A tanár úr az iskolában volt. Király mama pedig zord volt, mint Skandinávia és hideg, mint egy zsúfolt jégsekreány. Ilonka megérezte a feldúlt arcban a testvért kereső szenvedést s felbuzgó szájalommal volt jó. Király mama egypár jéggel kandirozott szó után otthagya őket s kiment a konyhára. - Játsszék valamit, Ilonka, régi temetői magyar nótákat, - mondta Dénes s majd kiharmatoztak a szemei.

Ilonka leült a zongorához s belekezdett: Végimentem az ormódi temetőn. Amint fehér kezei beröpködték a billentyűket s tiszta arcára kiült a nóta lelke, Dénes magában mondta: - Vajjon ez is?

Hirtelen átkapta a lányt s meztelenítő, durva csókokkal csókolta mellét. Ilonka örült rémülettel ugrott fel, kitágult szemmel nézte a bomlott férfit, azután keservesen sírni kezdett. Kiment a szobából. De amikor anyja újból bejött, ő is visszajött, szemei már nem voltak könnyesek s úgy beszélt, mintha semmi sem történt volna. Dénes nemsokára elbucszúzott.

Ebédnél megivott egy palack erős bort. Délutánra az élet színei visszajöttek arcára, szeme visszakapta cézári parancsát. Pankát egyedül találta otthon.

- Miért nem jött délelőtt? - kérdezte a lány kedves szemrehányással.

- Megdöglött egy kedvenc kutyám, azt temettem, - kacagott Dénes. Azután mondta:

- Ma nagyon rekviem-hangulatban vagyok. Harmónium és templomi ének kellene. Délelőtt valaki magyar nótákkal megríkatott, maga pedig most énekeljen templomi énekeket.

Panka elénekelt a Boldogasszony anyánkat és zongorán kísérte. Azután középkori énekeket énekelt a Szent Szűz tiszteletére. Dénes nagy, beívó szemekkel nézte. Olyan árnyaltanul tiszta volt és olyan imádság volt a hangja.

Egyszerre aztán felkapta hatalmas karjaiba, odavitte a diványra s tüzes, vad csókok sodrába sodorta. A lány először tikkadtan pihegte: - Dénes, Dénes! - De a férfi rázuhogott, mint tüzes láva, s a lányt elragadta a kéj, mint eltépett csónakot. Két óra múlva ocsudtak a valóságához.

Mikor aznap eljött Pankáéktól, bement a házmesternéhez. - Nézze, kefélje meg a nadrágom alját, elpiszkoltam a lépcsőn, - mondta.

A házmesterné csemcsegő szívességgel teljesítette kérését. Dénes egy százkoronást nyomott a markába, aztán kacagva, mintha már régi bizalmasok volnának, kérdezte:

- Mondja csak, nagyon sokhoz jó ez a Panka kisasszony?

A házmesterné ránézett Dénesre. A férfi arca olyan bizalmas s oly gondtalanul tréfás volt, hogy egészen bátor lett:

- Tudtam, hogy a nagyságos úr sem veszi komolyan a dolgot, pedig már házasságot emlegettek. Hát én még ilyen leányt nem láttam. Más lánnyal is megtörténik, hogy gyenge ahhoz, akit szeret, de ez mindenkivel. Az én fiam, aki most Győrben van, úgy lesoványodott belé, hogy már én akartam beleszólni a dologba. Csinálja ez tisztekel, diákokkal, mindenkivel. Nagyságos kisasszony létére a Krizsánovics pincéreivel is. Ismerek egy leányt, aki cselédjük volt. Az mondta, hogy már tizenkétéves korától ilyen, egyszer már operálták is, hogy ne lehessen gyermeke. Néha egy éjjel ötször is kell kaput nyitnom, igaz, hogy jól megfizet, hogy ne szóljak senkinek.

- És az anyja tudja?

- Tud az mindent, instálom, de hát ő sem segíthet rajta, hát úgy tesz, mintha semmit sem látna.

A következő napokon Dénes az első nász mohóságával záporozta körül a leányt. Élete bosszúálló fellobogással új és új ölelésben égette, tiporta az elítélt lány testét, hogy ő töltsen meg napjait, ő legyen a fejedelem életében. Éjjelenként kiszöktette a lakására s a nappalok jó részét is a műteremben töltötték, melyet teleszórt a tavasz első virágaival. És az édes bágadások alatt színes szavak zuhatagával árasztotta el, hogy mint megduzzadt folyó, ő áraszsa el, ő ragadja magával ezt a nyomorult szépséget.

És a lány szerette, az elítéltek fájdalmas, rohanó szeretetével. Egy délután Dénes előhozta Bováryné halálát s úgy hívta vissza a Panka emlékezetébe, hogy a lány könnyei kicsordultak. Azután szólt:

- Lássá, Panka, ennek a szerencsétlennek meg kellett halnia. Mert az élet egészség, rend és tisztaság s el kell pusztulnia annak, aki ezek ellen lázad.

Másnap már reggel kilenc órakor lakására vitte a lányt. A műterem lakodalmas, nagy virágbőséggel volt díszítve. A hosszú ölekezés után, játszva babrálta ujjai közt a lány bontott haját, s mintha egy játékos talány szavait mondaná, hullatta egymásután a következő neveket:

- Halász Pista, Lendvai Zoltán, Majthényi Dezső, Szabó Elemér, Balogh Berci...

A lány arca elfakult, de igyekezett nem értőn mosolyogni. Dénes játszó hangon folytatta:

- A divány a zongora mellett, a kis pad a kertben, este a kőbánya szélén, egy délután a Novákék kertjében, a Ménes-úton a nagy platánfa alatt...

A lány felszökött. Őrült döbbenéssel nézett Dénesre, de már a megtorpant vad gyűlölete is ott volt szemeiben. Dénes szelíden fogta le, mint beteg testvért visszafektette, de a hangja félig zokogás volt:

- Mindent tudok, Panka, irtózatosan mindent. De azért szeretlek, mélyen, halálon túli szeretettel. Te nem tehetsz róla, a te születésed súlyos ítélet volt valamelyik ősed bűnéért. Oh jaj, az élet a legszebb formát öltözi fel, hogy önmagát megsemmisítse. Szörnyű a te sorsod, Panka. Röhögő, gúnyos férfiak pillanatnyi szemetes öröme lenni s ha valamelyik jó hozzád és hisz benned, azt megőrjíted vagy megölöd. A te csodálatos szép tested lázadás és bűn az élet ellen, mert csak a tisztaságnak, csak az egészségnek van joga lenni. Meg kell halnod, Panka, hogy szép maradj, és az én sírásom legyen a szemfedőd, hogy ne legyél szörnyű éjjelek rongya. Szegény, szerencsétlen kis Panka, szeretlek.

A lány keserves zokogással omlott a férfihoz és csókolta kezét:

- Oh, tudtam, hogy mindent, mindent tudni fogsz. Mit tegyek, mit tegyek! Sokszor úgy undorodom magamtól, de valaki van a testemben, az akarja a rosszat s én nem állhatok ellen neki.

- Panka, én végtelenül szeretlek és ki akarlak venni a szemétből, hogy a halálad megváltás legyen, hogy tisztára mossa a lelked, mert van lélek, hogy mutasd meg, hogy ez a bűnös test nem a te akaratod. Panka, egy félóra múlva egy vonat megy Kelenföld felé...

Átölelte a lányt kétségbeesett végső szeretettel s utolsó fájdalmas csókban lobbant össze életük. Azután Dénes felállt, rendbe hozta a lány haját. - Menjünk, - mondta.

Csodálatos tavaszi nap volt. A Hegyalja uccán mentek végig. Az alagúton túl egy kis dombra mentek. A lány igézett némaságban követte a férfit.

- Panka, édes Panka, bűn élni, ha nem tisztaság, termés és hitet adó élet az ember. A te életed borzasztó betegség, szegény kis Panka, neked bűn volt születned. A te halálad megváltja az én életem is, a te halálad az én hitem feltámadása lesz. Nagyon, nagyon szeretlek, Panka.

A lány fájdalmas mosolygással nézett a férfi arcába:

- Mindjárt el fogod hinni, hogy én is nagyon szeretlek.

Az alagútban láncok zokogtak s egy nagy mell lihegett. Dénes utolsó mély öleléssel szorította magához a felmutatott áldozatot. Panka futva ment le a sínek felé.

A Dénes teste utána rángott. Egy pillanatra jött, hogy utána fusson, hogy átölelje, hogy bekapcsolja testét a testébe, lelkét a lelkébe és örült daccal ordítsa az élet arcába: - Te teremtetted ilyennek, én nem, nem engedem, hozzákötöm az életem, az üdvösségem, élek veled szemétkben, betegségben, mert emberi testvére vagyok és nem hagyom el veled szemben. De megfogta magát s dermedt mozdulatlanságban nézte, mi történik.

A lány keresztülfeküdt a síneken. Szőke haja elömlött a töltés pipacsai közt. A vonat sötét teste kijött a föld alól. Kiáltás nem hallatszott s a vonat tovarohant.

A csodálatos test összezúzva, szétszórva feküdt a mezei virágok közt. És az elítélt bűnös vér szétfolyt a földben, hogy tiszta virágok friss színe legyen. A bűnös emberré összejött részecskéket felszívja az örök Rend s a tavasz munkájában nincsen zavar.

Dénesben csodálatos nagy nyugodtság terült szét. Érezte, hogy egy nagy törvény teljesült meg és tudta, hogy ő is meg van váltva, hogy ezentúl erős, bízó élet és munkás hit lesz. A tavasz sugárzó dicsőségében megindult a Királyék lakása felé.

A tanár úr is otthon volt, az egész család az erkélyen beszélgetett. Dénes láttára a szülők fellegettek. Dénes egyszerűen, nyugodtan beszélt s a magvető nagy vídamsága volt a hangjában:

- Kedves bátyám, én eddig nagyon sokat tévedtem s szeretném, ha valaki volna, a kit szeretnék s akivel együtt mennék az egyenes úton. Jól átkutattam magam, hiszek a jövőben és tudom, hogy boldoggá fogom tenni azt, aki hozzám köti az életét. Add hozzám feleségül Ilonkát.

Ilonkával egy nagy fényes fordult a világ. A tanár úr a nagy meglepetéstől tátott szájjal nézett feleségére, aki megdermedve próbált hinni a füleinek. Dénes tréfásan szólt Ilonkához.

- Segítsen maga az öregeknek.

A lány boldogan szorította anyja arcát felgyúlt arcához: Király mama majdnem dadogva mondta:

- Én nem bánom, ha Ilonka...

A tanár úr most már látta, hogy való a valóság, de úgy meg volt hatva, hogy nem találta a retorikáját. Hebegte:

- Jó fiú vagy, Dénes.

És amint az Ilonka könnyező boldogságát látták, mindnyájuknak kicsordult a könnye. A szívükkel látták egymást s nagy ölekezés volt a szemük. És benn volt boldogságukban az egész horizont, ahol tiszta tavaszi erők építették újra az örök rend tiszta világát. Fölöttük az erkély falán egy egyszerű kép ábrázolta a szent családot: fenn gömbölyű, fényes felhők között duzzadt húsú kis angyalok éneklék a békét és a jóakaratot. Elámult édes buta bárányok, kis csacsik, szelíd lovak, örvendő pásztorok és boldog szegény emberek csillogó szemmel néznek a jászol felé, ahol a tiszta anya mosolyogva hajlik a gyermekekre, aki a győzelem, a megváltás, az élet.

NÉMA JÁNOS TÖRTÉNETE

Fiat szült a visnyói kovács felesége, nagy, vörös, izmos legénykét. - Más emberfiánál két gyermekre is telt volna belőle, - mondta a bába. - Azért az én fiam, - mondta a kovács és megivott két liter bort utána.

Hétfő után ment a kedd s aztán szép libasorban szerda, csütörtök és a többi társai. Eltelt egy hét, eltelt kettő, a kicsi szopott, mint az éhes borjú. De sírni nem sírt, csak nagyfurcsán nyöszörgött néha. Forgatja ide a bába, forgatja oda: - Csak van valami miskuránia ebben a porontyban, - mondja s beletörli orrát a kötényébe.

Hathetes volt már a fickó s künn feküdt az udvaron a zsenge fűvön, a nyitott pelenkában. Rásütött a drága nap s ő nagy kerek szemmel bámulta a két összeszorított öklöcskéjét. Mellette ült az édesanyja s a szomszéd Sáfrán Lidi, akinek a borja meghibázott a lábában. A kovács a nyitott műhelyben verte a vasat. Úgy verte azt a szegény vasat, mintha azzal eskette volna meg a pap.

Egyszerre csak egy cserép lecsúszik a tetőről s a gyermek feje mellé pottyan. Nagyot koppan a kövön és hetvenhét darabra törik. Hát a gyermek odarezzen, de meg se nyikkan.

- Így görbüljek meg, ha ez a poronty nem néma, - mondja Sáfrán Lidi és meggörbíti a mutatóujját.

- Már rég gyanítottam én ezt, - felel szomorúan a kovács felesége.

Nagyot káromkodik a műhelyben a kovács:

- Látod asszony, hogy a fene álljon a bordádba, ilyen gyermeket szülsz te nekem! Hogy a kólika állott volna a tiszteletes úrba, mikor bennünket összeadott! Néma kölyköt szül nekem, csak azért, hogy azzal is emésszen. - Azzal rúgott egyet az üllön, földhöz vágta a kalapácsát s elment a híd mellé a zsidóhoz, megnézni, melyik pohárnak van messzebb a fenéke.

Nőtt a kis János, nőtt, mint a répa a répa földön. A kovács pedig mind többet járt a kocsmába. Eddig azért ivott sokat, mert a felesége sokat beszélt. Most azért ivott többet, mert a fia semmit sem beszélt.

Ott ült a kis János napról-napra az apja műhelyében s csak nézte, nézte, hogy szikráztatja apja a vasat. Nagy-nagy szemei voltak Jancsinak s azokat úgy rátapasztotta az apjára, mint két flastromot a fájós lábra. A kovács csak morgott és ütötte a vasat. Bántotta őt az a két szem, mintha az adósságát kérte volna meg. Egyszer aztán lecsapta a kalapácsot és eltette magát a háztól.

Az asszony ilyenkor maga mellé hívta a fiút, ölébe húzta a nagy buksi fejét, cirógatta és nagy szép, jó szavakat mondott neki. Olyan drága, szép szavakat tudott előkurkászni a lelkéből, hogy egy beszélő fiúnak nem is tudott volna olyan csudálatos illős szavakat mondani. A kisfiú nézte, nézte az anyja száján a jóízű szavakat és visszacsókolta azokat. Aztán belekapaszkodott az anyjába, mintha a lelki üdvössége lett volna.

Egyszer a kovács azt mondta:

- De fáj a vékonyom!

És már nem fáj a vékonya. A Sütő Márton csinált neki koporsót s a mályinkai tiszteletes temette el, mert a falubeli pappal rég összeveszett. Jancsi nagyon szomorú volt, mert sírni látta az édesanyját.

Belementek Jancsiba a világ hangjai. Belementek az ékes szép színek s a formás világnak minden dicsőséges örömei. És Jancsi nem tudta kibeszélni azokat s nem tudta azt mondani az édesanyjának: édesanyám. Szomorú volt a néma Jancsi élete.

Nyolcéves volt Jancsi, mikor a faluba egy olasz munkás került. Az olasznak volt egy kecskéje és egy harmonikája. A kecskéből tejet fejt és azt megitta. A harmonikából igen-igen szívnek való nótákat húzott-taszított kifelé. Ezeken aztán elmulatott és elbúsult. Bolond egy ember volt, azért volt olasz.

Ott lakott az olasz a kovácsék udvarán s nagyon megszerette a Janit. Jani pedig elhallgatta volna a muzsikáját a holtá napjáig. Mert Janinak olyan füle volt a muzsika számára, hogy csoda. Az olasz pedig csak tanította a gyermeket, hogy hogyan kell nótára ríkatni a harmonikát. Három hónap múlva már úgy harmonikázott Jani, hogy már nem lehet jobban.

Már az olasz minden nótáját megtanította a Janinak. Akkor meghalt a kecskéje, csak úgy féloldalra fordult s már döglött kecske volt. Kérdi az olasz magában: - Mit fogok én megfejni ezután? - Azután mondta:

- Jani fiam, rád hagyom a harmonikámat. - És aztán ő is meghalt. Eltemették szépen a földbe, a magyar földbe, pedig olasz volt.

Nagy volt most már a boldogsága Janinak. Mert most már volt beszéde neki is. Mindent, amit hallott és látott, ki tudta játszani a harmonikán és így könnyebb volt a világ neki. Ha szép idő volt és jó szaga volt a rezedának, meg sima volt a Bari bárány fényes szőre, ő a szép időből, a jó szagból, a cirógatásból olyan vidám nótákat csinált, hogy a rezeda szólt: Most az én jó szagom van a Jani nótájában. A Bari bárány pedig mondta: Most az én gyapjaim lágysága van a Jani nótájában. És ha bibije volt a szíve táján, vagy testi mivoltában fájt valami, úgy elzokogott a harmonikán, hogy az anyja mindent megértett s tudta, hol keressen orvosságot a fia számára.

Így éltek és csak megvoltak, mert Jani, ahogy nőtt, dolgos volt, mint a malomkerék. Hát amikor már huszonegyéves volt, az édesanyja elkezd imádkozni. Imádkozik nappal, imádkozik éjjel, be nem áll a szája a sok imádságtól, mind csak azt mondja, hogy így én Istenem, meg úgy én Istenem. Már enni sem eszik és az ágyból sem tud felkelni. Egy reggel aztán azt mondja a Janinak:

- Imádkozzál fiam te is a harmonikádon.

Veszi Jani a harmonikát s elkezd olyan zokogós szépen imádkozni, hogy azt bizony a jó Isten is meghallgathatta. Pedig az már csak ért a muzsikához.

Imádkozott Jani orgonás szépen a harmonikán s ha egy percre megállott a keze, az öregasszony csak sürgette - imádkozz, imádkozz, fiam, a te harmonikád jobban tudja elbeszélni az én szívemet, mint az én együgyű szavam.

Étlen, szomjan, megállás nélkül egész nap imádkozott Jani a harmonikán. A szívével harmonikált, hát nem fáradt el a keze. Este csak elkiáltja az asszony: - Jézusom, édes Jézusom! - és már repül is a lelke felfelé. A harmonika úgy imádkozik, úgy zokog, hogy majd szétmegy a Jani kezében. Száll, száll a szép imádságos muzsika, odatartja szárnyait az öregasszony lelke alá s szépen felviszi a főbíró elé, aki megítélte már a kovácsot, az olaszt, meg a kecskéjét is, mert senki sem mulhatja el az ő törvényét.

Volt most dolga a Jani harmonikájának. Este, reggel szállt belőle a nagy sírás. El-elüldögélt Jani az anyja sírján s úgy ríkatta a harmonikát, hogy a Birka Mihály, aki ott kaszált a temető mellett, azt mondta:

- Süllyedjek el, ha nem csordult ki a könnyem, pedig olyan széna nem volt öt esztendő óta.

De azért másféle nóta is volt a Jani harmonikájában. Kívánságos, szép, szerelmes nóták voltak benne a Patkó Mária iránt, igaz, hogy annál szebb lány nincs az egész Bükk vidékén. Meg az apjának is van vagy hat tehene.

Rég nézegette Jani a Márit, de minél inkább nézegette, annál inkább nem telt be a nézésével. Mikor vasárnap délután a fiatalok a hídon ültek, leült Jani a Patkó Mária mellé s csak mondta, mondta szerelmét a harmonikáján. A többiek erre felálltak s elkezdtek táncolni a Jani nótájára. Janinak úgy tetszett, mintha az ő szívéen táncoltak volna.

Telt, telt az idő s a harmonikából mind kevesebb temetői sírás jött ki és mind több szerelmes nóta. Egy este, mikor Jani ott ült a Mária mellett s szívetfogó szép nótát játszott neki és úgy nézte a két szemével, mint beteg tehén a borját, csak szól a Patkó Mária:

- Aztán, Jani, eljössz-e muzsikálni vasárnaphoz két hétre a lakodalmamra?

- El én - intett Jani, de már künn is volt a házból.

Hazament a Jani, két kézre fogta a harmonikáját s úgy sírt, úgy panaszkodott rajta, hogy nem akarok nagyot mondani, de a jó Isten is könnyezett bele. Két hétig éjjel-nappal jajgatott azon a szerszámon, csoda, hogy szét nem mállott a kezében. Enni is alig evett s úgy járt, mintha holdkóros lett volna. De azért elment a lakodalomra s úgy harmonikált reggelig, hogy még a Fehér István is azt mondta: - Ennyit nem táncoltak a faluban, mióta tudom az eszem. - Pedig az már rég tudta az eszét, mert már embernyi ember volt, mikor az a kolera erre járt.

Eljárt ezután a Jani a Sarkas Feriékhez, úgy hívták a Mária férjét. A fiatalok szívesen túrték, mert szépen muzsikált nekik, meg segített is, hol trágyát hordani, hol a pajta fedelét megigazgatni. Ha az asszony néha összezördült az urával és könnyes volt a Mária szeme, Jani addig harmonikázott vidám nótákat neki, amíg Mária csak elkezd kacagni és mondja: - Bolond legény vagy te, Jani s kár, hogy nincs beszélő szavad.

Gyermekük lett a Máriéknak, szép kis fiuk, olyan, mint a makk. Ettől kezdve Jani minden nap ott volt a háznál. Ő volt a szárazdajkája a porontynak s nem tudott az úgy sírni, hogy ő el ne hallgattassa a muzsikájával. Szerette is a gyerek a Janit, majdnem mintha apja lett volna.

Egy reggel, mikor a Sarkas Feri bement a városba disznó-orvosságot venni, jön haza Jani a mezőről, mert már hét órakor kész volt a sarjával. Ott megy el a Sarkas Feri élete mellett, hát csak benéz a kerítésen. Hát, az Isten bocsássa meg, látja, hogy a Mária összefogózkodott a Barta Misivel s úgy ölelik, úgy falják egymást, hogy az már sok. Kapja magát Jani és elkezd futni hazafelé. Fut, fut, de olyan nehéz a szíve, hogy majd elejti.

Hazaér a Jani, fut be a szobába, keresi a harmonikát. Akkor jut eszébe, hogy tegnap otthagya az udvar fenekén. Rohan ki a Jani, néz ide, néz oda, hol van a muzsika. Hát ott fekszik a harmonika a földön össze-vissza törve, hasogatva. Arra ment az ökör, meg akarta enni, de mert csak muzsika volt, megtiporta.

Fölveszi Jani az árva jószágot s elkezd taszítani-húzni. De nem jön nóta abból, csak azt mondja: heff, heff - azt is csak olyan sóhajtásosan. Kiáltani akar Jani egy nagyot, de nincs szava hozzá. Csak húzza, húzza a meghitványult muzsikát és úgy potyognak a könnyei, mint a lágybélű vadkörte az erdőn.

Három napig kószált a Jani a faluban a rozoga harmonikájával. Emberhez már nem közeledett, csak húzta-húzta a veszett jószágot, de az nem nyögött egyebet, mint heff, heff. Ez pedig nem könnyített a Jani szívéen. Negyednap reggel aztán megy ki a Füstös Péter bátyám a tagjára. Hát amint a temetőn megy át, ott találja holtan a Janit, a muzsikája a kezében. S ebből megtanulhatjátok legények, leányok, hogy csak annyi bánatot vádoljatok a szívetekre, amennyit ki tudtok beszélni magatokból. Mert a sok étel megnyomja a gyomrot, az igen-igen sok bánat megnyomja a szívet. S jobb egy kis bánattal élni a napos földön, mint fájás nélkül lenni penészedni a gyökerek alatt.

HÁROM MESE, EGY EMBER

I.

A tűz lobogott a kályhában és azt mondta az alvó ember testének: - Szegény lelkessé betegedett testvérem, ne csüggedj, én testvéred vagyok: a jó anyag, pihenj édesen az én vigyázásomban.

Az öreg malom: az óra halkabbra fogta kerepelését s vén molnárja: az idő nézte az átutazó embert. - Ez is egy tovasuhanó árnyék az én mozdulatlan szememben. Milyen furcsa figurák ezek az emberek, - mondta az idő.

A kapitány úr szép farkaskutyája hasalt a földön. Fejét két első lába közé sunyította, de nagy, okos szemeivel ő is nézte az alvó katonát. - Ha elgondolom magamban, hogy ezek a szegény nyomorult emberek is érdemesnek tartják elélni a születésüktől a halálukig. Pedig még csontot is milyen ritkán kapnak ezek a szegény katonák. - Gondolta magában a kutya, aki már nem volt fiatal és sok emberi szenvedést látott.

Magyar Misi aludt feneketlen mély alvással. A tiszti fedezékben minden volt, ami a lázas ember vackát otthonná szelidíti: kályha, bútorok, óra, lámpa, még egy képet is pingált az egyik falra a kapitány úr: sümegi képet. Két álló napig volt Magyar Misi nyitott szemmel, étlen, szomjan, a halál irtózatossá váltáján, egy erdő szélén, ahol a tél külön haraggal tépte a mostoha embert. Most, hogy felváltották, a Darnay kapitány úr, Sümegről való földije, behívta a saját fedezékébe, hadd pihenjen ott a hazavaló ember. És akkor Misinek nem kellett sem étel, sem ital, lehullott a befűtött kályha mellé, álmos tagjai majd belerontottak a földre. Kétkézre fogva szopta az álom édes emléit a lángok vidám duruzsolása mellett.

A fedezékben csak az alvó katona s a vigyázó kutya voltak. A kapitány úr és társai valahol künn igazgatták az emberölés ügyeit-bajait. Csend volt a fedezékben s mint nap a nyáresti kövekből, a közeli erdészházból idehurcolt bútorokból béke és család szállt ki. A meleg jósága, a csend jósága megülte a dolgokat, mint jó puha hó a fázó rögöket. És énekeltek a dolgok.

Az öreg karosszék, az ajándékozó asztal, a vigyázó óra, a lámpa, a kályha énekelt. - Jók az egyszerű mindennapok, - mondták - az egyszerű napok, amikor nem történik semmi, csak nap, csak eső, csak jó emberi munka. Jó a reggel öröme, szelíd hajlása a kenyérszító kéznek. Mi ittuk édes italod, szöske gyermekek kacagása, mely melegebb, mint a napsugár és zengőbb, mint az ezüstcsengő, mert nap is, ezüst is és végtelen szeretet.

Jó a gazda súlyos lépése, ha a munkáról megtérve dobog, mint a közeledő szív. A csendes beszélgetés széthulló pelyhe, az apró sírások, a szélesszárnyú imák. Az anya szelíd intése, a fiatal szív viharos májusa s a kéz, mely megfogja a fáradt kezét. Jó a család és a család ad lelket nekünk. És mikor a suhanó ember elmegy a gyökerek közé, mi énekeljük az idegen napoknak az elfeküdt család melegét.

Magyar Misi felébredt, nyújtózott egy végtelen nagyot, felült. Felült a kutya is. A kutya s a tűz mélyen, melegen néztek Magyar Misi arcába. - Milyen jó itt - mondta a Misi teste a lelkének.

Felállott, hogy még egy nagyobbba nyújtózhassék. Aztán odament a kapitány úr festményéhez és újból új csodálkozással nézte. És most lelke elöntötte testét, mint tavaszi folyó a lejtős ugart. - A rossz seb egye meg! - mondta s valami nagy szomorúságot érzett, ami jobban esett neki egy tál tepertős pogácsánál.

Ott volt a képen a sümegi vár, rajta a tépett öreg falak, ott volt a templom és a zárda. Ott állott bronz hasával Ramasetter Vince és kérte a képfestők porcióját a halhatatlanságból. Ott volt a Sárallás pocsolyás tava, felszínén az úszó libákkal, talán az ő két pipéjük is közte van: az egyik nagyon pislogat feléje. És a víz mellett húzódnó apró fehér házak közt ott van az a kis kuszkuria, ahová a jó Isten bekiáltotta egy téli éjszakán: - Legyen Magyar Misi - és lett Magyar Misi. És ott a szabadtűzű öreg, füstös konyhán bizonyára ott van az az ígás vénasszony, aki fájdalmává fogadta Isten parancsát, aki melléből etette, karjaival melengette, szívével fáslizta, hogy a kis csúnya, vörös, nyafogó Magyar Misiből délceg, erős, boldog, nagy Magyar Mihály legyen. És lett is, lett is, anyja öröme, legények irigységére, lányok kívánságára.

Jött, jött az élet Misibe, jött, mint egy muzsikáló pünkösdi banda. És akkor azt mondták Magyar Misinek: - Nézd, szegény Magyar Misi, neked jó erős, forró magyar véred van. Látod, megölték a szegény jó osztrák trónörököszt, aki ugyan nem szerette a magyarokat, de olyan jó volt a hú cseh néphez, annyi figyelemmel árasztotta el a morvákat és sohasem feledkezett meg a tiroliakról. Menj és a te vitéz magyar véreddel bosszuld meg ezt a gaz gyilkosságot.

Magyar Misinek könny szökött a szemeibe, ököllé buzdult a keze s szíve az igazságtevés szép, tiszta, piros lobogója lett. Megcsókolta a zokogó öregasszonyt, kapta fegyvereit s futott megnézni, merre szaporább a halál keze. És azóta már öt év telt el és ő most itt a fedezékben nézi a kapitány úr valóságos, szép pingálását. Közben ugyan az öt év alatt belelődöztek, meg kolerát is kapott, de a fronton annyi dolga volt, hogy nem volt ideje pepecselni ezekkel a bajokkal, hát hamar meggyógyult. És öt év alatt mindig édesanyját látta a mellett a szőlő és lágy kenyér mellett, melyet mindennap ígértek neki a golyók, srapnellek, hulló hullák és rothadó pajtások közt.

Nézte a képet Magyar Misi. A képen a Sárallást, a Sárallás mellett a kis házat. Hát a kis ház eltéresedik szemei előtt. Látja az udvart, a Tigris kutyát, a tiszta szobát az ő csákós fényképével. És látja a nagy konyhában az édesanyját, egy tál párolgó főtt krumpli van a kezében. A jószagú pára bement a Misi orrába s megfordította a szívét. - Tyűh, de éhes vagyok, a rossz seb egye meg! - jelentette magának kies állapotát.

A rossz seb emlegetése nem volt gonosz szándék Magyar Misinél. Odamondta ő ezt minden után, akár volt teteje, akár nem. Mert ebben a szóban úgy otthon volt, úgy együtt volt benne mindazokkal, akiket szeretett. Ölelkező, bús vágyakozás volt ez a szó a Magyar Misi szájában.

A fedezék asztalán kenyér és szalonna volt. A kapitány úr akarattal felejtette ott a Magyar Misi számára. Napsütéses lett a Magyar Misi arca s szemeibe gyűlt a lelke. Mert a lélek szereti a kenyeret és a szalonnát: tudja, hogy az ember gyereke abból eszi őt egybe imádságos vidám lélekké. Boldogan dorombolt Magyar Misiben a lélek, mint egy ölbevett macska.

Leült az asztalhoz Magyar Misi. Fogta a kenyeret, lekanyarított belőle egy csodálatos nagyot.

Örvendezett ám a kenyér s nagy fennen mondta a szagával: - Én leszek a Magyar Misi jósága! - Aztán a szalonnából rittyentett le egy medvére valót. Hengegett is a szalonna a jó füstös illatával: - Én leszek a Magyar Misi fiatalsága! Én leszek a Magyar Misi fiatalsága!

Már nyesve volt egy külön falat, már vitte a bicskáján a szája felé, már ki is tátotta a száját Magyar Misi. Hát bumm! szól a riadó, éktelen nagy lödözés támad s hallszik az oroszok kiáltása. Elszontyolodott a lélek Magyar Misiben, de a keze már fogta a puskát meg a kézi-gránátot, de a lábai már futottak kifelé. Volt ott véres lakodalom, zenebona. Az orosz rálepett Misiékre s most mindenki hadonászott, üvöltözött, ahogy tudott. Szép, derék magyar legények gurultak a Misi lábaihoz.

Lő a Misi, szúr is, minden lövéséhez és szúrásához mond egy keserves rosszsebet. Egyszer csak azon veszi észre magát, hogy nagyon elmaradt az övéitől és hogy három orosz katona szorongatja. Egyszerű paraszti katonák voltak, olyan Magyar Misi-félék orosz kiadásban. Szegény Magyar Misinek nem volt golyója a puskájában és nagy seb volt a jobb karján. Megadta magát.

A három parasztkatona éhes volt, fáradt volt, meg sajgott is a lelkük az elhagyott öreg parasztasszonyért, a megridegült parasztházért. Az éhségükkel, a fáradtságukkal, az anyjuk keserves szeretetével meg az otthoni ház vágyával nekiálltak Magyar Misinek, aki éhes volt, fáradt volt, akire öreg parasztasszony s egy elárvult kis parasztház várt, verték, ütötték, agyabugyálták: - Te vagy az oka mindennek, te gazember! - oroszul mondták, de Magyar Misi megértette, hogy nagyon haragusznak rá. Aztán hurcolták a frontjuk felé s a szegény Magyar Misi megmarcangolt testéből hullt a vér a megtaposott hóra.

II.

Hónapokig volt orosz fogságban Magyar Misi. Sokat éhezett, többet fázott. Egyszer aztán észreveszi, hogy senki sem őrzi, még csak nem is törődnek vele. - Merre van Sümeg? - csak ennyit kérdezett magától s már nyakába vette a világot, hogy megkeresse a roppant földön szegény szép Magyarországot.

Mikor aztán megérkezett sok túrés-töredelem után: itt már fél éve összeomlott minden. - Melyik vonat megy Sümege? - kérdezte Magyar Misi. Addig kérdezte ezt, hol a vonattól, hol szekértől, hol édes járó két lábától, hogy egyszer csak egy legelő csacsit látott s mögötte egy hegyes hegyet. - Ni ez Sümeg! - mondta Magyar Misi és szemeibe csordult a szíve.

Alighogy megcsókolta az édesanyját, alighogy szétnézett a ház körül, másnap már a tavaszi rögök fölött állott Magyar Misi. Ott állott és nyomta az ekevasát a földbe, hogy nyíljék a föld, hulljon a mag, készüljön a szegény magyar ember kenyere. Jólesett a munka Misinek, jól a pukkanás nélküli otthoni nagy tágasság. Még a nóta is visszajött ajakára.

Akkor csak látja, hogy jönnek feléje. Egy úrféle ember és öt katona. Nagy vörös nyakkendője volt a nadrágosnak, vörös szalag volt a katonák sapkáján.

- Te vagy az a Magyar Misi? - kérdi az úrféle.

- Én a, - mondta a Misi és folytatta a szántást.

Akkor szólt az úrféle. Fájin, szépszavú, okos ember volt, azért volt zsidó: - Hát te, Magyar Misi, figyelj ide. Eddig a népek milliói vetettek, dolgoztak, túrták a földet és védték az országot. Az urak és a papok bendöztek és szedték az adót. Most mi megváltjuk a világot, hogy legyen jó dolga a szegény embereknek s hadd túrják a földet a papok és az urak. Már most vagy velünk jössz világot váltani, vagy úgy lepuffantunk, hogy meg sem mukkansz.

Magyar Misi sok szenvedést látott és nagyon sajnálta a szegény szegényembereket. Felbuzgott most a szíve és eszébe jutott az ötsebű Jézus, aki a világért, az édesanyjáért, meg érte magáért is arra a nehéz keresztre ment. Elengedte az ekevasat és mondta: - Hogyne mennék én megváltani a szegény embereket, mikor szegény édesanyám van és én is szenvedtem a szegény emberek szenvedését. Erre puskát nyomtak a markába, vörös szalagot a sapkájára és azt mondták neki: Elvtárs.

Volt megint dolga szegény Magyar Misinek. Hol előre kellett futnia, hol hátra, hol lődözött, hol szúrkált. Megint kapott egy-két golyót a bőre alá, egy ló is beletaposott a lábába. De most új kedvvel csinált mindent, hogy minél hamarabb megváltsa azt a sok millió szegény embert.

Sokszor látta önmagát, hogy már megváltott minden embert és őt a hálás emberek egy nagy kőtalpra teszik, mint Nepomuceni Szent Jánost, jóillatú rózsakoszorúval körülfonják. Az édesanyja nézi, nézi és majd meghasad öreg szíve az örömtől. - Ez az én fiam, ez az én drágalátos fiam! - kiáltja a szíve.

Éhezni most is szorgalmasan éhezett. De a vörös nyakkendő, Mózes-féle urak ékes, szép szavakat rakosgattak a lelkébe. Bársonyos vasúti kocsikban jöttek, pezsgőt ittak és libapecsenyét ettek. Mert a szegény ember szava gerstliből és répából is összeáll, de ezeknek a dicsőséges, megváltó szavaknak pezsgőben és libapecsenyében volt a gyökerük.

Egyszer aztán mi történt, mi nem: futnak a sok szépszavú urak a sok kékpénzzel, smukkal s miegymással kifelé az országból. A katonák is szétlézengenek, kit merre húz a mehetnékemje. Örvend Magyar Misi: - Ugy látszik, már megváltottuk a világot, a rossz seb egye meg.

Amint megy Sümeg felé, jön vele szembe egy úr és négy katona. Szép bajuszos úr volt, látszott, hogy magyar volt. Magyaraképek s olyan Misi-féle paraszti legények voltak a katonák is. Kérdezte az úr Magyar Misitől:

- Te vagy az a Magyar Misi?

- Én a' és éppen Sümegre megyek, - felelt Misi vidáman.

- Hát miért van kezében az a puszka és sapkád az a piros szalag?

- Éppen most váltottam meg a világot - mondta szégyellős-büszkén Magyar Misi -, a Jankó Laji is segített Csabrendekről.

A katonáknak meg az úrnak a szépszavú vörösnykkendő urak felkötötték kinek az apját, kinek a testvérét, kinek a sógorát. Le is repül a sapka a Magyar Misi fejről, ki is repül a puszka a kezéből. Ütik, rúgják szegényt, még az arcát is megmarcangolják. Aztán súlyos láncokat tettek kezére, lábára. - Te hazaáruló, te gazember, te vagy az oka mindennek! - mondják. Nagyon szidták az árvát, magyar volt a szavuk, de szegény Magyar Misi egy kukkot sem értett belőle. Ment szegény Misi, ment megláncolva a katonák közt. Felhasogatott testéből csurgott a vér az ősz lepergett leveleire.

III.

Börtönbe dobták Magyar Misit, börtönbe. Onnan ki-kihozták, szigorú arcú úriemberek elé állítottak. Kérdeztek tőle ezt, kérdeztek tőle azt. Nem igen értette a dolgot Misi. Akkor ő kezdett beszélni nekik. Magyarázta nekik a megváltás dolgát, meg a sok szegény embert. Azt meg az urak nem értették. Pedig még az ujjával is rajzolta a gondolatát a levegőbe. Végre adtak neki még öt pofont és azt mondták: - Menj a fenébe!

Ment Misi, de nem oda, hanem Sümegre. Megcsókolta az anyját, rendbehozta a háztáját s már fogta az ekeszarvát. Nagyon, nagyon fogta, mert most már úgy érezte, hogy amíg azt fogja, nem lehet semmi baja. Aztán szépen felszántotta a földet, bevetette. Isten adott napot, adott esőt. Zsendült a vetés, mint a jó csecsszózó gyerek. Nézte Magyar Misi a szép vetést s úgy a szívekönyöke táján valami jó melegséget érzett. Aztán kalászbba szökött a szár, aztán mag érett a kalászbban s keresztben, kalangyában, osztokban várt az új kenyér.

Közel a Misi falujához három úr lakott: Trajcigfricig Frigyes, Punkarek Janó és gróf Addide Zsolt.

Trajcigfricig Frigyes osztrákországbeli derék sváb úr volt. Az édesapja rongyszedő volt Bécsben. De nem ment jól az üzlet s azt mondta fiának: - Frici, most már szedd te a rongyot. -

Akkor puff! belevetette magát a Dunába s a halak megették, pedig nagyon sovány volt. Az árva Frici csak szedte, szedte a rongyot, de neki sem ment jobban az üzlet. Már ment ő is a Duna felé, de ekkor gondolt egy jót, egy pár lépéssel többet tett: elment a magyar határig. Ott átlépte a magyar határt s elkezdte kiáltani:

- Jaj, de magyar vagyok! Tyühh, a kutyafáját, de magyar vagyok! Kössetek körül nemzeti szalaggal, mert mindjárt szétpukkanok a magyarságotomtól.

Erre szegény, éhes, munkás, elcsigázott magyarok jöttek ki vacskaikból, körülállták és mondták: - Oh, te dicsőséges nagy hazafi, légy jó és kérj valamit tőlünk, hogy adhassunk valamit neked.

Kért, kért a Traj cigfricig Frici. Kért este, kért reggel. Délután és délelőtt is kért. Éjjel is kért és a magyarok adtak, adtak, adtak. Egyszer aztán volt kastélya, gyára, kertje, földje és barma és úgy hívták, Traj cigfricig Frigyes kegyelmes úr.

A Punkarek Janó édesapja drótostót volt Tresztinán. Az öreg egy öreg fazekat drótozott. Az öreg fazék kettérepedt: eltört, az öreg Punkareket megütötte a guta: meghalt. Hagyott Janóra egy negyedméter drótot és egy üres bugyellárist. Fogta Janó a drótot, beszúrta egy óvatoskicsikét a mellébe és úgy meztelen mellel kiült a magyarok országútjára. Kérdezték tőle:

- Mi a bajod, Punkarek Janó, vércsepp van a melleden?

Janó felsóhajtott:

- Vérzem a magyar hazáért, azért a drága jó magyar hazáért.

Elérzékenyültek a magyarok, jött is kifelé a könny a szemükből. Janót csipték a kimondhatatlanok. Elkezdett irgalmatlanul vakarózni. Nagy szájalommal kérdezték a magyarok:

- Mi bajod megint, Janó?

Janó óbégatott, mint a tövisbe ült cigány:

- Oh vérem, óh vérem, ős turáni vérem! Oh Kossuth apám! Hej Rákóczi, Bercsényi! Eb ura fakó! Kárpátoktól az Adriáig!

Sírtak erre a magyarok, mint az őszi csatorna. Sírtak és kivették a gyermekeik szájából a falatot és a Janó szájába dugták. Sírtak és lehúzták apjuk hátáról a kabátot és a Janó hátára tették. Sírtak és elkergettek a földjéről száz magyar embert és a Janónak adták. Megtették Janót állambeli főhivatalnoknak, méltóságos Punky és Reky Punkarek János lett belőle. A *Turáni Ős Sejt* nevű társaság elnökének választotta. A *Finn-Ugor Protoplazma* bajtársi szövetség vezérének kérte fel. Ezenkívül még kétezertizenhárom fajmagyar társulat tette meg elnökévé vagy alelnökévé. A képes folyóiratok fejlődése különböző koráról sikerült fényképeket hoztak efféle aláírásokkal: Punkarek János, mint uralaltáji embrió. Vagy: Punkarek János, a híres államférfi, mint török-tatár siheder stb. stb. A sümegiek, ha kérdezték tőlük, hogy hova valók, így feleltek: - Sümegre, a szomszédunkban lakik a híres Punkarek.

Gróf Addide Zsolt ősmagyar arisztokrata volt. Az ősei a mohácsi vész előtt várat építettek az út szélére. Az úton utasok utaztak. A gróf úr ősei az úton álltak. Ha az utas pénzét odaadta nekik, azután akasztották fel. Ha nem adta, előbb akasztották fel. A mohácsi vész után Addide György elárulta Zápolyát Ferdinándnak. Ferdinánd azért nekiadta Bor-megye felét. György gróf fia, Imre Ferdinándot elárulta János Zsigmondnak. János Zsigmond ezért nekiadta Bor-megye másik felét. Azután az ország három részre oszlott s az Addide grófok hűséget esküdtek a Habsburgoknak, a töröknek és az erdélyi fejedelmeknek. Ezért a rengeteg hűségért rengeteg birtokot kaptak. Különben a család az idők folyamán összeházasodott egy meklenburgi hercegnővel, egy spanyol hidalgóval, egy szaracén kalózzal, tizenegy különböző osztrák grófnéval, egy maláj énekesnővel s így az Addide grófok egyénisége mind összetettebb lett.

Addide gróf úr pedig már annyira összetett volt, hogy mikor jobbkezével tárcáját betette a jobbzebebe, balkeze sunyiba átsinkófálta a tárcát a balzsebebe. És balszemével ravaszul hunyorított: - Rászedtem az öreget, - mondta a ravaszabbik magának.

Addide gróf egyszer azt mondta Punkareknek és Trajcgfricignek:

- Ha én miniszterelnök volnék, te, Punkarek, közoktatásügyi miniszter lennél, te pedig, Trajcgfricig, belügyminiszter.

- Ideje már összefogni szegény magyar hazánk érdekében, - sóhajtott Punkarek Janó.

Erre mind a hárman nagyot kacagtak és mentek megkeresni Magyar Misi. Ott állt Misi a betakarított mezőn és nézte a fellegeket. Amint látta, hogy jön feléje a három úr, odafutott az ekéjéhez és megfogta a szarvát. Kérdezte a Trajcgfricig kegyelmes úr:

- Te vagy az a Magyar Misi?

Magyar Misi tudta már, hogy sokba kerül neki, ha ezt kérdezik tőle. Most már nagy óvatosan felelte:

- Én volnék, kegyelmes uram.

Erre Trajcgfricig elkezdte vetni a keresztet, mint az apró babot. Csak sóhajt, sóhajt és veti a keresztet. Punkarek pedig letérdel, veri a mellét és úgy imádkozik, mintha a lelkét ragasztaná vissza vele. Addide gróf pedig nagy könnyeket perget le a szeméből és mondja:

- Szegény kereszténység, szegény Magyarország.

- Ezek éppen az én földemre jöttek bomlani - dörmögte magában Magyar Misi, de azért nagy félelmet érzett, hogy szánakozni fog.

- Keresztény vagy te, Misi? - kérdezte síró hangon Trajcgfricig.

- Az anyám fia vagyok, mi volnék egyéb.

Punkarek fejéhez kapott, visított, mint a farkon tartott malac:

- Jaj, jaj, vége a kereszténységnek, jaj, jaj, vége a keresztény Magyarországnak!

Magyar Misi elöntötte a magyarmisisége. Rámordult Punkarekre:

- De ne sivalkodjék ám a méltóságos úr így az én földemen. Nincs ám annak vége, amíg az ekeszarva az én kezemben van. S szeretném látni azt a legényt, aki egyebet mond.

Addide gróf hunyorított egyet, aztán nagy bizalmasan kinyitotta a lelke zsebeit:

- Látod, Magyar Misi, már csak benned bízunk, mert te tetőtől talpig becsületes jó keresztény vagy. Az ország kormányát pogány urak foglalták el és pogány uralkodót akarnak ültetni Szent István trónjára. Gyere, foglaljuk el Budapestet, ha nem akarod, hogy három nap múlva leverjenek itt minden keresztet s megcsúfolják az Úr Jézus testét.

Magyar Misiben felébredtek az édesanya imái és jajgatni kezdtek, mint sirató asszonyok. - Ne hagyj a jó Istent, Misi, ne hagyj országunk istápját, Szent István királyt! - könyörögtek az imák Misihez. És Misi eleresztette az ekeszarvát s megcsordult lélekkel kiáltotta: - Hol a puskám, hogy kiontsam a belit annak, aki az édes Jézust bántani akarja.

Három napig folyt a toborzás. Szép Magyar Misi-féle legényeket toboroztak. Akkor előállott két vonat. Az egyik egy mozdonyból és három úri kocsiból állott. Ebbe beszálltak Punkarek méltóságos úrék, sok más úri társukkal. A másik hosszú marhavagon volt. Ebbe vitték Magyar Misi és a társait, meg a lovakat.

Megy a két vonat, viszi a két bolond masina. Már látják Budapest felső levegőjét. Hát egyszerre csak piff, puff, nagy lövöldözés hallik. Kiugrik Magyar Misi a vonatból, utána a többi. Előttük egy erdő van, minden fája katona, minden katona feléjük tartja puskáját. Kiáltja a gróf az úri kocsiból:

- Üsd, vágd, szúrd, aprítsd, Misi fiam, amíg egyet találsz magad előtt, ha jó keresztény vagy.

Megveti a lábát Magyar Misi és löni akar. De amikor céloz, csak megáll a keze és megáll a szíve. Ott vele szemben szép viruló magyar legények állnak és egyik legelől éppen ő, szóról szóra egy másik Magyar Misi, még a bajusza is úgy pöndörödik. Átkiált neki az a másik Magyar Misi:

- Ne lőjj, pajtás!

Misi csak hallja a szóban a maga hangját, nehéz lélegzettel kérdi:

- Ki vagy!

- Én Magyar Misi vagyok. Szegény édesanyám van otthon, csak nem lövöd meg a fiát? - mondta a másik.

- Én is Magyar Misi vagyok, nekem is van édesanyám. Add meg magad! - felelte Misi.

- Ugyan testvér, add meg te magad. Nekem fel kell örölnöm az idej gabonát. Mit enne az édesanyám, ha meglőné, ki vetné be a földünket! - kérlelte a másik.

- Nekem is van őrlenivalóm, az is az édesanyám kenyere. Nekem is kell vetnem. Add meg te magad, mi vagyunk az igazi magyarok - könyörgött Magyar Misi.

- Lőjj már, marha, mert nem leszek miniszter - ordított a gróf.

- Édes pajtás, add meg te magadat. Ne pusztítsuk egymást, hiszen ti vagytok a lázadók - rimánkodott a másik Magyar Misi.

Elöntötte a nemjó Magyar Misit. Még kért, de remegett a hangja:

- A lázadók ti vagytok, ti adjátok meg magatokat.

A másikban is elszabadult a bika. Nehéz vér volt a hangjában:

- Ti mertek lázadóknak nevezni, ti, akik fegyverrel jöttök testvéretek ellen! Még egyszer felszólítlak, lázadó, add meg magadat!

- Én lázadó! Mondd még egyszer! - ordította Magyar Misi és archoz kapta puskáját.

- A szívedbe izenem! - üvöltött a másik és ő is célzott.

A két Magyar Misi egyszerre lőtt. A két Magyar Misi egyszerre bukott a földre. A két Magyar Misiből folyt a vér a szomorú tarlóra.

A csata rövid ideig tartott. Magyar Misi társai egymásután feküdtek Misi mellé. Az ellenfél körülvette a lázadó urak kocsiját. Egy előlépett és mélyen meghajtotta magát gróf Addide előtt:

- Kegyelmes uraim, nincs értelme, hogy tovább küzdjenek, katonáik elhulltak. A kormány megbízott, hogy rendelkezésükre bocsássam magam, hogy semmiben szükségem ne lássanak.

Gróf Addide sunyi mosolygással hunyorított társai felé:

- Ezúttal nem leszünk miniszterek.

Azután fölényesen szólt a tisztnek:

- De legalább kapunk valami hideg uzsonnát?

- Budaörsön büffé vár a kegyelmes úrék rendelkezésére - hajlongott a tisztt.

Az urak leszálltak és elegáns léptekkel mentek a tisztii autó felé. Gróf Addide megbotlott valamiben. Szegény Magyar Misi hullája volt.

- A fene a marháját egye meg. Hát nem vérzi be a nadrágomat! - fakadt ki idegesen.

*

És új napok jönnek, új barázdák nyílnak, új sírok tárulnak meg. És új Magyar Misi lesz minden barázda és minden sír számára.

FUTÓ MÁRTON EREJE

Nyomta a vállát a batyuja, nyomta szívét az élet. A batyujában minden volt, amije volt ezen a görbe világon. Még egy pár rossz cipő, még egy kopott ruha, egy kis fehérnemű, aránylag sok könyv és egy pár emlék. Az életében minden volt, amit elvesztett ezen a görbe világon. Mert azokat, akik nagyon gazdagon születnek, nagyon megrabolja az élet.

A zord szilágysági síkságon ősz és egyedül valóság volt. Nem volt külön út és tarló: végtelen sártenger folyta be a horizontot. Az ég, didergő szürke ég, cseppekbe nem verődő finom sírása, mint hideg verejtek verte ki testét. A nyomorult testet, melynek rozoga ketrecében a falánk kutya, a halál marta a szétmálló tüdőt, a vonagló szívet s öblös hangján ki-kiugattott.

Zilahról tartott Kémer felé és már elhaladta Ipet. Ott a falu szélén megpihent egy korcsmában. Evett egy darab kenyeret, ivott hozzá egy pohár erős szilágysági szilvóriumot. Ettől aztán úgy érezte zakatolni-loholni szívét, mint egy bomlott ringispilt. A rossz papendekli málna pléh-orma véresre horzsolta vállát. Kivette zsebkendőjét, alája tette. - Csak be ne estelednék, mielőtt odaérek, - mondta magában.

Az agyagos, gonosz sár úgy megfogta majdnem térdig süppedő lábait, hogy minden lépése nehéz harc volt az ellenséges földdel. Mindegyre megállott, köhögött, köpdösött. A nedves földön kis vércseppek tágultak el köpése nyomán. A hátgerince fájt, mintha az egész ólomeget hordaná vállain. Gondolata háttafordított a lelkének, de nyomorult, haló élete fel-felsírt: - Istenem! Istenem!

Ez a sáros, embernélküli és embertelen síkság, hogy megmondta egész életét! Valami vidám úr futó öröme nyomán született: csak édesanyja volt. Egyszerű asszony volt, úri házakhoz járt be takarítani, de széles szárnyakkal és végtelen imával tudott anya lenni. Az élet minden taposására egy remény fakadt benne fia jövője iránt. Minden szenvedése cirógató nagy jószág lett szívéen át egyetlen rajkója számára. Olyan örömmel dobta magát a nélkülözésnek, a nyomorúságnak, a szenvedésnek, az élet karmos poroszlóinak, mint ahogy a mulató úr dobja százaskóját a cigányoknak. Csakhogy aztán fiának fizessen az élet, csakhogy az ő élete legyen jutalom. Mint egy jó öreg esernyőt vonta szívét fia fölé, hogy őt ne érje semmi bántódás, semmi veszedelem.

A fiú nőtt s ezer bimbóban ígért dús virágzást az édesanyjának. Szegény, tudatlan, egyszerű asszony, aki a tisztelendő úr szavain és imáin át látott, a világot az evangélium földjének nézte, ahol van büntetés és jutalom. Hosszú estéken ölelkező szép szavakban vitte fiába a jószág, az igazság, a tisztaság szomjuhozását. És a gyermek rászopta magát az anyja szívére. Kis lelke napról napra teljesedett, minden születő gondolatában volt egy nagy jószág, mint mag a gyümölcsben. Az iskolában kitűnt, tanárai dícsérték, vizsgákon jutalmakat kapott s nagy messzi napos mezőkké boldogította az édesanyja szívét.

Már hatodik gimnázista volt s élete leggazdagabb bimbai bomladoztak, mikor a szegény öregasszony meghalt. A fiú megtántorodott a csapás alatt, a nyomorúság is megzavarta fejét: otthagya tanulmányait s jegyzői tanfolyamra ment. És itt találta meg saját külön tragédiáját, mely minden emberre vár valamelyik út szélénél, mint fekete kutya a hazatérő gazdára. Anyjától szopott rajongóan tiszta lelke nem tudott sátrat verni a valóságok szomorú piacán. Mindjárt első főnökével, egy ezerzsebű, semmiszívű falusi jegyzővel végzetes összeütközése volt. Amint látta, hogy a ravasz, piócaeszű ember hogy szívja a falu zsírját, kirohant belőle az anyjától beléjededelgetett próféta s rettenetes szavaikkal próbálta megkondítani a lelkiismeretet a megkérgesedett emberben. Mint az Ószövetség hosszúszerű szókorbácsai, úgy vágódtak naiv szavai a jegyző arcába: a becsületről, a szegény népről, a nemzet neveléséről s más

magas vászonra vetített fényességekről. A jegyző, idomtalan, hatalmas ember, felmarkolta a gyermekprófétát, kidobta és kalapját, holmiját úgy hajigálta utána. Aztán jegyzőtől jegyzőhöz került, mindenütt ugyanazokat a visszaéléseket látta. A próféta felzengett benne mindenütt és mindenünnen kidobták. A sok keserű tapasztalat véresre karmolta lelkét, még égetőbbé tette szomjuhozását az igazság után, még kevésbé tudta eltérni a legkisebb méltánytalanságot. Úgy érezte, hogy anyja emlékét taposná meg sáros csizmával, ha nem jajdulna fel embertestvére egyetlen bántására is. Lassankint rögzött gondolatú, keserű szavú, magányos ember lett, kinek szemeiben felgyújtott erdők égtek. S mert nagyon szerette az embereket, az emberek kerültek s olyan bolond-formának tartották. A sok lenyelt keserűség, lázadó indulat és visszarúgott jószág meg a sok nyomorúság különben is gyenge szervezetét megrágtá. Tüdőbajt kapott, szíve meglazult, gerincében is szörnyű fájdalmai voltak. Egyszer aztán tisztasága nagy földrengésben képen vágta a főispán öccsét, egy fiatal földbirtokost, aki valami jogtalanságot követelt tőle. Hat hónapra börtönbe került. A szerencsétlen fiatalember jövője előtt becsapódott az elítéltek kapuja.

Azután csak úgy tengette életét. Mert alapos gazdasági ismeretei s állati szorgalma voltak, hol egyik, hol másik uradalomban kapott alkalmazást. Most, hogy összezuhant élete s mélyére látott az emberragadozók irtózatos világának, már félt önmagától: félt az édesanyjának elígért tiszta prófétától. Kerülte az embereket, még szavakban sem próbálkozott feléjük. Ha valakit igazságtalanul bántottak előtte, elfutott onnan és beöklözte a szivéből kicsorduló igazságot. De ilyenkor éjszaka, lelke taván felnyíltak az édesanyja nagy meleg szemei és síró hívással kérdezték: - Miért hagytad el szegényt, miért, engedted bántani? - És ő zokogott, mint a megvert gyermek.

Nem is tudta egy helyen sokáig kiállni. Már félországban szórta el életét. Most megint új helyet kapott, de most már remény nélkül s a továbbbujdosás szorongásával ment oda is. Mert már összetört, sugártalan ember volt. Élete fiatal napjai elmentek véresen és könnyesen, mint megkorbácsolt rabszolgák. Már negyvenéves, rozoga, szomorú agglegény volt, akit úgy hímzett, horgolt, stikkelt és kötött a halál, mint magános vénleány az örök kézimunkát. És egyedül volt, kétségbeesetten, elrendelten egyedül. Ha ölelések fakadtak fel benne, ha élete végtelen zokogással hívott testvéri nőt vagy erősvállú barátot: már nem mert az emberekhez közeledni, akiknél csak karmot és öklöt kapott, vagy szívbeharapó gúnyos kacagást.

Az irgalmatlan szürke síró ég mind lejjebb ereszkedett. A halmok a horizont szélén hideg homályba vesztek. Az este már a világ küszöbére lépett, ruháját már szőtték takácsai a szomorú levegőben. Csizmáit ólomsúllyal húzta a könnyörtelen sár. Nagy köhögésroham fogta el. - Nem bírom, nem bírom tovább - szólt és ledobta batyuját a sárba.

Egy percre jött, hogy lefeküdjék batyuja mellé, hogy lehúnyja szemeit, hadd lépjen rá ott az ellenséges éjszaka. Hogy ott pusztuljon el, hogy berothadjon a sár hideg hullámaiba, legyen föld a földben. Hogy kicsurogjon belőle a szörnyű világ, mint egy mérges kelevény. Elmúlni, nem lenni, kihúzni az életét az életéből, mint egy belerontott tövist az élő sebből! Ha legalább egy emberi hang szállna felé a végtelen pusztaságból s megülné lelkét, mint meleg madár a széljárta fészket. Ha egyetlen egy kéz nyúlna feléje, ha a roppant sárból és égből gyúrt világegyetemben egyetlen egy szájalom pihegne feléje. De egyedül van, egyedül!

Nedves arcát megtörölte besározott zsebkendőjével. Lehajolt, hogy csikorogtak a gerincsigolyái. Próbálta felvenni a súlyos batyut. Megtántorodott alatta, mint hirtelen csapás alatt. A melle zihált, mint berúgott oldalú fujtató s tántorogva vánszorgott tovább.

Ment s mintha két hideg, szürke fal között ment volna: csak fájdalma tagolatlan egyhangúságát látta. Most már alig bírta a lépést és lassan haladt előre. Egyszer aztán azt vette észre, hogy letévedt teljesen az útról s valami tarló sártengerét dagasztja, melyet a tehének hullá-

mokba tapostak. Most már önmagától hullott le a batyu vállairól. - Nem, nem, nem birom tovább.

Végtelen fekete zokogás volt a lelke. Egy fatönc állott ki a sárból. Ráült, hogy ott hamvazzon rá a hideg este. Az eső most már tömör, apró cseppekben hullt. És mintha a vén bába, a halál megszánna az elhagyott embert, végtelen elernyedés oldta szét tagjait. Öntudata kezdett elmerülni.

Egyszerre csak felemelte előre hullatott fejét. Hang jött feléje, emberi hang: emberi sírás. Egy percre azt hitte, hogy saját sírása sír feléje a síkságról. Gyermeksírás volt az elnyújtott panaszos hang.

Felkelt, hogy a hang felé térferegjen. Egészen közel hozzá egy agyagos, behorpadt, mély út volt. Vadrózsabokrok takarták el a szemei elől, melyeknek meztelen, síró ágain még ott dideregtek a piros gyümölcsök. Az út szélén a hulló esőben egy nyolc-kilencéves kis lány sírdogált s egy kis piszkos-fehér zsákocská volt mellette.

Odament a kis lányhoz. Fejére tette kezét és abból a benn zsúfolt lágy cirógatások kijöttek. - Miért sírsz, kis lány, hogy kerültél ide? - kérdezte.

A kis lány már megbátorodott, de megvesztegetés kedvéért még folytatta szepegetését:

- Elvesztettem az utat - mondta s befúrta kis ujjait szemeibe.

- Hát hová akarsz menni?

- Kémerre. Az édesanyám küld babot a nagyanyámnak.

Most már sírása közül, ujjai közül kikandikált a feléje hajló bácsira. Duzzadt kis szöszke parasztlány volt, kékek voltak a szemei. Hajának szőke kóca befolyta arcát, homlokát. Futó Márton megcirógatta a didergő kis arccskát!

- Ne félj szívem, én is odamegyek. Majd ketten odaérünk a sötétség előtt.

Megfogta a kis lány kezét s batyuja felé tartott. A kis lány most már édes bátorsággal mondta:

- Hozza a babot is, bácsi.

Futó Márton egyik kezében a babot, másik kezében a kis lány kezét tartotta. A kis lány kezéből lassan-lassan végtelen jóságú meleg ment a szomorú emberbe s újból érezte életét az életében. A nagy zacskó babot odakötötte a batyujához s vállára tette. A kis lány nedves arcát megtörölte, megcsókolta, hogy friss húsa odaért az ő tarlott arcához és elhagyott lelkéhez. Megfogta kis kezét és megindultak.

Most már tudta, hogy a mély út rávezet a Kémerre vivő széles útra. Ment a locsogó sárban. Az eső most már hangos sírással zuhogott. A kis lány hozzája simult, erős kapaszkodással fogta kezét. De lábacskaí mind vontatottabb lépéssel mentek.

Egyszer csak édes gyermekhangja félénk panasszal fakadt fel az idegen férfihoz:

- Bácsi, én nem tudok tovább menni, olyan fáradt vágyok.

Futó Márton megállott. Batyuját s a babos-zsákot mint átalvetőt tette az egyik vállára. Aztán lehajolt s a súlyos kis parasztlányt, mint gyenge madárkát vette vállára. - Öleld át a nyakam, lelkem.

A kis lány magához szorította a Futó Márton fejét. Kis ujjai elszéledtek a nyakán és fakó, őszes hajában. Meleg testét odaszorította a vállához, kis szőkefürtös feje odasímult a férfi fejéhez. Mint édes ölelés, mint jó sírás végtelensége: nagy melegség járta át Futó Mártont. Kérdéseket tett a kis lányhoz s annak friss gyermeki hangjai, mint piros szegfűk fakadtak be a

hideg estébe. Most már egyenes volt Futó Márton a teher alatt, nem köhögött, fájdalmai elrepültek, mint elhessegetett varjúk. Szíve, mint jó tűz a boldog családi tűzhelyen, édesen zakatolt. Fel-felkacagott a kis lány szavai nyomán s a két súlyos batyut és a kis lányt szilárd vállakkal vitte, mint egy fiatal Herkules. A közeledő este pedig úgy hajolt feléjük, mint egy áldást osztó jó öregasszony.

ÉJSZAKA ERDÉLYBEN

I.

- Néni, néni szivem, nem fognak bántani minket?
- Nem, édesem, légy nyugodt. Egy olyan kis fityfirittyet, mint te, ki bántana? Különben az oláhok is emberek, miért bántanak az emberfiát?
- Néni, drága, valaki kiáltott künn.
- Ugyan ne képzelődj annyit. Valaki hazafelé megy s annyi az egész.
- Milyen csúf felhők futnak az égen, néni! Mintha nagy fekete lovak kergetnék egymást. Hogy zúg a folyó.

Odatapasztva fehér arcát a konyha ablakához, hogy biggyedt ajka elszélesedett a hideg üvegen s kis szőke fürtjei beleragadtak a tél olvadt leheletébe, a kis leány kimeredt a lehullott estébe. És, amint a roppant sötét fensík, a hideg havas sár s a szürek rongyokba vedlő irgalmatlan ég beletelt kis ijedt lelkébe, mint megriasztott verebek, fázó szavak röppentek fel belőle öreg nénje felé. De bár künn minden ellenséges volt, föld és ég vad grimászokban rémített a remegő gyermek felé, a kis leány nem mert elszakadni az ablaktól, nem merte volna dermedt szeméit egy percre sem lehúyni. Oh, ki tudja, mi történne ott künn, a megsúlyosodott dolgok döbbszent várakozásában, ha jó gyermekszemei egy pillanatra nem könnyörögnének bele az embertelen éjszakába.

Az öregasszony nyugodtan nézte a vacsora dolgait. Benn öreg gazdája végső megtorpanásban feküdt a feléje hajló halál előtt. A hír elterjedt, hogy a román megszálló csapatok az éj folyamán elérik a falut. De az ő jó öreg arca nyugodt volt, mint egy vén almárium. Mert benne már mindent helyére tett a halál öreg barátja: az élet. És rend volt benne s nagy hallgatagság, mint a falu kis templomában. A kis templomban, ahol mindig a papszéken van a biblia, az úrasztalán egy hervadt csokor, a sötét padokon a megfeketedett zsoldáros könyvek és kívül is példás rendben a szónélküli fejfák. Mit rémüljön az az élet hulló dolgaitól, aki már csak az örökkévaló ritmust hallja ki belőlük?

Ezelőtt negyvenkét évvel állott szolgálatba a házhoz és azóta annyi halált s a felszántott világ új csodáit látta. Elhalt az öreg nagyasszony s a halál, mint részeg lázadó, bunkózta le a fiatalabb, alig negyvenéves gazdát, a feleségét, az egész családot. Azután jött a világháború és a halál olyan lett a faluban, mint a levegő, a víz, a só, a kenyér. Most már csak az öreg, halállal birkózó nagyapa van a háznál s a szétfolyt háborúból visszalézengett egyetlen unoka.

Benn az öreg úr hatalmas szobájában a sötét bútorokon, melyek mintha sziklából formásodtak volna elő egy óriás nemzedék számára, komor világosságok táncoltak. Ezek valami megmondott végzettől zsúfolt, nehéz sötétséggé zuhognak össze a szemekkel nyílt lélek alján. A roppant terített asztalon tizenkét gyertya lobog ravatalos döbbszent lobogással. A gyertyák kanóca néha különös fojtott hangot ad, mintha madárszány roppanna meg egy összeszoruló marokban, mintha kis gyermek torkába csuklana vissza egy félénk kiáltás. Az asztal haláltoros, dacos gazdagsággal van terítve. Nehéz ezüst és tisztavízű kristály feszült dobján ver monoton halotti indulót a sötét fény. A boltozatos, mérhetlen kandallóban a tűz lohol, riad és röhög, acsarogva forog maga körül s véres szikrákba harapja a farkát-

Az öreg úr az ágyban fekszik, félig felülve párnáira. Nagy, megidéző szemei beszívják az egész szobát, mint legmélyebb hely az ömlő vizet. Az unokája, Gábor, egy toronynak épült cigányfekete székely kolosszus, az ágya mellett ül. Összezsugorodik, mint egy didergő

gyermek, füleiben vad muzsikát tombolnak a percek s csak a szemeivel hall. Nagy, lázas, fekete szemeivel, melyek mint két égő száj szívódnak a nagyapja homlokára.

- Kezdd már a tort, Gábor, nincs sok idő, három óra múlva halott leszek. Igyál, hogy érezzem fiatalnak a torkomat, kurjants, hogy még egyszer nagyot nyújtózkodhassam. Fordítsuk fel utoljára a vén házat. Úgy hallgatnak ezek a vén bútorok, mint valami visszarúgott duzzogó kutyák. Csinálj zajt, hejehujázz, tombold ki a ház oldalait. Oh, hogy nincs cigány, mikor a végső tort tartjuk. Az én torom és Erdély torát.

A fiatalember kikiáltott s mély, zúgó hangjából fojtott circumdederunt zokogott:

- Anna néni, hozza már be azt a vacsorát!

Az öregasszony megjelent egy hatalmas tállal, melyen, mint új áldozat, párolgott a forró hús. Gábor az asztalhoz ült. Az öregasszony ránézett vén gazdájára és kiment. Az öreg úr nagy sürgetéssel könyörögte:

- Igyál, igyál, Gábor!

A fiatalember felkapott egy butéliát, a poharat megvetőleg félrehárította, odatette szájához az üveg száját s egy beszívással magába ürítette. Az öreg holt testén mint villanyhullám futott át az élet, félig felemelkedett ágyában, szemeibe visszatért egész élete, hogy teljes öleléssel ölelhessék szemei ezt a nagyszerű fiút.

- Úgy, úgy, édes unokám, csak igyál, olyan jól esik. Itt az én száradt torkomon folyik le, szegény nagyapádnak iszol életet. Igyál, édes fiam.

A fiatal férfi két-három harapást küldött le a húsból, azután egy másik palacknak szívta ki a lelkét. Az öreg úgy hajlott feléje, mint a nap felé:

- Most énekelj, kurjants fiam, egy régi erdélyi nótát.

A fiú felemelte az üres palackot, belerázta a levegőbe, mint egy haragos fenyegetést s hatalmas sötét hangja kibomlott, mint egy fekete vitorla:

- Marosszéki piros páris...

És akkor a hangja eltört, az üveg a földre esett s furcsa kacagással gurult az asztal alá: Kérés és nehéz panasz volt a szava:

- Nagyapám, én már nem tudok mulatni. Nekem a bor már nem menekvés, az ének nem fiatalság, a hejehuja nem felejtés, a meghalás nem lakodalmas dac. Az én hősiességem nem magyar virtus volt, hanem reménytelen kötelesség, nekem a győzelem nem részeg ígéret volt, hanem a közeledő halál döbbenete. Én öt éve egy óriási hullát hurcolok magamban s minden nap új sajjással tudtam, hogy az időben is utolérem a halotti napját. Én nem tudok gyűlölni, én nem tudok hinni, én nem tudok dacolni. Csak fájni tudok, fájni, mint egy örökölt betegség.

Az öreg úr szemei csodálatosan tiszták és kékek lettek s úgy árnyalt bennük a szomorúság, mint a visszatükrözött világ a tóban:

- Szegény, szegény unokám, látod, belétek tört a könyv, mint egy megmérgezett tör. Ókulárét tett a szívetekre és szétlányította az öklötöket. Küld el Annát be a faluba a kántorért. Mondja, hogy jöjjön rögtön, hogy mulatni kell. Te majd zongorázni fogsz hozzá, legalább lesz zene. Addig ülj mellém, hogy érezzem a leheleted és beszélgessünk. Szegény, szegény öreg unokám, gyere és ülj fiatal haldokló nagyapád mellé.

II.

Gábor kiadta a parancsot s az öregasszony és a hozzá tapadó kis szőke leány besuhantak a nehéz éjszakába. A fiatalember visszajött, leült az ágy mellé. Az öreg ránézett és mérlegelő szomorúsággal kérdezte:

- És tudsz majd mindent teljesíteni?

- Mindenben engedelmeskedni fogok, nagyapa.

- Engedelmeskedni! De nem lesz igazságtevő gyűlölet a lelkedben, nem ítélő düh fogja lökni a kezedet. Mindent megteszel, amit akarok, de nem úgy, mintha én tenném. Pedig én szeretnék gyűlölni, megfizetni benned is. A kút már rendben van?

- Mindjárt elintézem azt is.

- Engem a Tiszáig fogsz vinni, érted, egészen a Tiszáig. Oh, milyen áradt, milyen haragos, milyen sokzúgású lehet most. Úgy dobsz bele pap nélkül, harang nélkül, mintha arcába vágnál a könyörtelen Istennek. Oh, hogy gyűlölöm! És mi lesz veled, mit fogsz te csinálni?

- Mi lesz velem? Semmi, senki. Én dolgozni már nem tudok. A háború rámszakadt s én nem bírom többé munkára a kezem. Akárhogy mozdulok az élet felé, felcsuklik rám a nagy gyilkosság és elkullogok, mint a megismert fegyenc. Amíg tart a pénzből, költeni fogom. Talán rátévedek a halál valamelyik kurtább folyosójára. Talán az alkoholra, talán a nőre vagy talán kibujdosom Dél-Amerikába. Csak ne volnék olyan súlyosan magyar! Akkor minden rom bomba lenne bennem s megtalált beteg testvéreimmel felgyújtanám Európát. Mert erre van szükség, hogy teljes legyen az autodafé. Ez a világ bűnös, ebből már jó nem lehet, le kell kaszálni, hogy új vetés nőhessen.

Elhallgatott. A szoba súlyos fénnel vert levegőjében mintha nehéz zokogás vonaglott volna, pedig egyikük sem sírt. Az öreg nagy, megtágult szemeiben régi temetők és vert hadseregek vonultak el. És akkor kívülről egy tehén bőgése jött be, széles búsulással, fekete hullámokban. Az öreg felrezzent:

- Ezek még élnek! Ezek ne szenvedjenek a tüztől. Menj és végezz velük valahogy, a lovakkal is. Még a hullájuk se maradjon meg, mert azok a sakálok azt is felfalnák. Siess, fiam, mert mindjárt itt lesz a kántor.

A fiú felkelt súlyos, nehezen akart mozdulatokkal, mintha minden tagja külön csatát vívna a lefelé húzó földdel. A dús fali fegyvertárból lekasztott egy puskát, töltenyeket vett magához és kiment. A szobában az ottmaradt csend és a hideg fény nehéz homályt árnyékolta az öreg úr lelkére.

Künn nedves, hideg szél tépte a felhőket, mint únt ruhát. A piszkos rongyok közül elő-elödermedt a hold, mint egy fáradt halottkém. Az irgalmatlan éjszakában sápadt volt az összetaposott, sárba olvadó hó, fehérsége is mint didergés ment be a lélekbe. A megnőtt Maros a meggyötört föld roppant zokogása volt, bomlott hullámain tört jegek és tépett fák rohantak. A jégtablák néha összeütköztek és felcsikordultak az éjszakába. Úgy omlott, úgy omlott a fergeteges piszkos víz, mintha a megcsúfolt föld sírná ki magából az egész beléje taposott világtörténelmet. Az udvar aludt, sápadtak voltak a falak s az alvó állatok szuszogása halk volt. A ház mögött a kert meztelenül és siváran didergett, mint egy vesztett csata tere.

Gábor megállt és szétnézett az éjszakában. Mint télvégi gyöngye hóvirágok, gyermeknapjai kiütköztek az elítélt tájból. Oh, mennyi virág, mennyi fiatalság volt itt s az emberek az elmúlt századok lelkével voltak jók és boldogak! Az édesanyja rózsatői még ott állnak, bebonyálva gondos téli ruhába, mint fázó grófi kisasszonyok. Ott a tornác szögletében az apja karosszéke

állott, onnan nézte ősi földjét, szerelmes, magvető nézéssel. A kezén meleg nedvességet érzett. Azt hitte, hogy a könnye csordult rája. A ház öreg kutyája, Bundás nyalta meg kezét.

Megsímogatta a vén pajtás fejét és nagy, fekete zokogás taposta boltos mellét. Oh, minek szeretni, minek gyökerezni lelkünkkel, életünkkel néma dolgokba és élőkbe, mikor mindent eltép a könnyörtelen kéz s elvérez a lélek és jajgatnak a dolgok! Miért nem született rideg fenyőnek különálló sziklán, hogy villám haragja és szelek ökle csak őt érje, csak neki fájjon!

Emberi lélek nem volt a telken, elbocsátottak már minden cselédet. Gábor előbb a szarvasmarhák, azután a lovak istállóját nyitotta ki. A baromfit már napokkal azelőtt szétprédálták. Az alvó állatok felrezdültek a betóduló hideg levegőre, de azután visszadermedtek vak álmuk mozdulatlanságába. Gábor egymásután oldta el s hajszolta ki őket. A marhák néma lomhasággal, mintha álmukat folytatnák, mentek kifelé, lefelé hajló fejjel. A négy ló fel-felnyerített s ijedten emelgették fejüket.

Ahogy a folyó partjára értek, a lovakat párjával odakötötte két fűzfához, hogy el ne szaladhasanak. A barmok megállottak a parton s buta-némán bámultak a víz harsogó haragjába. Gábor levette válláról fegyverét, hat töltényt tett bele s egymásután lőtte agyon a lovakat. A nyomorult ember nemes testvérei kétségbeesett utolsó vihogással dültek a folyóba. Gábor eloldotta a hullákat a fáktól s lökött rajtuk egyet a víz omló sodra felé. Az irtózatossággal kapta tovább a lakatlan testeket. A vén kutya haragos-idegenül nézett gazdájára, felugrott rá s fájdalommal, nyöszörgő harapásokkal ráncigálta kabátját. Azután, hogy látta, hogy nincs irgalom ennél az ismeretlenné romlott embernél, nehogy megharapja régi gazdája kedves formáját, elrohant, megállott egy távoli fűzfánál s végtelen panaszos vonítással szötte át az éjszakát.

Akkor a hatalmas fiú nekiesett a barmoknak, puskatussal ütötte, haragos kurjantással kergette be őket a zuhanó vízbe. Azok lomha, buta engedelmességgel mentek előre, de ahogy a rohanó jegesvíz szügyükig ért, megállottak s reszketve bámultak be a szörnyű éjszaka holdvilágos sápadtságába. És elkezdtek bögni szívet megtépő, irtózatossággal. Gábor megint megtöltötte puskáját s a drága jó állatok egymásután hullottak a vízbe. A lomha testek belekerültek a folyó örök rohanásába, domború oldalukon fehér volt a holdvilág. Gábor megtörölte homlokát s nézte a víz ítéletes omlását.

Azután a félszerbe ment, ahol vak álmát aludta egy hatalmas sötét gépkocsi. Gondosan megvizsgálta a kocsit, van-e elég benzinkészlete, rendben vannak-e a gumik a kerekein. A félszer falán egy polcon egy nagy, nyitott doboz volt, benne zöldes-kékes por. Levette onnan, oda ment a kerek kúthoz. Fejét a kútba hajtotta. Lenn a holdas vízen sötét árnyék reszketett fel. Oh, hányszor hozta vissza ez a víz mosolygó gyermekarcát! Amikor még azt hitte, hogy ott lenn a vizek lenge mezőin suhanó tündérek laknak és úgy vágyott le hozzájuk legkisebb királyfinak. Visszakapta a fejét s beledobta a dobozt a kútba.

Most egyenesen állott a herkulesi legény, mintha nézné, hol nyalábolja át az ellenséges éjszakát, hogy odavágja a megölt világ koporsójához. Az égen fehéres felhőrongyok futottak el a hold sápadt ijedtsége előtt, mintha egy elsüllyedt óriási hajó vitorlarongyai volnának. Süllyedt hajó a világ és nincs többé kormányosa. És most lelkében súlyosodott minden: a hallgató atyai ház, a falusi templom és a temető. A temető, hová megtértek apja, dédapja, ükapja s ezeknek az apái, hogyha már szerették ezt a földet és dolgoztak érte, Erdély földjévé legyenek örök szerelmes átomlással.

Egyetlen roppant fájdalom volt az egész éjszaka, az egész tájék és ő volt a zengő húr rajta. Egyszer csak férfibeszédet hallott az éjszakában, mit átszótt a kislány finom hangja, mint ezüstfonál a fekete terítőt. Azután valaki kiáltotta: - Itt vagyunk, nagyságos úrfi, mulathatunk!

III.

Megkezdődött a tor. A kántor alig huszonhatéves fiatalember volt. Tág szemeiben és fonnyadt ajkai körül éhség panaszolt, éhség, mely nem vele kezdődött, hanem úgy szállt át nemzedékről nemzedékre a századok folyamán, mint egyetlen örökség. De azért arca, ügyetlen mozdulatai, melyek igyekeztek fürgék és udvariasak lenni, mutatták, hogy mulattató kedvet igyekszik előcsiholni ebből a nyomorult testből. Az öreg úr teljes egyenesre ült fel ágyában. Gábor párnákkal jól alátámasztotta felső testét. Az öreg úr szólt:

- Előbb egyél, kántor, töltsd meg utoljára a horpaszodat. Aztán mutasd meg, hogy meg tudod ülni a toromat.

A kántor szeme kikönnyezett az asztal kínálkozó bőségére. Szabadkozni akart, hogy már vacsorált, de a vágy belétörte a hazug szót. Leült az asztalhoz, szagolta, hallotta az ételeket s szemeivel, kezeivel is nyelte. Mohó, nagy harapásokkal evett, a falatokat a késsel vitte a szájába s ha egy pillanatra megállott lélegzetet küldeni az elsüllyedt anyag után, az öreg türelmetlenül hajszolta:

- Falj, kántor, falj!

Mikor aztán több étel nem fért belé, az öreg úr kommandirozott:

- De most már mulassatok!

Gábor odaült a zongorához. Vén szolga volt már az öreg bútor, de őrizte a család minden lelkét s régi örömök és fájdalmak aludtak bágyadt húrjai közt. Gábor viharos erővel vágta a fáradt billentyűket, hogy minden lelket felriasszon belőlük:

- Maros vize folyik csendesen.

A két fiatal férfi énekelt. A kántornak kissé tompa hangja volt, a sok fázás és nyomorúság lekoptatta az ezüstjét, de egy szív sírt benne, melyet az élet visszarúgott, A Gábor hatalmas basszusa zúgott, mint a megáradt Maros. Közben ittak. Az öreg biztatgatta őket:

- Koccintsatok, fiaim, erősen koccintsatok!

Az öreg nóták egymásután kerültek sorra. Bennük volt egész Erdély, mint ahogy a borban benne van az egész szőlőhegy. Gábor minden üveg bortól sajtóbban lett józan, de a kántort elragadta a bor s kiterjesztette dacos vígságú igazi férfi férfivá. Egy poharat már a falhoz is vágott, már nem kért bocsánatot, a minden magyarba bebörtönölt fejedelmet már eloldozta benne a mámor. A finom pohár felsikoltott a falon s darabjai jajgatva hullottak a padlóra. Az öreg úr fellobogó gyermekkedvvel mondta:

- Így, így, te is tégy így, Gábor!

Most már Gábor is duhajkodott. Fájdalma felmozdult, mint haragos arkangyal s minden falhoz vágott üveg kihívás volt az élet arcába. Énekük már nem dalolás volt, hanem döbbenetes zúgása egy bosszúálló léleknek. A vén zongora sírt, nyögött, követelt, jajdult, a rettenetes fiú minden lelkét kitepte belőle.

Az éjszaka rohant, mint egy megostorozott fekete mén, szinte hallatszott sötét dobogása. Az öreg úr teste mind mozdulatlanabb lett s ez a dermedtség lassankint arcára is kiterjedt. Nagy, hívó szemmel mereven nézte a dalokat öklöző haragos unokát és rajta keresztül erős apák és győzedelmes fiúk hosszú sorát látta. Azután temetők sápadt keresztjei nyargaltak át rajta és jajgattak a fejfák. Egyszer csak szörnyű, kiszakadt hangon kiáltotta: - Elég!

A kántor hangja elvágódott, mint egy elmetszett kifeszített kötél. Gábor felugrott a zongorától. A vén szolga zúgott, hörgött utána, mint egy vén nőtény oroszlán egy halálos küzdelem után. A két fiatalember odasietett az ágyhoz.

Az öreg úr most már nagy nyugodtsággal mondta:

- Tíz perc múlva halott leszek. Hívjátok be az öregasszonyt és a gyermeket is.

Gábor behozta őket. Amint az öregasszony vén gazdájára nézett, meglátta a sötét szárny árnyékát rajta s most már sírni kezdett, hangtalan, rázkódó sírással. A kis lány szőke fejcsékéjét befúrta a vénasszony ölébe és sírt a nagyok bánatát. Az öreg úr mondta:

- Most imádkozzunk, cselédeim.

Mind a négyen letérdeltek. Az öreg úr a végén kezdte az imát:

- Asszonyunk, szűz Mária, Istennek szent Anyja, imádkozzál érettünk, bűnösökért, most és halálunk óráján, ámen.

Az öreg úr elhallgatott. A hangok leestek, mint megfázott madarak. Tört üvegek s az asztal dúlt pompája közt ravatalos bús lobogással lobogott a tizenkét gyertya. A csend széles hullámai egy roppant halotti indulót zúgtak.

Az öreg úr Gáborra nézett, átrontó kétségbeesett nézéssel, azután nagy hangon felkiáltott:

- Isten, Isten, ember voltam, de megszenvedtem minden emberi hibámat. Most az általad adott élet megtanított gyűlölni, gyűlölni végtelenül. Oh, hogy ezzel a gyűlölettel a föld alá kell mennem, hogy ez a gyűlölet ott velem rothad! Gábor, Gábor!

- Nagyapa, édes nagyapám - hajolt feléje az unoka és sötét zokogás volt a hangja.

Az öreg úr feje egy pillanatra hátrahanyatlott. Azután szilaj láng lobogott fel benne, mely egy villanásra feloldotta a halál jegét. Vad lázadással ugrott fel ágyában s irtózatosságon, mely kitört a vén házból, átjajgatta a Maros zokogását s besívított a messzi mezőkbe, felkiáltott:

- Erdély! Erdély! Erdély!

Aztán elvágódott hosszában, egyenesen az ágyon. Gábor keresztet vetett a holtra. A többiek halkán imádkoztak.

Gábor most már hideg volt és nyugodt, mint mélyebb völgyek árnyékos tava. - Imádkozzanak itt, mindjárt visszajövök - mondta és kiment.

A fészkerbe ment. Begyujtott a gépkocsiba és a kapu elé vezette. A gépállat két véres szeme meredten nézett az elborult éjszakába. Gábor visszajött a házba.

- Öltöztessük fel szépen szegény nagyapát - mondta csendesen s már könny sem volt a szemében.

Elővették az öreg úr őseitől örökölt díszes magyar ruháját. Az öregasszony és a kántor keze reszketett a sírástól. Legbővebben a kántor sírt, kinek egész mámora csurgó, keserves bánattá lett.

Mikor teljes lakodalmassá ünnepi díszben volt a halott, a két férfi nagy óvatosan felemelte a testet. Lassan, súlyos léptekkel vitték ki a gépkocsiba. Ott Gábor felültette a kocsipárnáin s pompás drágaköves forgójú süvegét is feltette a holtra. Jól körülpárnázta, hogy el ne düljön a nagy rohanásban. Ugy ült ott az öreg, mint egy bevonuló napkeleti fejedelem. Csak az arca volt hófehér a fekete éjszakában.

Gábor az öregasszony felé fordult: - És most Isten áldja meg, néni. Menjenek be a kántor úrral a faluba, a jegyző úr már várja magukat. Ott jó dolguk lesz, nyugodtan és gond nélkül fognak élni. Olyan összeget tettem le nála, amiből futni fogja a kis leány neveltetésére és hozományára is. Legyen legalább neki jövője.

Az öregasszony és a kis leány nekiestek a sötét férfi kezének és tört szavakat zokogva csókolták. A kántornak is csurogtak a könnyei, megszorította az elébe nyújtott hatalmas kezét s csak ezt ismételte:

- Az Isten... az Isten... az Isten...

Aztán megindultak s betűntek az elrejtő éjszakába. Akkor Gábor bement a konyhába s kihozott egy hatalmas tűzcsóvát. Az istállóban, a fészerben, az eszterháj aljában, a ház minden sarkán már nagy zsupszalmák voltak elhelyezve. A roppant fiú, mint egy lázadó óriás, körüljárta az egész telket, tüzet vetett mindenüvé. Nemsokára égtek az istállók, a félszer, a háztető, a kerítés.

A láng ítéletes lobogással terjedt s pirosra festette az éjszaka fekete arcát. Bíbor lett az elrohanó Maros, bíbor a gépkocsi s királyi pompás bíboros palást a halott köpenyege.

A lázadó lángok veszett marással ették az ős telket, recsegett, zúgott minden. A Maros énekelte az egyetemes pusztulás circumdederuntját. Mikor már minden tűzben volt s a mérhetetlen autodafé a hegyekig lobogott, Gábor felült a gépkocsira. Hatalmas, sötét alakja előrehajolt. A vak lelkű ló zakatolni kezdett, két nagy vörös szeme megrezzent, aztán zúgva, dübörögve rohant az éjszakának. Őrült gyorsasággal rohant, vadabbul a Maros rohanó futásánál. És egyszerre felmozdult az egész tájék, az idomtalan dermedt hegyek, az alvó falvak, a roppant lobogású égő ház, a didergő temetők, a sok zúgású erdők, mind, mind megindultak s vad keringő halotti táncban sírva, jajgatva rohant az egész Erdély a halott magyar után.

A TARISZNYA

I.

A két ló szomorúan bandukolt a locsogó sárban. Néha, néha egymásra néztek. Szomorú, fáradt tekintetük mondta: - Halottat viszünk. - Aztán húzták tovább a szekeret az irgalmatlan sárban, pedig korbács nem bántotta hátukat.

Az omló őszi eső mosta lefelé a festéket a Mák Józsefné koporsójáról. A nagy paraszt szekér igen tágas volt neki és ahogy a kátyukban rázkódott a szekér, a koporsó táncolt a tántorgó szekéren. Szegény öreg megviselt Mák Józsefnének táncolnia kell az utolsó útján.

Csak öten mentek a halottas szekérral. A kocsis, a tisztelendő úr, a kántor, Sóska Biri és Mák Feri. A kocsis ment hetvenöt krajcárért. A tisztelendő úr két forintért. A kántor negyven krajcárért. Sóska Biri nem pénzért ment. Sóska Birinek a jó Isten nagy átalag szívet adott, tele fakadni vágyó keserves könnyel. És Sóska Biri elmegy minden temetésre, sír, sír, mint a házeresz, hogy kilöcsögtessen szíve nagy terhéből valamit. Megsírja mindenki sírását és azután hazamegy, letérdepel a lilimos Mária elé és imádkozó megkönnyebbüléssel mondja: - Látod, hogy sírtam a más sírását? Ugy-e jó voltam, úgy-e idvezülni fogok?

A kántor énekelt, énekelt csak azért is, égbe kanyargó keserves hanggal. Az eső befolyt szájába, az éneke befolyt az esőbe és gondolta magában: - És mindezt egy font hús áráért teszem. - De azért úgy énekelt, mintha egész bivaly borjúval fizették volna.

A kocsis nézte a lovai lábát. - A Bimbót már megint patkoltatni kell, - mondta a szeme az eszének. Aztán hozzátette magában: - Ez is választhatott volna jobb időt az elköltözésre.

A tisztelendő úr felfogta a reverendáját, óvatosan lépdelt, hogy hol van kisebb locs-pocs. Unta a sárt, az esőt, a halottat, a világot. Nagy zsörtölődés tápázkodott fel benne s mert nem kapott más ürügyet, morcosan mondta: - A Bóta miatt vesztettem el a pártit, pedig elfoghattam volna a Farkas Laci ultimóját.

Mák Feri fedetlen fővel ment az édesanyja koporsója után. A nyakában ott volt az üres tarisznyája. Mert ha az öreg asszonyt föld alá tették, neki világgá kell mennie a faluból. Gazdája, a Neumann bérlő azt mondta neki: - Na, Feri barátom, az anyád hűségesen szolgált nálam harminc esztendeig és nem halt éhen. Én téged csak az ő kedvéért tartottalak. Most meghalt, ő tudja miért, hát te is tovább állhatsz. Isten nyugtassa meg a szegény asszonyt.

Az omló eső beverte hajfürtjeit a Feri arcába. Nem érezte. A sár felfecskendezett, még az arcát s fehér vászon tarisznyáját is megpiszkolta. Nem törődött vele. A kis házak sírtak az ősz kegyetlenségében. Feri csak az anyja koporsóját látta.

Oh, hogy szerette ő ezt a rozzant öregasszonyt! Hiszen az melengette őt testével, táplálta vérével, éltette életével. Mák Feri az anyja szemeivel látta szépnek a világot. Mák Ferinek az anyja szíve volt a jósága. Mák Feri az anyja sok szenvedésével, dugdosott reményeivel hitte az Istent. Az egész világot anyjától kapta Mák Feri s most fekete volt előtte az egész világ.

Elértek a falusi temetőbe a frissen ásott sírhoz. A földhányásról sárga agyagos lé folyt be a gödörbe és ott gyülni kezdett. A gödör mellett a sírásó várt. Bele-beleköpdösött az esőbe. - Na, - mondta és odament a szekérhez. Olyan volt már a temetés neki, mint egy megszokott unott ásítás.

Mák Józsefnét levették a szekérről, leeresztették a nedves gödörbe. A koporsó jajgatott a kötelen, jajgattak a rögök a koporsó fedelén. A tisztelendő úr nagysebesen motyogott valamit és keresztet vetett a feltelő sírra. A kántor mégegyszer kiengedte hangját, keserített még egy

utolsó az ősz keservébe. Sóska Biri még zokogott három kanyargást és ő is keresztet vetett. A sírás a kapa hátsó lapjával megformálta a feldomborodott hantot. Aztán mind visszamentek a mindennapjukhoz. Mák Feri egyedül maradt a sírnál.

Könny nem jött a Feri szemébe. A szíve szárazon égett, mint zsúfolt asztag tüze. - Édesanyám, édesanyám, egyedül vagyok, - jajgatta a Feri fájdalma.

Az ősz sírt, sírtak a fák és sírt a világ. De a könnyek, mint alvó madarak ültek a Feri szíve lombjain, nem tudtak felrepülni onnan. Súlyos, súlyos volt a Feri szíve, mint az átázott hant.

Állt ott sokáig. Hosszú korbácsaival verdeste az ősz. Nagy hideg szürke omlás volt az élete, gondolata belehalt, mint dobott fáklya a ragadó folyóba. Egyszer csak dideregni kezdett. - Fázom, - mondta és szétnézett az ázó temetőben. És akkor az egész szürke síró világgal vacogott Mák Feri.

Az este már kezdett gyűlni a temető mélyedésein. A sírkeresztek mintha hajoltak volna egymás felé, hogy közelebb legyenek egymáshoz a való világ döbbenetében. Mert az éjszaka a való világ, a nappal csak a nap hazugsága a fekete dolgokon. A nappal csak vad hallucinációja az embereknek, kik részegek a nap borától. Ez a vörösképű csaposlegény csak tölti, tölti italát a dolgoknak s életre részegíti őket. De ha az este jó és ő is hátra bukik, hűvös szárnyakkal itt terem a valóság. Megnyílnak a dolgok és mondják: - Én éjszaka vagyok. - Én halál vagyok, - mondja a világ.

Kereszt hajolt a kereszthez, didergő ág ág felé nyúlt. Mert nem lehet egyedül lenni annak, aki él. Mert e roppant világ özönsokasága, minden fájdalom és akarat csak azért van, mert Isten fél egyedül lenni. Minden teremtése szorongó felkiáltás: - Egyedül vagyok! Egyedül vagyok! - És mégis, mégis mindig egyedül van. - Ki vár meleg tűzzel, jó szóval, vacsorával? - kérdezte Ferit az egyedülvalósága.

És akkor egy nagy, bátor gondolat tápázkodott fel Feriben. A világ már bezárta előtte kapuját s itt hagyta ezen a hideg küszöbön. Az életnek már nincs jósága számára. El fog hát menni, megy, megy, amíg megtalálja a halált s megkéri a nagy pihentetőt, vigye el őt édesanyja mellé. Jó meleg lett a Mák Feri szíve erre a gondolatra.

Még egy imát mondott a lenn széteszlő öreg tetemnek. Anyjától kapta ezt az imát, anyjának küldte vissza. Mint ahogy kedves galambot küldözgetnek egymásnak azok, akik nagyon szeretnek. Megindult Feri a Halál felé.

Az éjszaka lehullt, mint szűz ormok ásatlan hava. Ment, ment a vastag éjszakában Mák Feri. Az eső hullott és zokogott a világ. - Vajjon jó irányban megyek? - kérdezte magában.

Széles, sáros országúton ment. Mellette nyöszörögve, nyikorogva szekerek húztak el a nagy feketeségben. A szekereken emberformájú árnyékok ültek. Arcuk nem látszott, de sóhajtottak. - Szegény, szegény emberek, vajjon hová mennek? - gondolta Mák Feri.

Ment, mendegélt s az éjszaka fekete szekerei lassan loholtak mellette. Egyszer csak világot látott a távolban. A mérhetetlen éjszaka kebelén egyetlen vörös rózsát. - Hátha ott lakik a Halál, - mondta és sietni kezdett a világosság felé.

Házikóhoz ért. Kis pirinyó házikó volt, úgy állott a roppant világban, hogy maga is szégyelte. Mák Feri odalopózott az ablakhoz. Benn a zöld asztalon szál gyertya égett. A szoba tele volt bölcsővel. A szobában egy fiatal pár volt, hegyvállú izmos fiatal férfi, ringató mellű szép fiatal lány. Egymásba kapaszkodtak s úgy csókolták egymást, mintha arra lettek volna ítélve. Minden csókjukból egy rózsás arcú gyerek lett. Azt betették egy bölcsőbe és tovább csókolóztak. Mák Feri megzörgette az ablakot.

- Ki az? - riadt fel a férfi.

- Én vagyok, Mák Feri, Cófalváról. Kérem alásan, nem itt lakik a Halál?

A lány nagy, csodálkozó szemet tágított. A férfi arcához hajlította arcát s szemével is kérdezte, arcával is, meg a hangjával is: - Hát az ki? - A férfi pedig türelmetlenül kiáltott:

- Nem ismerjük az illetőt. Menj tovább, szegény legény!

Tovább taposta Mák Feri az éjszakát. Egyszer megint világot lát. A ház megint kis kunyhó volt, belülről valami zajt hallott. Feri itt is bekandított az ablakon. A mécs mellett az asztalnál öreg-öreg paraszt ült, az ekevasát fente. Nem nézte a mécsset, nem nézte az éjszakát, csak egyfelé nézett, csak az ekevasát látta. Feri bezörgetett.

A paraszt fel sem emelte a fejét, tovább fente az ekevasát. Mák Feri bekiáltott:

- Adjon Isten jóestét, bácsi. Nem itt lakik a Halál?

A mohos vén ember talán nagyot hallott már. Csak fente-fente a vasát és mondta: - Holnap szántani fogok. - Ugy mondta ezt, mintha a Hiszekegy szavait ismételné.

- Bácsi, bácsi, nem itt lakik a Halál? - esdekelt Feri.

- Holnap szántani fogok, - ismételte az öreg.

Feri öklével verte az ablakot és úgy ordított:

- Bácsi, nem itt lakik a Halál?

- Holnap szántani fogok, - mormogta makacs ismétléssel a paraszt és úgy fente a vasát, hogy rá ne érjen meghalni. Mák Feri tovább ballagott.

Szél támadt az éjszakában. Nagy szárnyak húztak el a Feri feje fölött. Aztán nagy zokogás verte az éjszaka falait. Hát csak ott volt előtte a tenger. Végtelen éjszaka és végtelen tenger vette körül Mák Ferit.

A föld sírt, a tenger sírt. Mindkettő emberi sírással sírt, mert az ember a világ sírása. Csak Mák Feri nem tudott sírni. Pedig végtelen volt a fájdalma, mint a föld és határtalan, mint a tenger.

Amint jól szétnézett, megint világot látott. Messze benn egy tengerbe nyúló szikláról hívott a fény. Fekete köveken s kis világtalan tavakon át törtetett a világosság felé. Ahogy tántorgott a vak kövek közt, különös madarak riadtak fel mellette s széles szárnyakkal megverték az éjszakát. Feri elért a fényhez.

Szép, egyszerű ház állott az éjszakában. Tágas ablaka a tengerre nézett. Az ablakban tulipános cserepekben csodálatos égő virágok voltak. Benn a szobában nagy szabad tűzhelyen vidám tűz világított. A tűz előtt előrehajtott fővel egy asszony ült. Kötögetett. Feri megzörgette az ablakot:

- Néni, itt lakik a Halál?

Az asszony fel sem emelte fejét, kezei meg sem állottak a kötésben. Szólt:

- Gyere be, édes fiam.

Hangja bánatos volt és mégis meleg. Ugy ment a szívbe, mint az őszi nap jó szomorúsága. Feri belépett, levette kalapját, illendőségesen köszönt:

- Adjon Isten jóestét, asszony anyám.

- Ül le, szegény Mák Feri, pihend ki magad nálam.

Anya-féle nagy szájalom volt az asszony hangjában s Feri édes jó bátorsággal kérdezte:

- Honnan ismeri a nevem, asszony anyám?

Az asszony nem felelt a kérdésre. A tűz felé hajolt, felkaparta a roskadó parazsat. A tűz leányai új kedvvel járták táncukat. És ebben a percben Feri úgy látta, hogy a tűz előtt meghajló öreg asszony az ő édesanyja.

- Anyám, anyám! - kiáltott és kitérte a karjait.

Az asszony kiegyenesedett s most már teljes arcával nézte szembe Mák Ferit. Az arcon, a vonások jóságában ott bujdokolt az anyja arca, mint hold a tavaszi ágak között. A nő hallgatott. Hallgatott az éjszaka, csak a tenger görgette örök zokogását. Végre szólt az asszony:

- Szegény, szegény ember gyermeke.

- Olyan egyedül vagyok! - jajdult fel Feri.

Az asszony odament Ferihez, megsimogatta a haját. Könnyű kezét rátette a fiú szívére:

- Szegény fiacskám, ezt jajgatja felém mindenki, aki anyától született. Tudod, hogy ki vagyok?

Feri úgy érezte, hogy végtelen elbágyadással oszlik szét a világ jóságába. Halkan mondta s minden szava mintha egy vércseppjének csendes hullása lett volna:

- Vigyél anyámhoz! Te vagy a Halál.

A Halál szólt. Talán nem is szavakkal beszélt, de szemeinek nagy szájalma lett szavakká a Feri szívében:

- Édesanyád már a végtelen jóság birodalmában van. De meg kell fizetnie mindenkinek, aki oda akar jutni. Mit tudsz nekem adni, szegény legény?

Feri levette válláról tarisznyáját. Felnyitotta. Üres volt.

- Jaj, szegény vagyok, szegény vagyok! - kiáltotta.

- Menj, szerezz kincseket, - mondta a Halál.

II.

Másnap reggel a tengerparton ébredt fel Mák Feri egy összehullott fal tövében. Hát hallja, hogy beszél hozzá a fiatalsága: - Légy gazdag, Mák Feri.

- Kincseket gyűjtök, hogy eljuthassak az édesanyámhoz, - mondta Mák Feri.

Ott közelben szedelőzködött egy nagy hajó. A partról hatalmas hordókat raktak rája. A parton ott állt a hajó gazdája és kiáltozott: - Gyorsabban mozogjatok, mintha ennétek! - Erre aztán a tehervivők még lassabban mozogtak. A gazda nagy feketeképű, pohos kereskedő volt. Az egyik szeme keresztbe sandított a másikkal. Az egyik szeme mondta a másiknak: - Nem szeretnék a gazdád lelkiismeretébe látni. - A másik szeme mondta az egyiknek: - Pocsék egy lélekkel béleltek meg, barátom. - A hordókban pálinka volt. Azt vitte a kereskedő a messzi szigeteken lakó betű nélkül élő embereknek. Azok kincseket adtak az italért, megitták és holtan fordultak fel. De egy pillanatra jólesés volt nekik a világ.

Mák Feri odafutott a hajóhoz:

- Segíték én is hordókat hordani, - ajánlkozott.

A kereskedőnek megtetszett a fiú gyorsabb mozgása. Felfogadta a hajóra inasnak.

Ment a hajó a tengeren, vitte a sok jólesést és a sok halált. Vitte a kereskedő éhségét és a Feri reménységét. Elértek a messzi szigetekhez. Dús napsütésben óriási fák és harangkelyhű virágok álltak a parton. Amint a hajó közeledett, a szigetlakók, férfiak és nők, futottak a partra. Szép, hatalmas testük meztelen volt, csak fejük, nyakuk és övük volt arannyal és drágakövekkel felékesítve. Ujjongva rázták karjaikat a hajó felé:

- Élni akarok! Élni akarok! - kiáltotta mindenik.

A hajó horgonyt vetett a tengeren, közel a parthoz. Nagy dereglyét vettek elő, arra rátettek egy csomó hordót, rászállt a kereskedő, egy pár tengerész és magukkal vitték Ferit is. A szigetbeliek tépték le magukról a gyöngyöt, a drágaságot, dobálták a kereskedő felé. - Élni akarok! Élni akarok! - ordították. Még a pirinyó gyermekek is ledobálták a gyöngyöket a fűrtjeikről és utánnavisították: - Élni akarok! - A kereskedő felszedte a drágaságokat és mérte a pálinkát. Akkor az asszonyok, a férfiak, a gyermekek, hogy mohón magukba öntötték, elkezdtek csodálatos módon táncolni. Közben mindenféle hangon kurjongatták, bögték, sírták és kacagták: - Én! Én! Én! Élet! Élet! Élet! Halhatatlanság! Nap! Csuhaj! - Aztán egymásután vágódtak el és kiadták lelküket. A sok hulla úgy hevert sorban a forró tengerparton. Testükre rádermedt a tánc mozdulata, szájukra az üvöltés, arcukra a gyönyörűség rángása. Este a kereskedő végigsétált a parton, megszámlálta a holtakat, megmérte kincseit és mondta:

- Százhetvenkét halott, félmázsa arany és drágakő. Szép napunk volt.

Mikor harmadnap az utolsó hordók italát osztották szét, az egyik bennszülött, ki irgalmatlan nagy kardjával táncolt, odaállt a kereskedő elé:

- Én én vagyok! - ordította vörös arccal.

Azzal kardjával hasbaszúrta a kereskedőt, de ő is holtan nyúlt el. A kereskedő felkiáltott:

- Isten, Isten, adok neked valamit! - De lebukott s nem adhatott többé senkinek semmit. Úgy meghalt arra az egyetlen szúrásra, mintha gyermekkorától egyebet sem tanult volna. A tengerészek levették kalapjukat, egy percre nagy komoly képet vágtak a halott felé. Akkor feltették a kalapjukat és vidáman mondták: - Most pedig egyenlően osztozunk a kincsen. Az örök világosság fényeskedjék neki.

Mák Ferinek is egyenlő rész jutott a drágaságból. Most már volt mivel mit kezdenie. Ott a hajó népével közösen elhatározták, hogy kereskedést fognak üzni a szigetek lakóival s a nyereségben egyelően részesednek. Meg is tették s a kincs gyűlt, mint az özvegyek sóhajtása. De minél több kincse lett Ferinek, annál ritkábban jutott eszébe az édesanyja. Mert most, amikor nem volt dolga, nem a lelkébe nézegetett, hanem a kincseit számlálta. - Céliá lettem, céllá lettem, - kacagott kezében az arany.

Közben társai egymásután haltak el s így egyikükre mind több és több kincs esett. Most már gondosan lesték egymást s ha valamelyikük sápadtabb volt a szokottnál, vagy köhögött, vagy az oldalát fogta, a többi szíve egész éjjel ujjongott: - Szegény pajtás, még meg talál halni! - De a holtra mindig szépen keresztet vetettek és ilyenkor nagyon társadalmi tényezőknak érezték magukat.

Utoljára már csak ketten maradtak: Mák Feri és a vöröshajú kormányos. Most már kihallott a Feri lelkéből az édesanyja, mert ez a mondat töltötte meg: - Ha ez is meghalna, ha ez is meghalna.

Közeledtek már vissza a hajóval a hazai partok felé. Egyszerre zivatar támadt. Fekete lett a világ. A nagy feketeségben az ég és a tenger hajba kapott. Az ég nagy fényes nyársakat szúrt a tenger húsába és szörnyű hangon ugatott, hogy megijessze a vizek komondorait. A tenger pedig lábujjhegyre állt s ezer tenyérrel pofozta az eget. A villám lecsapott a táncoló hajóra,

fején találta a vöröshajú kormányost. Az utána kapott a kifutó lelkének és belebukott a tengerbe. - Minden az enyém! - kiáltott a viharba Mák Feri.

- Minden az enyim! - kiáltotta vissza a vihar. Azzal megroppantotta a hajót, mint gyermek a diót s az ezer darabban dőlt a hullámokba. Úszott Feri a sötét vízben, hogy megmentse életét. A víz irtózatossá csalitjában gyilkos szemek és borzasztó alakok meredtek feléje. Végre egy hullám kivágta a partra.

Pitymallatkor a tengerparton ébredt fel Mák Feri az összehullott fal tövében. A vihar már megszűnt, de a tenger kecskéi még kocódtak egymással. Mák Feri jajgatva tartotta karját a könyörtelen végtelenség felé. - A kincsem! a kincsem! - ordította a hullámoknak.

Egyszer csak látja, hogy hoznak valamit a habok. Valami fehér lebegett - ingott az ingó vizeken. Aztán a tenger odadobta lábaihoz. A tarisznyája volt.

- Fizess, Mák Feri, hogy az anyádhoz juthassál, - szólt háta mögött egy szomorú hang.

Mák Feri nem is fordította hátra fejét, tudta, ki áll mögötte. Úgy ütött szívébe az édesanyja arca, mint egy irtózatossá harang kondulása. - Szegény Mák Feri, üres a tarisznyád, üres, - mondta a hang.

- Anyám, anyám, elvesztettelek! - jajgatott a megzúzott fiú.

III.

Nyakába vette Feri a tarisznyát, nyakába vette az országotat s ment, ment a lábai után. Egyszer csak egy nagy sereg szép fiatalember jön vele szemben. Mind egyforma ruhájuk volt, kard volt az oldalukon, puska a vállukon. Legelől egy külön ment. Azt kiáltotta: bal! Akkor a fiatalember a bal lábukkal léptek. Azt kiáltotta: jobb! Erre azok a jobb lábukkal léptek. Látszott, hogy nagyon gögösek arra, hogy engedelmeskednek. Közben énekeltek: - Én! én! én! Élet! élet! élet! Halhatatlanság! Nap! Csuhaj! - Nagyon hasonlítottak a szigetbeli emberekhez, de több ruha volt rajtuk és szabályosabban mozogtak. A sereg után három szekér ment. Az egyikben egy nagy ágyú volt. Azzal megölték az embereket. A másik szekéren egy tisztelendő úr ült egy nagy fekete kereszttel. Azt a keresztet a tisztelendő úr megcsókoltatta a haldoklókkal. A harmadik szekéren egy hasas hordóban meszet vittek. Azzal behintették a holtakat. Mák Feri kérdezte:

- Hova mentek legények?

A legényekből fiatal csordulással, ujjongva tört ki:

- Csatába, csatába!

- Miért? - kérdezte Pista.

A legények egymásra néztek. - Miért? - kérdezte az egyik. - Miért? - mondta a másik- Úgy szállt ez a szó szájról-szájra, mint ágról-ágra az őszi varjú.

- Hát mert derék magyar legények vagyunk - mondta végre az egyik.

- De hát mégis miért? Hiszen ott meg is halhattok, - mondta Feri.

A vezető rákiáltott:

- Csak a gyáva kérdi, hogy miért. Az a szent, aki nem érti azt, amiben hisz. Az a hős, aki nem tudja, miért hal meg.

- Adjatok puskát és kardot, - szólt Mák Feri.

Mentek, mendegéltek. Aztán egy másik szép legénysereg jött velük szemben. Az az ellenség volt. Akkor a két csapat elkezdte ordítani egymás képébe: - Isten velünk van! Velünk az igazság! - Közben öldösték egymást. Aki életben maradt és jól öldösött, arany és ezüst csillagokat kapott a mellére. Minden csillagnak annyi ága volt, ahány embert addig megölt az illető. Némelyiknek már egész tejút volt a mellén. A pap kezében a feszület egészen megkopott a sok haldokló csókjától. Lekopott az Úr Jézus haja, lekopott öt sebe, lekopott szenvedéses szép arca. Nem volt az már más, mint egy kopott fadarab. De azért minden haldokló feléje nyujtotta kezét.

Belerészegedett Mák Feri a dicsőségbe s úgy ölt, mint a kézdivásárhelyi mészáros. Először ölt anyja után való nagy vágyakozásából. Azután ölt büszkeségből, hogy mindenekfölött álló legyen. De érdemjeleit nem tette a mellére, nehogy elvegye az ellenség. A tarisznyájába gyűjtötte azokat. Mind nehezebb, nehezebb lett a tarisznyája, de megint mind kevesebbet jutott eszébe az édesanyja. Mert most már csak azt nézte, hogy ki van még dicsőségben előtte, kit kell még felülmúlnia.

Egy este éktelenül csatáztak. Az ellenség a fűbe harapott, de az ő katonáik nagy része is a csatamezőn maradt. Minden kalász tövén egy halott feküdt. Mák Feri is súlyos sebet kapott. Lehulló testével befedte tarisznyáját, hogy senki se jusson hozzá. Mikor felébredt, éjszaka volt. A halottak hűvös arca fehér volt a csillagok világánál. Ferinek megtiport testéből, megkarmolt lelkéből összefájt az édesanyja képe. Két karját benyujtotta az éjszakába és hívta a halált:

- Vigyél el az édesanyámhoz. Most már van kincsem, ragyogó, dicsőséges érdemeim vannak.
- Mutasd a tarisznyád? - szólt az ismerős hang.

Mák Feri kihúzta maga alól a tarisznyáját s mohón nyitotta fel. A tarisznyában csak egy-néhány piszkos vérfolt volt.

- Mivel fizetsz magadért? - kérdezte a halál.
- Jaj, jaj, jaj! - zúgta a Mák Feri élete.

IV.

Amint átlőtt lábával a tarlón bicegett, nagy szürke épületet látott. Kegyes barátok kies tanyája volt e hely. Mák Feri bekopogtatott:

- Bocsássatok be - könyörgött. - Fáradt vagyok és tele sebekkel. Nincs egyebem a világon, mint ez az üres tarisznyám.
- Tudsz-e imádkozni? - kérdezte a kapunyitó.
- Volt édesanyám - felelte Feri.
- Lépj be és állj közénk - mondta a barát.

Csodálatos szent dolgokat látott ott Mák Feri. A barátok reggeltől estig, estétől reggelig imádkoztak. De nem volt ám az olyan egyszerű ima, hogy így én Istenem meg úgy én Istenem. Mindenik külön módot talált ki arra, hogy hogyan tegye nehezebbé az imáját, hogy annál több érdeme legyen. Az egyik éhezett s éhsége látomásaiban úgy üvöltötte imája szavait Isten arcába, mintha azt kiáltotta volna: - Terítsetek már! Hamar egy ürücombot! - A másik féllábon állt künn a kertben, szakadó napban, szakadó esőben s úgy jajgatta imáit, mintha panaszkolta volna: - Jaj, zsába van a derekamban, jaj, köszvény van a lábszáramban! - A

harmadik esőben az eresz alá állott és ott imádkozott fuldokolva, meztelenül. A negyedik egy fa körül futott s fogadást tett, hogy addig imádkozik, míg a saját sarkára hág. Mindeniknek megvolt a maga találmánya s nagy, féltékeny verseny volt közöttük. Ha egy kifundált valamit, a másik még cifrábbat eszelt ki. Úgy cifrázták a kegyességüket, mint versenyző cigányok a nótájukat. Körülranciaigálták a jó Isten köntösét: - Nézd, én különb bukfcencet tudok. Nézd, ilyet még nem láttál.

Mák Feri imádkozott. Először most is az édesanyjához való vágyakozással imádkozott. Csodálatos szép, egyszerű imák fakadtak fel ajakán. A barátok hallották és idegen hangon mondták: - Így még nem imádkozott soha senki. - És Feri leírta minden szép imáját és betette a tarisznyájába.

Gyűlt az ima a tarisznyában, mint áldás a jó ember feje fölött. A barátok is nekivetették magukat, hogy ők még szebb imákat csináljanak. De Feri akkor mind újabb és újabb imát talált ki. A barátok ezért nagyon meggyűlöltek. Ahol lehetett, meglökték, ételét bepiszkolták, italát kiöntötték. Imájukban pedig így szóltak az Istenhez:

- Látod, én milyen buzgó híved vagyok, mennyit imádkozom, mennyit strapálok magam érted. Mák Feri, a képmutató, még csak feje tetejére sem állt, sajnálja a testét tőled. Azért mindenki őt dicséri, elveszi a dicséretet tőled. Úgy fizess neki.

Mák Feri látta a barátok irigységét s most már nagy, kemény dac támadt fel benne: - Majd megmutatom, hogy én leszek a vidék leghíresebb szentje! - És új és új imákat csinált és bőjtölt és hirdette az Istent. Az egész környék lakói az ő imájával imádkoztak, az ő énekeivel terengették ki lelküket Isten árbocaira. Messze vidékre ment el a híre s a betegek hozzájöttek meggyógyulni. Nagy, gögös büszkeség ülte meg a Mák Feri lelkét, mint egy mandulával hizlalt páva: - Lám, mégis én lettem az első közöttetek! - A tarisznyája duzzadt a sok imától, de a szívében nem volt anyja képe.

A barátok nem tudták soká tűrni ezt a nagyobb szentséget. Egy éjjel felkeltek, fogták az alvó Mák Ferit és tarisznyáját. Kivitték messze a mezőre az ördögárok partjára. Ott összevissza botozták. Mikor azt hitték, hogy már halott, tarisznyájával együtt bedobták az árokba.

Mikor másnap magához tért Mák Feri, kimászott tarisznyájával az árokból. Csupa seb volt a teste, csupa sajgó seb a lelke. Azt sem tudta, melyik fájás a testéé, melyik a lelkéé. Megint megverték, hát megint anyja után síró gyermek lett. - Halál! Halál, gyere, vigyél az édesanyámhoz!

Mellette állott a szomorú asszony, kérdezte:

- Mivel fizetsz, szegény Mák Feri?

- Nézd, nézd, imákkal fizetek, csodálatos drága imákkal.

Kinyitotta a tarisznyát. Egy csomó pöffeteg gomba volt benne. A halál megérintette botja végével a gombákat. Azok nagy pukkanással felpattantak. Mérges fekete port szórtak a Feri szemeibe. Hogy jutottak ezek a gombák a tarisznyába? A barátok cserélték oda vagy csoda útján? Nem tudta.

- Ezzel akarsz fizetni? - kérdezte a Halál.

V.

Tisztára rázta Mák Feri a tarisznyáját, nyakába tette s nekiment újból a világnak. - Fáj! fáj! - sírt a teste. A lelke visszajajgatta neki: - Fáj! fáj! - Néha pedig összevacogtak a fogai s ő szomorúan ismételte: - Olyan egyedül vagyok, olyan egyedül vagyok.

Egy nagy hegyormon kapaszkodott át. Egyfelől látta a parttalan tengert, másfelől a határtalan síkságot teleszórvva falvakkal és városokkal. - Milyen különös, hogy ilyen kis bogárka, mint én, olyan roppant bánatot cipel magával - mondta, amikor látta a világ nagyságát.

Kóborolt napokat, kóborolt heteket. Már csupa csonttá-bőrré fagyott a sok ínségtől. - Nincs más mód a kincsszerzéshez, koldulni fogok - szólt és bement a közeli városba.

Ott leült a Fő ucca szélére és várta a szerencséjét. Arra jött egy vedlett kutya. Minden tagjában remegett a nyomorult, éhes is volt meg tetves is. Nagy ínséges szemével ránézett Mák Ferire. Akkor feléje nyujtotta orrát, szagolta egy percig a nyomorúságát, aztán hosszú panaszos vonítással tovairamodott.

Mák Feri ült és várt. Egyszer csak látja, hogy nagy fényes processzió jön feléje. Az nap volt az ország főszentjének az ünnepe, mindenki kitett magáért ezen a napon. Elöl jött maga a király és az ország főpapja. Utána ragyogó főpapok és urak. Utánuk az ország népe. Szépen, rang szerint mentek. Elöl a túljóllakottak, aztán a sokat evők, aztán a jóllakottak, aztán akik mindennap esznek húst, aztán a zöldségevők s végül az éhezők százezrei. Ezek voltak a legboldogabbak, hogy ma ilyen jó társaságban processziózhattak.

Mák Feri gondolta: - No, most lesz aratás. - És már kinyujtotta kezét a jövők elé. Hát akkor csodálatos látással mindeniknek egy üres tarisznyát lát a nyakában. A királynak is, a főpapoknak is, az uraknak is, a jóllakottaknak is, mindenkinek. - Jaj, hogy kérjek én valamit az emberektől, mikor mindeniknek koldústarisznya van a nyakában! - kiáltott Mák Feri és ijedten kifutott a városból.

Úgy ment egész nap, mintha a boldogságát akarná utolérni. Mikor aztán délután lett s a nap szára meghajolt, azt mondta a teste: - Nem bírom tovább. - Leült a mezőn, hol a tavasz felfogott köténnyel járt s osztotta szét a dús világ csodáit. De ő nem látta a tavaszt, nem látta az ujjongó dolgokat, szive didergett, mint téli zuzmarában: - Anyám, anyám, olyan egyedül vagyok!

Az éhség rátámadt, mint betanított sólyom, éles csőrével vágta a szomjúság is. Nem messze egy kis kalibát látott. Kis, sövényből összeütött kaliba volt, sárral tapasztva, kukoricaszárral fedve. Éppen csakhogy elég volt, hogy egy nagy emberi nyomorúság elférjen benne. - Talán ott kapok egy ital vizet és egy darab kenyeret - szólt Mák Feri s nagy kinnal felszedte magát.

Nagynehezen odavánszorgott a kaliba elé és bekiáltotta: - Éhes vagyok, szomjas vagyok, fáradt vagyok, szerencsétlen vagyok!

A kalibából fájdalmas nyöszörgés s fel-feljajduló könnyörgés hallszott: - Jaj, Istenem! Jaj, édes Istenem!

Mák Feri belépett a kalibába. A földön irtózatossal rothadt szalmán egy meztelen asszony feküdt. Szörnyű kínok rángatták nyomorult testét. Mellette egy frissen szült csecsemő volt. A vörös, csúf emberféle csutak vinyákkolt, kvartyogott, rázta kezeit és lábait a levegőbe. És ez a fájdalomtól letaglózott asszonyállat úgy hasonlított az édesanyjához, az a példa vakarcs pedig mintha az ő, a Mák Feri arcával sírt volna. A szegény asszony felemelkedett, egyik kezével eltakarta vonagló ágyékát, másik kezével esdekelve nyúlt előre:

- Csak egy darab ruhát, hogy betakarjam meztelen gyermekemet! - könnyörgött és végtelen zokogás volt a hangja.

Mák Feri parttalan nagy szánalomban érezte, hogy minden anya az édesanyánk s hogy rettentő ítélet szülni, szülni az inséges világban. Szívét megfogta a születés fájdalmas testvérsége s ő fázott a síró gyermek remegő tagjaiban. A szánalom, a fájdalom facsarta szívét. Egy nagy könnycsepp csordult ki megrágott szívéből, felszorult szemébe, kiszorult arcára. Onnan is lepergett, beesett rongyos zekéje balzsebébe.

Nézte, hogy mivel fedje be az életbe idézett kis emberpalántát. A saját ruhája cafatokban volt, nem telt már abból egy becsületes darab. Akkor csak eszébe jutott valami. Lekanyarította nyakából a tarisznyát s ráterítette a kis zúgolódóra. Az megbékélve hallgatott el. Megenyhült az anya is. Oldalra fordult és elszenderedett.

Mák Feri kilépett a kalibából. Künn a tavaszban, az örökké megújuló szőnyegen, a barackfák bíbor vidámságában előtte állt a szomorú asszony:

- Tudsz-e fizetni, Mák Feri? - kérdezte nagy jószággal.

Mák Feri megrázta a fejét s mélyről fakadó zokogással mondta:

- Nincs már nekem még tarisznyám se.

- Nyúlj a zekéd balzsebébe, édes fiam - mondta az asszony.

Mák Feri engedelmeskedett. Valamit éreznek ujjai, valami közeledő zúgó nagy örömet érez a szíve. Kihúzza zsebéből a valamit: csodálatos meleggel szikrázó ragyogó gyémánt volt kezében.

És akkor a föld, melynek nehéz robotja, hogy szüljön, a víz, a füvek, a kövek, az ég kék kárpitjai, a madarak s az erdő bozontos fáí, az egész fájdalommal élő világ, melynek panaszos szája az ember: zengő csodálatos himnuszba kezdett és énekelte az emberi szív nagy dicsőségét. A Halál pedig szólt:

- Látod fiacskám, most már gazdag vagy: tied a világ. Nézd a halleluját zengő világot; a külön formára ítélt dolgok most együtt vannak a te szánalmad egységében. Fájdalom és szánalom a világ egysége, ezen kívül kivert vadak az élet kietlenjei. A szánakozó emberi könny a szentmise, a titokzatos átlényegülés, ahol testvérré lesz minden, ahol minden találkozik. Ti ökleitekkel veritek a világ és az ég kapuit: - Adj! adj! - Pedig csak az ember adhat, csak az ember szíve gazdag a végtelen világ inségében.

Nagy boldogság oldozta a Mák Feri életét: - Vigyél hát most anyámhoz - kérte édes vágyódással a Halált.

A Halál mosolyogva nézte Mák Ferit és arcára megint felmerült a Feri édesanyja képe. Szólt:

- Hát nem veszed észre, hogy anyádnál vagy! Nézd a világ jószágát: fakadó földben, ígérő gyümölcsfában, suhanó szélben ott van az anyád. Ott van fiatalságod tisztaságában, jószágod akaratában. Mindig anyádnál vagy, ha jót akarsz, ha szeretsz, ha szánakozol.

Az asszony eltűnt. Szétszövődött a szálásod estébe. A tavaszi földből nagy ölelés fonódott a Feri szíve köré. Nagy jóakarát volt a virágok szemében, testvér volt a fa s vigyázó szemek a fakadó csillagok. Béke volt az erdő hallgatása és nagy ígélet a felhasadt barázdák. Mák Feri kitérta karjait az anyavilág jósága felé, a széles tavaszi estébe: - Anyám, anyám, élni akarok, dolgozni akarok, jó akarok lenni, szeretni akarok!

KELL A KERESZT

I.

Mint estére összebújt juhok, mint anyacsókra tartott gyermekfej: béke és jóság után nyúltak a dolgok a tavaszi estébe. Még nagy sugárárbocokkal úszott a fényhajó a föld dermedt tengerén, béke volt a levegő és kitárt áldás a fa ága. A kenyér megindult a földben és jók voltak a bokrok. De fenn az ormon ott volt a feszület, de rajta volt a Krisztus és hosszú volt a feszület árnyéka.

A feszület körül apró fejfák és hallgatag dombok voltak. A tavasz duzzadt cseccsel szoptatta a temetőt, a sírok halkán csemcsegték, a virág vágyott s a sírkövek közt tavaszi kutyák szagolták egymást. A feszületen széttárt karjaival borzasztó volt a pléh-Krisztus. Nagy harsogó sebei üvöltöttek: - Testvérek, testvérek, én vagyok az egység! - De unt szája fáradt panasszal mondta: - Hát már én minden világtörténelemben közalkalmazott leszek s minden világrendnek az én feszülésem a refrénje! Nekem már vezércikkezhettek megváltásról, én tudom, hogy minden céciónak az én töviskoronám, átvert szívem, öt sebem és nehéz keresztmem a vége. És azután az örökös feltámadás, a bumm-bumm, katonazene és olcsó halleluja. Oh, hogy meguntam már minden ribanc fájdalma lenni!

A nap már boldog tengerek felé hajolt. A temetőn egy öregasszony sietett át s úgy vitte a mai napra való bánatát, mint fiahordó a fiát. És mert kezeügyébe esett a Krisztus, hát letérdelt eléje. Előbb szétnézett, mint a kisfiú, ha baját végzi, azután kipakolta lelkét és duruzsolni kezdett:

- Édes Jézusom, nagy kéréssel kérlek és igen fontos és sürgős a dolog. Egyetlen tyúkomba harmadnapja beleszorult a tojás, már enni sem tud szegény, csak úgy forog maga körül, már a nyaka is megcsavarodott. Te tudod, hogy milyen drágaság van, mi lesz, ha kimarad a napi tojás, mi lesz, ha megdöglik a drága állat? Édes Jézusom, én mindig hittelek, ugye fog tojni a tyúkom?

Az asszony felállt, keresztet vetett, alátörölte orrát a kendője csücskével s bement a lemenő napba. Szegény Krisztus felfohászkozott:

- Oh, szegény asszony, szegény asszony, te megint magaddá tettél a szegénységeddel. Nem elég, hogy hullott eposzok, letört erdők és megfojtott népek zokognak bennem, hanem most én te vagyok, szegény asszony, te és a te fájdalmas tyúkod. Kell, hogy Isten legyen, hogy te megenyhülj s kell tojni a tyúkodnak, hogy Isten legyen. Oh, magam lenni, egyedül és szabadon, mint futó csikó végtelen gyepen! De mindig új ima jön és új szájalom.

Egy munkás jött s úgy döngött lépte, mint egy felvert szív. Félkarja volt és egyik szeme helyén véres gödör tátongott. Megállott Krisztus előtt, de nem vetett keresztet, levette a kalapját, de teste felsötétülése lázadás volt. Ugy lihegték ki belőle a szavak, mint lázadó katonák a felgyúlt kaszárnyából:

- Hallod Krisztus, én vagyok a nép és eljöttem, hogy mondjunk fel egymásnak. Nekem már jöhetnek nagypéntekjeid és új husvétok, jajgathat öt sebed, én fütyülök a megváltásodra. Engem már ne váltson meg többé senki és semmi, én nem tudok már fizetni. Engem mindig megváltottak s attól esz a fekete fene. Megváltottak és elvették a marháim és letaposták a vetésem. Megváltottak és kitépték a feleségem ágyékából a gyermekem, megváltottak és megrontották egyik látó szemem és letépték míves karomat. Megváltottak és ellopták az imám, holt apáim, jövő életem és agyvelőmet. Ha még te is megváltasz, elvágódom, mint egy letaglózott barom. Nekem már üresek a zsebeim, Krisztus, nekem már nem kell több Krisztus!

Tovább loholt s úgy ment át a tavaszi békén, mint egy veszett bölény a virágos folyón. Utána megint összecsapott a béke, mint meleg hullám szelídsége, de nagy sóhajtás reszketett Krisztus arcán. A riadt dolgok megrázkódtak, mint ázott galambok, hogy lerázzák a sötét szavakat.

Egy úriasszony jött. Ravasz volt a frizúrája, finom keztyűjében gondosan manikűrözve voltak kezei és pedikűrözöttek voltak lábai is az apró szarvasbőr cipőkben. Ruhája igen előkelő volt, mozdulatai is azok voltak s a lelkét is gondos toalettbén tartotta. Ugy ült illendő lelke ápolt testében, mint fésült ölbeli eb a leporolt díványon. Megállt a kereszt előtt, komplementeket vágott, finom kis batisztzsebkendőjét óvatosan a földre tette, rátérdelt és elkezdte:

- Édes Jézus, egy igen fontos közbenjárásra kérnélek és nagyon leköteleznél, ha teljesítenéd a kérésemet. A férjem is csatlakozik a kérésemhez, ő államtitkár a közoktatásügyi minisztériumban, igen magas összeköttetései vannak s az egyházi építkezések engedélyezése rá van bízva. A szentgróti feszület az ő gondolata volt s valósággal exponálta magát érte a miniszternél, akit a szabadkőművesek terrorizáltak. Nagy örömet szereznel nekünk, édes Jézus, ha szólnál egy szót az érdekünkben az atyánál. Ő tudja, hogy Pali nagybátyánknak már megváltás volna a halál és ha magához szólítaná...

- Nem tehetem, nagysád, pléhből vagyok, - mordult fel a feszület.

Az úriasszony nem hallott ki a kívánságából:

- Soha olyan jókor nem jönne a balatoni birtok, mint most. Margit lányom most megy férjhez, a Pista fiam megkapná a Sebessy baronessz kezét. Pali bácsinak megváltás volna.

A feszület türelmetlenkedett:

- Nem tehetem, nagysád, pléhből vagyok.

Az úriasszony bántva nézett a feszületre, orrát felhúzta, ajkát felbiggyesztette, felugrott, vette a zsebkendőjét és elsietett. A kis fűszálak összevihogtak, az örökzöld kék szemében huncut mosolygás futkározott, de szomorú volt a Krisztus arca.

A nap már rég elment más világok szomorúságába. A földben úgy megduzzadt az éjszaka, hogy minden kis száján csorgott az este. A tavasz nagy léptekkel járt a meghatott levegőben s minden élet megnyílt magvető kezének. Az égi udvar vén brácsása, a hold muzsikálta az örök szerelmet s növendék csillagok majálisoztak hozzá. A temető hallgatott, mint egy megölelt menyasszony. És akkor Krisztusról égő, sebes szavak hullottak bele az élet forró patakjaiba:

- Élet, élet, élet, visszadobom magam forró öledbe, én az örök elítélt. Levetem a keresztet, az öt sebet, a töviskoronát, nem leszek többé senki fájdalma, senki imája: én én leszek! Felöltözöm bíbor húsodat, élet, én én leszek korlátlanul, az én fiatalságom lesz a tavasz s boldog játékaim a múltó napok. Lesz külön erős életem, mint futó paripája rohanó, ifjú lovasnak, a nevetésem az én izmaim győzelme lesz s az én szárnyam lesz minden zokogásom. Beléd dobom magamat, élet, mint csillag a tavaszi ürbe, élő leszek egy nekem való külön étellel s meghalok aztán jó örök múltással.

Kiteltek az éjszakába a szavak, mint vérvörös teljes virágok. És meghúsosodott a vézna test, és lehulltak a sebek, mint elszáradt virágkelyhek. Szétpattant a töviskorona s a megpuhult fürtökön felragyogott az ifjúság. Az arcról, mint leejtett fátyol, lehullott a szenvedés s mosolyogva, győzelmesen szállt le a fiatal Krisztus a keresztről és bement a csodálatos életbe.

II.

Egész éjszaka ment és minden léptére az élet új és új dala szállt föl s egyszerre csak ott zengett a lobogó hold alatt az egész élet. A szegfű illatot csókolt feléje s ő új csodálkozással mondta: én én vagyok. Egy tószemről szemébe nevetett egy sugár, ő felujjongott: én én vagyok. Egy öreg tücsök egyszerű, boldog tücsökké hegedülte a mérhetetlen tavaszt s ő tikkadt gyönyörűséggel visszhangzott: én én vagyok. Az élet millió fürtjét belerázta a szemébe s közöttük feltűnt mélységes arca. Égő csillagok rohanták át s végtelen szárnyakkal volt fiatal.

Már új reggel napjában járt, mikor egy falu felé közeledett. A templom tornya álmélkodva állott, mint egy sápadt minisztránszerep s lóbálta a harangját, mint szentelt füstölőt. Nagy kukorékolások piros szalagjai lobogtak fel az udvarokról, ahol most mozdult fel az élet. Az első ház szögletén egy öreg paraszt a kaszáját fente és nézte a megérlelő napot. A falu előtt egy kis dombon két kis számár bámulta egymást. Egymást bámulták, mosolyogtak és mindenik mosolygása azt mondta a másiknak: - Milyen nagy áldása a jó Istennek egy ilyen csinos, okos kis csacsi, amilyenek mi vagyunk.

Krisztus odaszólt az öreg paraszthoz s nagy reggeli vidámság volt a hangja:

- Adjon Isten jó reggelt, öregapó.

Az öreg ráncai meglökték egymást s addig izegtek-mozogtak, míg egy mosolygást billegtek össze. A mosolygás lassú, meleg szavakba nyílt:

- Adjon Isten, máshová való ember, ki vagy te és mit keresel nálunk?

- Én vagyok a Jézus Krisztus, eljöttem, hogy köztetek éljek.

Az öreg leejtette a fenőkövet és nagyot harapott a reggelbe. Azután belekanyarította a levegőbe:

- Mindig mondtam, hogy dicséretes nagy falu ez a mi falunk, közénk jön élni az Ur Jézus Krisztus, dicsértessék szent neve érette. - Azután bekiáltott a szomszéd udvarra:

- Te Pista, te Pista, szedd a lábad és mondd meg a bíró úrnak, hogy méltóságos nagy vendég érkezett a falunkba, akihez még a szolgabíró úr is kismiska. Mondd, hogy az Ur Jézus Krisztusnak hívják.

A gyermek már akkor átugrott a kerítésen s úgy szedte a lábait, mintha a nadrágzsebeibe akarta volna dugni őket, mint hirtelen lopott tárgyat. Krisztus leült az öreg mellé egy jó lélegzésre.

- Aztán eztán is pénzért adják a dohányt? - kérdezte az öreg.

A falu ezalatt felzendült s az emberekben meglódult a vasárnapi harang. Vasárnapi tiszta ruhát vettek magukra, vasárnapi tiszta lelket vettek magukba s olyan volt az arcuk, mint a szombat este kispert udvar. Éneklő szép seregben jött az egész falu s körülvették a Krisztust. Nagy sírású boldog szavakat, virágokat, csókokat s daloló szíveket dobtak feléje. Krisztus állt közöttük s szelíd szavai belefakadtak a tavaszi reggelbe:

- Milyen jó ember lenni vidám, jó emberek között.

III.

Másnap reggel már az egész falu künn volt a földéken. Hasigatták, cirógatták, tépték a jó öreg földet s az fakadott, csirázott, virágzott ajándékozó ős bőséggel, mintha most csinálna először tavaszt. De a bíró felesége otthon maradt, hogy megvárja a Szabó Jóska fiát. A bíróné fiatal

szép asszony volt és több csók termett benne, mint amennyit az öreg bíró le tudott róla szakítani. Hogy ezek a csókok hiába ne teremjenek, a Szabó Jóska fia szakította le őket.

Jött a fiatalember a napban, dalos volt a lépése és járása, édes nagy meleg lett az asszony testében. A fiatalember bejött a szobába, átölelte az asszonyt s kezei szétlegeltek a mellén, mint éhes bárányok zsenge füvű dombon. Nagy rimánkodással mondta:

- Kárhozzunk el mégegyszer, kis pacsirtám.

Már hulltak, hulltak az elítélt örömek felé, de az asszony arca egyszerre fehér lett. Kifejtette magát az ölelő karokból s megvert kutyák voltak a szemei: - Nem, ma nem - mondta -, ma itt van az Úr Jézus a falunkban.

A fiatal legény is megrándult, mint akinek háta mögött két nyitott szem van. - Megyek dolgozni a nagy hajlásba, - mondta s egy nagy árnyékos búsat sóhajtott.

A falu mellett egy vápás sülyedésben volt a gazdag Gombos Pál háza. Sötét volt a ház, körötte sötét jegenyék jajgattak ki a földből s haragos éjszakákon nehéz szavakkal beszéltek a föld bánatát. Az öreg Gombos Pálnak se felesége, se gyereke, egy kenyérharapója sem volt. Ő is kevés kenyeret evett, hogy több legyen a pénze. A fiatal Szikora János forgolódásos éjszakákon kigondolta, hogy elemésztí az öregot s elveszi a kincsét. Meg is indult, balta volt a kezében és sötét indulat a szívében.

Amint az útszéli fészület mellett megy, reá néz. És amint látja az ötsebű faragott képet, gondolja magában: - Vajjon mit csinál most az igazi Krisztus? - Hideg árnyék volt ez a kérdés benne.

Nagy kerülővel a ház felé loholt, ahová az Úr Jézust szállásolták. Ékes virágokkal volt felöltöztetve a ház. Az Úr Jézus a tornácon ült. De nem volt öt seb rajta, sem fájdalom. Nagy tekintetű, szép fiatalember volt, rendes szép ruha volt rajta. Kenyeret és húst evett, egy jó pohár bort ivott utána. Azután mosolyogva nézte a napot, a kis házakat, mintha mondta volna: - Be jól vagyok itt!

A legény továbbállt, hogy engedjen az ördög intésének. De a fészület előtt megint megsúlyosodott a lába. Nézte az öt sebet és kiverte a félelem:

- Mit ér ez az öt faseb, ha az igazi ott eszik és iszik, mint egy falunkbeli ember. És mosolyog és jól érzi magát. Kinek a szenvedése fogja megvásárolni az én bűnömet?

Ugy megrémült, hogy eldobta a baltát, nekifutott a bozótnak, levetette magát a földre, bedugta füleit, behúnyta szemeit, mintha nem élő ember lett volna.

Az Ur Jézus kísétált a földekre és nézte a szép híves virágokat. Néha búzavirágot szedett, néha ének fakadt az ajakán. Ugy élte az életet s úgy örvendett az örömnök, mint egy magáért való emberi ember.

A paraszton csak nézték, nézték nekidüledt szemmel s elállt kezükben a munka. Az egyik mondta:

- Milyen magunkfajta ez az Ur Jézus Krisztus.

- Tegnap este szalonnát evett zöldhagymával, - mondta a második.

- A kútnál a Dávid Laji lovára a Dánérék fia kalapot tett s ő úgy kacagott, mint más ember fia - szólt a harmadik.

A negyedik szava nehéz neheztelés volt:

- És milyen jóltáplált, fiatal a testi kinézése, pedig a tisztelendő úr mennyit beszél a kínszenvedéséről.

És akkor mindeniken átment az árnyékos gondolat, hogy ők csak dolgoznak, dolgoznak, túrják a földet, verejtékük pedig a más gazdagsága lesz, ők alighogy élnek. És ez így megy ma, holnap, mindennap, az egész életben. És a Krisztuson nincs öt seb, arcán nincs megvásárló fájdalom. Miért fognak ők kárpótló mennyei életet kapni, ha az Ur Jézus is csak olyan élően élő, mint ők maguk? A munka megállt, az emberek lézengtek, mint a légy a vihar előtt, vagy ledültek heverni. Az élet megszűnt élni.

Vasárnap a templomban az első padban ült az Ur Jézus. A pap beszélni akart az örök életről, a sírontúli nagy jutalomról, Krisztus megváltó drága szenvedéseiről. De elakadt a szava, ránézett a Krisztusra s gondolata befelé ezt mondta:

- Milyen jó ruhája van a nagyságos Krisztus úrnak, bizonyára még békebeli szövet.

És megállott az ima is, az emberek fáztak a templomban, hogy olyan valóságos ottlevő volt a Krisztus. Úgy mentek el, mint lakodalmi vendégek, kiknek hordójából szétfolyt a bor.

Megállott az egész falu élete, minden vidámság és jó szenvedés. A szerelem nem csókolt, a földműves nem művelte a földet, a gonosz nem bűnözött, a jó nem tett jót, a jegyző nem zsarolt, a szatócs nem csalt, a kegyes nem imádkozott, még az öreg Pekárek bácsi, az öreg tót egyházi sem lopott a tisztelendő úr borából. Halott volt a falu élete.

Egy este Jézus a pitvarban ült és nézte a lemenő napot. Tikkadt madarak csiripeltek, a virágok harsogva illatoztak, az élet minden háláját kitérte. És Jézus mélyen, mélyen érezte, hogy minden szépség azért van a teremtett világon, hogy jó legyen az ember.

Egyszerre csak látja, hogy nagy csapatban jön a falu feléje. Elöl jön a bíró, utána négy markos legény egy szépen faragott nagy fakeresztet cipel és utána jön a szomorú falu. Megállottak a Krisztus előtt:

És szólt a bíró, mint aki azért bátor, mert nagyon fél:

- Istennek szent fia, ez így tovább nem mehet. Amíg te ide nem jöttél, mi mind jóakarátú műves emberek voltunk. Nem mondom, akadt gonosz is közöttünk, én is megittam néha a jót s a Káka Petinek egy tinóért ítélt meg az igazát. De hát azért ember az ember, hogy emberi botlásokkal botoljék s a tyúkot is piszkával veszed. De dolgoztunk és tettük minden napnak a dolgát és imádkoztunk Istennek. Nem féltünk, mert a te öt sebed s keresztbéli szenvedésed volt a mi erősségünk. És most te úgy élsz közöttünk, eszel, iszol, kacagsz, mintha a magunk fia volnál. Azóta mi nem tudunk élni, enni, inni, kacagni és dolgozni. Édes Jézus, mind elpusztulunk, ha meg nem engeded, hogy visszategyünk a keresztre. Légy te csak olyan jó feszületbéli Krisztus, öt sebbel és jajgató arccal, mint amilyen az apánknak, nagyapánknak s minden ükünknek voltál.

- Olyan szép az élet! - sóhajtott Krisztus.

- Nézd, milyen drága szép keresztet faragtunk, a legdrágább fát választottuk s ezüst szegeket vettünk hozzá, - könyörgött a bíróné.

Nagyon sürgős a dolog, jobb minél hamarébb átesni rajta - kuncorgott a Szabó Jóska fia s szemei a bírónéra égtek.

- Nézzétek, hogy énekel a világ s a világosság hogy parancsolja az életet. A tavasz ígér és teljesít a föld. Olyan jó élni, holnapot várni és hinni az aratásban! - zokogott Jézus.

- Még mielőtt leesne az este, édes Jézus, hiszen anyád téged úgyis erre szült, - rimázkodott Szikora János.

- Borral fogom mosni lábaidat, tiszteletes jó borocskával, - biztatta az öreg Pekárek bácsi.

A keresztet beverték a földbe, Jézust megfosztották a ruháitól és a keresztre emelték. Az Emberfia nagy fennszóval felfohászkodott:

- Óh atyám, most látom a te nagy törvényedet!

- Nézd, milyen szép ezüstszegek, kétszáztizenhét korona volt darabja. Csak egy kicsit tárd széjjelebb drága jó karjaidat, - könyörgött a bíróné.

- Nem is fog olyan nagyon fájni, de egy kevéskét hajtsd félre a fejedet, - csucsujgatta a jegyző.

És rátették a keresztre a testet és beverték az öt szeget. És felpattant az öt seb, kibuggyant öt ajakán a vér, Krisztus ajkán átvonaglott a kereszt fájdalma, szemeiben felsírt a meggyilkolt élet, megrángott a szent test és üvöltő nagy fájdalom voltak az izmok.

A faluban egyszerre nekiperdült az élet. A bíróné félreillant a Szabó Jóska fiával s kárhuzatos csókokkal falták egymást, a bíró a kocsmában nyelte az áldást, Szikora János futott, kupán vágta Gombos Pált és elvette a pénzét, a gazdák kimentek a földekre és kapálták a krumplit, a jegyző pénzért kimentette a katonaságból a gazdag legényeket, a jók tették a jót, a kegyesek imádkoztak: mert megint mindenikben ott volt az öt seb. És csók, ivás, gyilkos ütés, imádkozó ajak, bűnös vágy, szívrezenés, az egész roppant élet egy duhaj nótává verődött össze, mely mint egy kocsmái heje-huja lüktetett a tavaszon át az Isten végtelen szomorúsága felé:

Krisztus megváltott minket, csuhaj! Krisztus megváltott minket!